

ÖT KONTINENS

*Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti
Tanszék közleményei*

N°2015/1.

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

**BUDAPEST
2018**

ÖT KONTINENS

*Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék
közleményei
N° 2015/1.*

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar**

**BUDAPEST
2018**

**FIVE CONTINENTS
Bulletins of the Department of Modern and Contemporary
History
N° 2015/1.**

**EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES**

**BUDAPEST
2018**

Editorial Board

President

BALOGH, András, Professor Emeritus, Eötvös Loránd University,
Budapest

Members:

BODNÁR, Erzsébet (Ph.D.), University of Debrecen, *BÚR, Gábor* (Ph.D.), Eötvös Loránd University, Budapest, *CADILHON, François*, Professor, Michel de Montaigne University Bordeaux 3, *ÇOLAK, Kamil* (Ph.D.), University of Eskişehir, *FIGEAC, Michel*, Professor, Michel de Montaigne University Bordeaux 3, *FISCHER, Ferenc*, Professor, University of Pécs, *FRANK, Tibor*, Professor, Eötvös Loránd University, Budapest, *GULYÁS, László* Professor, University of Szeged, *HOREL, Catherine*, Professor, University of Paris I, Directress of Research, CNRS, Paris, *LACHAISE, Bernard*, Professor, Michel de Montaigne University Bordeaux 3, *LEANCA, Gabriel* (Ph.D.), University of Iasi, *MAJOROS, István* (editor in chief), Professor Emeritus, Eötvös Loránd University, Budapest, *MARUZSA, Zoltán* (Ph.D.), Eötvös Loránd University, Budapest, *NAGY, László, J.*, Professor Emeritus, University of Szeged, *PIMENTEL, Maria do Rosário*, Professor, Universidade Nova de Lisboa, *RATHKOLB, Oliver*, Professor, University of Vienna, *Élisabeth du RÉAU*, Professor Emeritus, University of Paris III - Sorbonne Nouvelle, *RIBEIROA, Maria Manuela de Bastos Tavares* Professor, University of Coimbra, *SZÁVAI, Ferenc*, Professor, Corvinus University of Budapest and University of Kaposvár, *SZÉKELY, Gábor*, Professor Emeritus, Eötvös Loránd University, Budapest, *TÓTH, Andrej* (Ph.D.), University of South Bohemia in České Budějovice, University of Economics, Prague, *USLU, Ateş* (Ph.D.), Istanbul University.

This volume is edited by István Majoros

ÖT KONTINENS

*Az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék
közleményei*

Nº 2015/1.

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar**

BUDAPEST

2018

FIVE CONTINENTS

Bulletins of the Department of Modern and Contemporary History
N° 2015/1.

EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY
Faculty of Humanities

BUDAPEST
2018

© authors, 2018
© editor, 2018

Chief Editor:
István Majoros
imajoros6@gmail.hu

ISSN: 1589-3839
Published twice a year

Publishing House:

Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék,
Department of Modern and Contemporary History
ELTE BTK
1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.
Tel.:+36-1-4855204

www.cceol.com

Printing House: ROBINCO KFT
BUDAPEST

Contents

Andreides, Gábor Praktikus tanácsok Olaszországba készülőknek – operatív tisztektől operatív tiszteknek... (Practical advices going to Italy – from intelligence officers to intelligence officers)	7
Bencze, András Orosz felosztási tervek az Oszmán Birodalomról a békeszerződésekben, 1774 – 1878 (Plans of Division of the Ottoman Empire in the peace treaties, 1774–1878)	29
Cseh, Dániel The ‘American Way’: The Forced Removal and Internment of the Hawaiian Japanese	39
Dömök, Csilla Europa heute – eine Bestandsaufnahme Auf dem Weg zur Integration, vom nationalen Prinzip zum Regionalismus	59
Dömök, Csilla Az Európai Unió mint a tagállamok föderális egyesülése A gazdasági integráció politikai megnyilvánulásai (The European Union as a federal union of the member states Political manifestations of the economical integration)	73
R.J.B. Drake The Nanking Atrocity: Changing Perceptions and the Politics of Genocide and Mass Killings	83
Földessy, Gábor Resistance to the War in Vietnam: The American Youth, the Military Draft, and the U.S. Military	95
Kószeghy, Anna Ancestral Houses and Ancient Buildings – Yeats and his „Chief of Men”	103

Contents

M. Szebeni, Géza

A short contribution to the history of
Hungarian-French relations

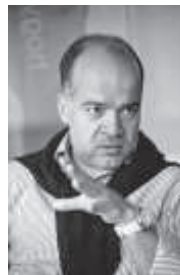
115

François Cadilhon

Les Clary-Aldringen : une maison princière
dans l'Europe des Habsbourg au temps des Révolutions
Compte rendu de soutenance de thèse de Mathieu Magne:
À Teplitz et dans le monde

147

Andreides Gábor

Praktikus tanácsok Olaszországba készülőknél – operatív tisztektől operatív tiszteknek...¹

Abstract

Even the most thorough theoretical, general and specific preparation will lose its effectiveness if, in practice, the intelligence officer can not use the lessons learned in the field. If the person assigned to the external service finds it hard to get acquainted with the routine of a foreign service or, more importantly: slowly and circumstantially adapt to the routine of the everyday life of the new service. Because it was useful, if he got a good knowledge of the everyday life of the host country, and in even those cases he had to act well when the traffic cop was occasionally fined him. This was then particularly true, if the intelligence agent occasionally went into such a – nearby – country, which - as regards its habits - was differing from Hungary significantly, like Italy, which was becoming on top of it all more increasingly important for the Hungarian politics. The present study is based on a detailed „*psychologist*” summary formulated in an unusual style, which attempts to illustrate the fact that, with several years of foreign service experience, the operational officer couple code-named „*Büki*”, what has been considered important in the training, preparation and practical knowledge of so-called observing staff.

Keywords: intelligence; intelligence station; Italy; Hungary; advice and experience; Rome; Budapest; psychology; state security;

Az első hírszerző² rezidentúra 1950 végén az osztrák fővárosban alakult meg; hat évvel később a Magyar Népköztársaság külképviseleti szerveinek fedése alatt már 10 rezidentúra működött a fontosabb nyugat-európai országokban. Ekkorra a külföldön dolgozó hírszerzőtiszték száma is 62 főre emelkedett.³ Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt a Külügyminisztérium Forradalmi Bizottsága azokról az államvédelmis beosztottokról is listát készített, akik diplomáciai fedés alatt, valamely

¹ Andreides, Gábor, Historian, PhD, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest, gabor.andreides@neb.hu

² A hírszerzésről, annak történetéről általánosságban ld.: PILCH I-III 1998. PIEKALKIEWICZ I-II. 1998.

³ BARÁTH-GECSÉNYI (2015): 42.

magyar külképviseleten dolgoztak. November elsején érkezett meg Budapestre az a nyílt távirat, amelyben a Külügyminisztérium utasította az érintett követségeket, hogy haladéktalanul küldjék haza az állambiztonsági beosztottakat. Ennek a lépésnek az lett a következménye, hogy a minisztérium többek között az Egyesült Államokban, Svájcban, de Olaszországban is megszüntette a rezidentúrákat.⁴

1956. december 17-én Mátyás László rendőr alezredes, a Belügyminisztérium Országos Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Főosztály vezetője egyik jelentésében a hírszerzés helyzetét is számba véve így írt: „A Hírszerző Osztály összes külföldön levő rezidentúráj[a] a Külügyminisztériumban bekövetkezett ellenforradalmi cselekmények miatt dekonspirálódott. Egyes kapitalista országok kémelhárító szervei ezt a helyzetet kihasználták, provokációkat hajtottak végre ellenük, árulásra igyekeztek őket kényszeríteni, és ezzel gyakorlatilag lehetetlenné tették a további operatív munkájukat [...] A helyzetnek megfelelően fokozatosan vissza kell vonni ezt a súlyosan dekonspirálódott állományt, és fokozatosan felcserélni új beosztottakkal.”⁵

Többek között ezek is indították arra Móró Istvánt, a Belügyminisztérium (BM) II/3 (Hírszerző) Osztályának vezetőjét, hogy 1957 tavaszán feljegyzésben fogalmazza meg gondolatait a Külügyminisztériummal kapcsolatban. Móró határozott véleménye volt, hogy hasonló események a jövőben nem fordulhatnak elő, ezért tehát a minisztériumban elemi érdek a hírszerző munka menetének, a zavartalan munka feltételeinek újbóli biztosítása. Ennek pedig alapfeltétele a teljes titoktartás, a konspiráció teljes betartása. Móró mindezt akképpen vélte megvalósíthatónak, hogy a Külügyminisztérium az általuk (hírszerzés) javasolt személyeket – kilétükről a kijelölt külügyi vezetőn kívül senki nem szerezhet tudomást – pár hónapon belül vegye munkatársai közé.⁶

A hírszerző munka zavartalanságának biztosítása érdekében Móró István alapvetőnek tartotta, hogy a követek, valamint rezidensek kiválasztásánál vegyék figyelembe a hírszerző munka jelentőségét és biztosítsák annak személyi feltételeit. 1957. április 12-i keltezésű az a dokumentum, amely rögzítette, hogy a hírszerzés hol, hány hírszerzőt, és milyen beosztásban kívánt küldeni. A Külügyminisztériumban egy miniszterhelyettesi és két osztályvezetői pozícióra tartott igényt, 30 hírszerzőtisztet diplomata fedéssel, míg 10 hírszerzőtisztet szolgálati fedéssel állandó jellegű külföldi kihelyezésre kívántak küldeni.⁷ Móró 1958 nyarán újabb feljegyzésben vázolta a Külügyminisztériummal kapcsolatos problémákat Galambos József, a BM II Politikai Főosztály vezetője számára. A BM Hírszerző Osztályának vezetője fontosnak tartotta, hogy a Külügyminisztérium ka-

⁴ PALASIK (2011): 6. (utolsó letöltés: 2015. december 12.)

⁵ Uő. 6–7.

⁶ Uő. 8.

⁷ BARÁTH-GECSÉNYI (2015): 43.

pitalista országokkal foglalkozó osztályait olyan személyek vezessék, akik tudhatnak a hírszerző munkáról. A hírszerzőtiszték minisztériumi elhelyezése továbbra sem rendeződött, a probléma még fenn állt, hiszen az új embereket belügyesként fogadták. Még ha a külszolgálati kihelyezést megelőzően – jobb esetben – pár hónapot a minisztériumban is dolgoztak, sorozatosan lelepleződtek, dekonspirálódtak⁸. A Külügyminisztériumban gyakorlatilag mindenki pontosan tudta, hogy kik a hírszerzés emberei.

1959-től azonban a külképviseleteken javultak a hírszerző munka feltételei. Palasik Mária idézi azt a február 29-ei datálású a „*Belügyminisztérium hírszerzőszerve munkájának alapvető irányai és feladatai*” című dokumentumot, amely többek között kimondta, hogy a „*Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának hírszerző osztálya a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Munkás–Paraszt Kormány külpolitikai szerve. A hírszerző osztály hivatott a párt és a kormány időbeni tájékoztatása céljából felderíteni az imperialista államok, elsősorban az USA, Anglia, Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország kormányainak és hírszerző szerveinek a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor többi országa ellen irányuló terveit, szándékait és tevékenységét.*”⁹ A dokumentum folytatása szerint a BM hírszerző osztálya magyar diplomáciai, kereskedelmi, kulturális szerveinek „*legális*” fedése alatt, a külképviseletek munkájától, hivatalaitól teljesen független rezidentúrákat hoz(ott) létre az Egyesült Államokban, Nagy Britanniában, az NSZK-ban, Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, a Német Demokratikus Köztársaságban – utóbbi esetben magától értetődően „*a német elvtársak hozzájárulásával*”¹⁰ – Izraelben, Törökországban, az Egyesült Arab Köztársaságban és Olaszországban.¹¹

Ebben az esztendőben készült szabályzat a belföldi és külföldi fedésre. A BM Hírszerző Osztályának valamennyi munkatársa a minisztérium titkos állományába tartozott, ebből kifolyólag a fedőszervekben dolgozó hírszerzőtisztéknek minden módon leplezniük kellett a Belügyminisztériumhoz való kapcsolódásukat. A külszolgálatra javasolt hírszerzőtiszték áthelyezése a fedőszerv állományából külön terv szerint történt, amelyet egyeztettek az érintett szerv vezetőjével.¹²

A hírszerzőtisztéknek a fedőszervbe történt áthelyezését követően gyorsan el kellett sajátítania a munkájához szükséges ismereteket, ezért megpróbálták törekedni arra, hogy a jelölt a kiutazását megelőzően legalább fél évet a fedőszervben dolgozzék. A hírszerzőtiszték jogait és kötelességeit a külképviseleteken a négy érintett miniszter – belügy, kül-

⁸ Uő. 47.

⁹ PALASIK (2011): 10.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² BARÁTH – GECSÉNYI (2015): 48.

ügy, honvédelmi és külkereskedelmi – közös utasítása szabályozta. Amennyiben a hírszerzőtiszte későbbi külszolgálatával is számoltak, igyekeztek megtartani a fedőszerv állományában és a távollétét tanulmányi szabadsággal, vagy pártiskolai továbbképzéssel, illetőleg ösztöndíjakkal próbálták indokolni.¹³

A római rezidentúra fontosságához kétség nem férhet, az olasz fővárosban működő magyar hírszerzés történetéről, feladatairól számos kitűnő munka látott napvilágot¹⁴. Mindez már korántsem mondható el a kihelyezésre került operatív tisztekről, hírszerzőkről, akiknek mindennapjaikról jóval kevesebb információ áll rendelkezésünkre.¹⁵

A csekély ismeretanyag csak részben magyarázható a hírszerzés, és a hírszerzőtisztek munkájának egyik alapvető feltételével: a nyilvánosság kerülésével. Kevés az ismeretünk a külszolgálatra kihelyezésre kerülő hírszerzők elméleti felkészítéséről, a gyakorlati képzésről, vagy akár a velük támasztott tanulmányi követelmény-rendszeréről.¹⁶

Néhány szó az 1945 utáni hírszerzőképzésről

Először, 1948-ban, az első államvédelmi tiszti tanfolyam – a tényleges megindításra egy évet várni kellett – tantervének Dékán István rendőr alvezetésével fémjelzett „*Kémelhárítás*” címet viselő előadás-sorozata említette a hírszerző ismeretek oktatását.¹⁷ 1950-ben azután a X/3 (Hírszerző)-osztály saját szervezésében indított két féléves, bentlakásos iskolát

¹³ Uo.

¹⁴ A második világháborút követő évekről, valamint a rezidentúra 1951 és 1956 közötti működéséről ld. CSORBA (2010): 177–225. A magyar hírszerzés munkájáról a hatvanas években ld. BOTTONI (2014): I-II. A rezidentúra és a Pápai Magyar Intézet kapcsolatáról ld. MAJSAI (2008): III. rész, illetve BANDI (2007).

¹⁵ Tabajdi Gábor megjegyzi, hogy a visszaemlékezések, személyes beszélgetések, oral history interjúk hiányában különösen nehéz a témával foglalkozó kutató helyzete. Ld.: TABAJDI (2010).

¹⁶ Tabajdi említett tanulmányában idéz egy 1978-as átfogó vizsgálatot, amelyet követően határozatot hoztak és intézkedtek a hírszerzőtisztek nyelvi képzésének fejlesztésére, a tudományos kutatómunka elősegítésére, sőt tanulmányok, tankönyvek publikálásának ösztönzésére. Azonban a fiatal operatív tisztek igényei ellenére még évekig nem jöttek létre azok az idegen nyelvklubok, amelyek sikerrel segíthették volna elő az idegennyelv-tanulást. Ami pedig a hírszerzőtiszti állomány iskolai végzettségét illeti: a hetvenes évek végén a hivatásos hírszerző állomány 53%-a rendelkezett a megfelelő iskolai végzettséggel, 30%-ot mentesítettek, 17% pedig éppen a szükséges tanulmányait folytatta. TABAJDI (2010).

¹⁷Hírszerzésről általában (története, fejlődése, ágazatai, módszerei), idegen hírszerző szervek, a VKF II., az elhárítás, a nyugati magyar emigráció, különleges konspiráció, módszertan, követek és követségek, azok szervezete, majd külön a következő budapesti diplomáciai képviselők: magyarországi brit, amerikai illetve francia követség. A külföldi hírszerző munkára egy órát fordítottak a tervezet szerint, amelyet követett még négy konkrét eset ismertetése további négy alkalommal. JOBST (2010), (Utolsó letöltés: 2016. február 22.)

többek között már a hírszerzőmunka alapjainak, és a külszolgálatot tekintve nem elhanyagolható, idegen nyelv oktatása céljából.¹⁸

Az önálló Államvédelmi Hatóság vezetőjének 1951. szeptember 13-án napvilágot látott utasítása rendelkezett a Dzerzsinszkij Tiszti Iskola felállításáról. Ez a rendelkezés az intézmény megalapítását a következőképpen indokolta: „Az Államvédelmi Hatóság előtt álló megnövekedett feladatok elvégzése és az államvédelmi munka eredményesebbé tétele érdekében fokozottabb mértékben szükségessé vált az Államvédelmi Hatóság beosztottai politikai és szakmai színvonalának állandó emelése, valamint általános műveltségük fejlesztése.”¹⁹

Az intézet célja az alapos kiképzés volt, legfontosabb feladatát pedig az ÁVH szakmailag és politikailag egyaránt kiképzett tisztekkel történő megerősítésében határozták meg.²⁰ Megszabta ugyanakkor azt is, hogy kik és milyen módon kezdhetik meg tanulmányaikat: „Az osztályvezetők az osztályukról a legjobban dolgozó bajtársak közül operatív munkára alkalmas, fiatal, fejlődőképes politikai és erkölcsi magatartás szempontjából példamutatókat javasolják.”²¹

Az iskola második félévében az aktuális kül- és belpolitikai ismeretek mellett a gyakorlati stúdiumok, már a hírszerzőmunkával kapcsolatos tantárgyak is megjelentek, úgy, mint „az imperialista hírszerzőszervek aknamunkája a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen; az imperialista hírszerzés káderei az országon kívül; csatornák, melyeken keresztül az imperialista hírszerzés ügynökei beszivárognak Magyarország területére; az imperialista hírszerző ügynökségek módszerei, rezidentúrái és a hírszerzőkkel való kapcsolattartás.”²²

1956 őszéig az iskola változatlan koncepcióval működött tovább, vagyis továbbra is minden szempontból felkészült, megbízható állambiztonsági tisztek képzése maradt a cél. Az 1956-os forradalmat követően a belügyi tanintézetek közül először a Dzerzsinszkij Tiszti Iskola újította fel működését, majd ezt követte 1958-ban a három éves BM Idegennyelvi Főiskola, egy esztendővel később a kétéves Rendőrtiszti Akadémia.²³

Az Idegennyelvi Főiskola a BM első, és abban az időben egyetlen felsőfokú tanintézete kizárólag állambiztonsági tiszteket képzésével foglalkozott, immáron intenzív nyelvi képzéssel. A BM Országos Parancsoksága kiképzési osztályainak tanintézetei felett az 1957-ben felállított Tanulmányi és Módszertani Osztály gyakorolt felügyeletet. Feladata volt többek között, hogy a BM Politikai Nyomozó Főosztály igényeinek megfelelően kioldozza az operatív továbbképzéshez szükséges tananyagot, illetőleg az

¹⁸ Dr. RÉVÉSZ (2004): 21.

¹⁹ KOZÁRY (2000): 205.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² KOZÁRY (2000): 207.

²³ Dr. RÉVÉSZ (2004): 22.

operatív munka módszereiről készíttessen tanulmányokat.²⁴

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1969 novemberében átfogóan vizsgálta és értékelte a Belügyminisztérium tevékenységét. A BM III. Főcsoportfőnökség ehhez kapcsolódó, az állambiztonsági munkával foglalkozó jelentése szerint a minisztérium vezetése részéről egyre nagyobb volt az igény az állambiztonsági munka további fejlesztésére, illetve arra, hogy ezt a tevékenységet „a társadalmi-politikai és az operatív helyzet realitásaihoz”²⁵ igazítsák.

Dr. Révész Béla tanulmányunkban is többször hivatkozott munkájában írt arról, hogy erről a KB ülésről bővebb információval nem rendelkezünk, az azonban bizonyos, hogy ott, az oktatási-képzési rendszer átalakítása, színvonalának emelése is szóba került. Ennek megfelelően a BM Kollégiuma 1970 tavaszán állást is foglalt a Rendőrtiszti Főiskola létrehozásának kérdésében. A Főiskolán a következő év szeptemberében állambiztonsági, bűnügyi, közbiztonsági, igazgatásrendészeti, valamint büntetés-végrehajtási szakemberek képzése kezdődött. A Belügyminisztérium az intézményt a belügyi tudományos-kutató tevékenység fellegvárának tekintette. A tanári kar, az oktatók nagyrészt – érthetően – a belügyi praxis operatív feladatainak művelői köréből kerültek ki.²⁶

Szintén Révész Béla volt az, aki a tananyagok, szakdolgozati és fordítási anyagok alapján, válogatást is közölt a Főiskolán folyó állambiztonsági oktató-, és kutatómunkáról. A felsorolt elméleti munkák között természetesen a hírszerzéssel foglalkozó, hírszerző tematikájú anyagok is találhatóak:

- Aleva György: *A hírszerző hálózat szervezésének és foglalkoztatásának kérdései a magyar külpolitikai újságírók körében*. Kandidátusi, 1986.
- Baráth Tibor: *A külföldi magyarság ideológiája*. Történetpolitikai tanulmányok. Montreal, 1975. BM III/I-7.
- Czidor János: *A magyar emigráció szerepe és helye az imperializmus fellazítási politikájában*. 1979. RTF 1980. RTF "T" könyvtára
- Hövelyi Katalin: *A magyar emigráció nacionalista szervezetei, aknamunkája, tevékenységének hatása a belső ellenséges erőkre*. 1979. RTF Adattár, 548. sz.
- Matus János: *Az USA speciális szolgálati és külföldi felforgató központok ideológiai diverziója a MNK ellen és az AB szervek ideológiai diverzió elleni harcának néhány kérdése*. Kandidátusi, 1981.
- Matus János: *Kandidátusi értekezés az ideológiai diverzióról*. BM III/I. Csfség
- Petresevics András – Gergely Attila: *Operatív feladattal kiutazó, tartósan vagy rövidebb ideig külföldön foglalkoztatott hálózati személy*

²⁴ Uo.

²⁵ A KB 1969. október 25-26-i ülését idézi Dr. RÉVÉSZ (2004): 23.

²⁶ Uo. 24.

felkészítése. Tananyag, 1980.

- Rajnai Sándor: *Ellenség tanulmányozása*. Tankönyv, 13. sz.

- *Szabad magyarok hangja a szabad Magyarország hangjáról.*

Kritika a SZER Müncheni Magyar Osztályának működéséről NY. 1953.
BM III/I-7.²⁷

A legalaposabb elméleti, általános és konkrét felkészítés is veszít azonban az eredményességéből, ha a gyakorlatban, a terepen a hírszerzőtiszt a tanultakat kevésbé tudja alkalmazni. Ha a külszolgálatra kijelölt nehezen ismerkedik meg a külszolgálat rutinjával, vagy ami még ennél is fontosabb: lassan és körülményesen alkalmazkodik az új szolgálati hely mindennapjainak rutinjához. Mert bizony nem ártott hamar megfelelő ismeretekre szert tenni a fogadó ország mindennapjaiban és azokban az esetekben is megfelelően kellett cselekedni, mikor az embert alkalomadtán megbírságotla a közlekedési rendőr. Különösen akkor igaz ez, ha a hírszerző egy olyan – ugyan közeli – de mégis, szokásait tekintve Magyarországtól alkalomadtán jelentősen különböző országba került, mint Olaszország, amely ráadásul egyre fontosabbá vált a magyar politika számára.

Jó példa az elmondottakra az a többoldalas beszámoló, amely az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” fn. Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagai között található.

Gyakorlati tanácsok újonnan kikerülő hírszerzőknek, a férj

A „Büki” fn. házaspár több esztendősi római külszolgálat után 1974-ben számolt be a „Központnak” a római kihelyezésük alatt tapasztaltokról. A házaspár előtt ilyen jellegű szisztematikus, úgynevezett figyelő munkát rendszeresen nem végzett senki az olasz fővárosban. „Bükiék” alapvető feladata volt a hírszerző tisztek munkájának elősegítése, megkönnyítése, a fogadó ország elhárításának „észlelése”. A figyelők, szintén operatív tisztek voltak, a rezidentúra részét képezték, a hírszerző tisztektől – a kezdetekben - leginkább az különböztette meg őket, hogy míg előbbieik diplomáciai fedésben, diplomata útlevéllel érkeztek, utóbbiaknak meg kellett elégedniük a külügyi szolgálati útlevéllel. Mivel műveleti munkát nem végeztek, nem fenyegette őket a totális lebukás veszélye, az elsajátított szakmai tudást leginkább a hírszerző tisztek biztosításakor tudták kamatoztatni²⁸.

Az operatív helyzet bemutatása²⁹ – különösen a férj, „Büki” által

²⁷ Dr. RÉVÉSZ (2004): 24–26.

²⁸ Halász József úr (fiktív név, mivel a beszélgetőtárs meg kívánta őrizni inkognitóját, így természetesen a továbbiakban is ezen a néven történik a rá való hivatkozás) szíves szóbeli közlése, Budapest, 2016. január 5.

²⁹ Az operatív helyzet felmérése minden esetben a műveleti munka alapját képez-

leírtak – nem titkolt célja volt a leendő hírszerző tisztek gyakorlati útmutatása, a külszolgálatot megelőző felkészülés, valamint az első időszak nehézségeinek csökkentése. Egyfajta praktikus útmutatás a minél hamarabbi beilleszkedés, a munka zökkenőmentes megkezdése érdekében. Olyan erősen szubjektív, nyelvében hétköznapi, alkalmakor humoros részletekkel gazdagított összefoglalók lettek ezek a beszámolók, amelyek hasznos tanácsokkal szolgálhattak az újonnan Rómába érkezőknek, amelyek közel hozhatták az olasz fővárost a munkáját megkezdő hírszerző számára.

A szerző maga sem titkolta, hogy beszámolójának stílusa talán nem minden tekintetben elégti ki a megszokott és használt formákat: „*Nem kell arra számítani, hogy amit leírtam, az minden szempontból kifogástalan. Egyébként is a témák különleges volta annyira szerteágazó, hogy aligha lehetne valami szerkezeti logikát követni. Amit leírtam igyekeztem a realitások alapjára helyezni. Alapoztam ezt a magam és mások többéves tapasztalatára.*”³⁰ Az is igaz viszont, hogy nem ez volt a szándéka: „*Az a cél vezérelt, hogy az újonnan kihelyezésre kerülő HSZ [hírszerző-AG] tisztek, ha nem is sokat, de valami képet kapjanak leendő működési területük környezetéről, még mielőtt megérkeznének álmáshelyükre.*”³¹

Minden hírszerzőtiszttel számára az egyik legfontosabb az idő kérdése. Lényeges a gyorsaság, és elementáris érdek fűződik az idő megfelelő beosztásához. Mert hiszen „*a hírszerző tiszteknek nagyjából meghatározott időtartam alatt kell feladatait teljesítenie. Általában négy év. Nem lehet a négy év nagy részét csak a főváros, illetve általában a környezet megismerésére fordítani. A Központ joggal elvárja, hogy a HT minél gyorsabban megismerje új környezetét. Hiszen a HT-re, hogy úgy mondjam, azonnal nem bíznak akció végrehajtást. Biztonsági okok ezt nem is engedik meg. A megérkezéstől szinte napról napra automatikusan egyre jobban megszokja új környezetét. Lassan feloldódik a kiutazással szerzett feszültség. Így napról napra fokozódik biztonságérzete. Remélem sikerül valami kevéssel hozzájárulnom ahhoz, hogy az előbb leírtakhoz szükséges időtartam rövidebb legyen.*”³²

Amikor tehát az új hírszerző Olaszországba érkezik, ismerkedik az országgal, próbálja megszokni az ismeretlen környezetet. A „*Büki*” által papírra vetett gondolatok nem tettek mást, mint néhány jellemző szokás ismerte-

te. A kihelyezett hírszerző tisztek az Központból kiutazó tisztekhez hasonlóan mindenre kiterjedő ismerettel kellett rendelkeznie a műveleti tevékenység helyszínére vonatkozóan, hogy tevékenységét – ahogy „*Büki*” is több helyen utal erre – a lehető legkisebb feltűnéssel tudja végezni.

³⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.2.5. O-8-500/1/35 „*Lagúnás*” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2.

³¹ Uo.

³² Uo.

tésével segítették ebben a kihelyezett hírszerzőtiszte. A hírszerzés számára is egyre fontosabbá váló pszichológia alkalmazása azonban gyakran közhe-lyes nemzetkarakterológiai sajátosságok felsorolását eredményezte: „*Mit lehet mondani az olasz ember meghatározásakor. Termetre általában alacsony növésűek. Általában kreol bőrük van. Hangosan, erősen gesztikulálva beszélnek. Viszonylag kevés az elhízott ember. /Rengeteg vitamint fogyasztanak, sajt, gyümölcsök és különböző saláták formájában./ Égetett szeszt keveset, annál több gyenge bort fogyasztanak. Ebédhez, főleg a vörös bor elmaradhatatlan. Ennek ellenére részeg embert nem látni.*”³³

A leegyszerűsítés és a közhelyes banalitás csak fokozódott, mikor a jelentés a következőképpen részletezte az olasz polgár bemutatását: „*Általában nem műveltek, de ezt meghazudtolóan nagyon élénk észjárásúak, ötletesek és találékonyak. Magatartásuk, életformájuk természetes. Nem játsszák meg magukat. Ennek ellenére nagyon jó színészi tehetséggel vannak megáldva. Mondják, hogy Olaszországban nem nehéz filmet csinálni. Kell hozzá egy-két ismert művész, a többit az utcáról kell bevinni a filmstúdióba [...] Könyvet olvasó olaszt még nem láttam. De annál több újságot, képes folyóiratot, illetve képregényt /ez nagyon népszerű/ olvasó embert. Ezt csinálják gépkocsiban, utcán álldogálva és az újságot az éppen a közelben parkírozó gépkocsira kiterítve is.*”³⁴

Ezen mindennapi szokások azonban – hangzott az első szakmai megjegyzés – hasznosak lehetnek a munkát Olaszországban megkezdő hírszerző számára: „*Mindezeket szükségesnek tartom leírni, mert ezek a tulajdonságok, jellemző jelenségek nagyon is segítik az elhárítás, illetve a figyelők munkáját. Sajnos a hírszerző tiszt munkáját viszont nehezítik. Sietek megjegyezni, hogy vannak olyan tulajdonságaik is, amelyek viszont segítik a HT munkáját. Mégpedig az olasz ember víg kedélyűségével járó kényelemszeretet, könnyelműség és lezserség. Ezeket a gyenge pontokat kell nekünk kihasználni. Egyébként a HT már az első időben tapasztalni fogja ezeket a jelenségeket.*”³⁵

Korántsem mellékes és elhanyagolható szempont egy munkáját megkezdő hírszerzőtiszte számára, hogy lehetőség szerint igen rövid idő alatt megismerje nemcsak a fogadó ország szokásait, hanem annak földrajzi viszonyait, vagy a főváros közlekedési helyzetét, hiszen ezek mind segítségére lehetnek munkája során: „*Mivel a HT működési területe többnyire a fővárosra, Rómára korlátozódik, egy pár mondattal erről is kell írnom. Róma, közel háromezer éves település. Nagy tapasztalattal rendelkező emberek határozhatták meg a város helyét, mert a főváros, Róma éghajlata valóban ideálisnak mondható. Kb. 30 km távolságra van a tenger-től. Tulajdonképpen egy óriási völgykatlanban fekszik. Kelet felé kb. 100*

³³ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 2. o.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

*km-re 2000 m magas hegycsúcsok vannak, kb. decembertől tavaszig vastag hótakaróval. Egyébként itt van Róma síparadicsoma.*³⁶

Az itáliai tél döntő mértékben különbözik a hazai időjárási viszonyoktól. A mediterrán éghajlati övezetben a tél enyhe és csapadékos. A szerző erre sem felejtette el felhívni a figyelmet, és kitért arra is mi történik, ha az olasz fővárosban – bizony alkalomadtán igen nagy nehézséget okozva – leesik az első hó: „Rómában átlagosan 3-4 évenként esik hó kb. 5 cm vastagságú. Ez a hó mennyiség a déli órákra teljesen elolvad. Ebben az esetben Róma élete szinte megbénul. Nem megy a villamos, nem járnak az autóbuszok, egyáltalán nincs gépkocsi forgalom a városban. A hivatalokba csak a közel lakó alkalmazottak mennek be. A távolabb lakó üzlettulajdonosok nem nyitnak ki. Csodálkozva nézik, ha valaki a pár centiméteres hó ellenére mégis gépkocsiba mer ülni. Általában ezek a „bátor” emberek a szocialista országok nagykövetségeinek alkalmazottai. Mi ezt nevetségesnek fogjuk fel, de a római lakos tényleg komolyan veszi...”³⁷ Az olaszországi, így természetesen a fővárosra vonatkozó meteorológiai információk pontos ismerete igen hasznosak lehetnek a hírszerzőtisztek munkája szempontjából, mint ahogyan ez, az alábbi – hosszabb – idézetből is kiviláglott: „A római tavasz viszont elég korán kezdődik. Nem ritka, hogy március elején már 20-24 fokos meleg van, megszakítva 2-3 napos lehűléssel és ezzel együtt járó esőzéssel. Az ősz általában kb. november közepéig elhúzódik. Októberben gyakorlatilag még 25-28 fokos meleg van. A római nyarat szándékosan hagytam utoljára. Ennek az évszaknak vannak olyan jellemző hatásai, amelyek meghatározzák a délszaki emberek életmódját és szokásait. Ez az életmód erősen eltér a közép-európai, vagy pláne az észak európai ember életmódjától. Tanácsosnak tartom, hogy a leendő aktív HT már előre tudjon erről a tényezőről. Rómában nyáron átlagban 33-40 fok körül mozog a hőmérséklet.../Voltam Firenzében amikor 48 fok volt a hőmérséklet/...Nyáron, este 22 óra után kezdenek megtelni az éttermek, vendéglők. /Ristoranték, trattoriák/. Persze nem az éttermek vendéglők helyiségei, hanem az utcára, járdákra kirakott asztalaik. Hiszen a falak között a hőségtől nem lehet megmaradni. Éjjel 11-12 órakor a római gyerekek még az utcán játszanak. Erre mondják, hogy a rómaiak az utcán élik az életüket. Ebben van is sok igazság. Egyébként is az olaszok rendkívül szeretik a napsütést. Ezért jobban szeretnek az utcán, barátikkal, ismerőseikkel beszélgetni, mint a lakásban üldögélni. Ezek lényeges tényezők, mert ilyen környezetben a figyelők szinte megerőltetés nélkül tudnak dolgozni. Arról nem is szólok, hogy feltűnően sok gépkocsiban szerelmespárok enyelegnek. A HT-nek látnia kell, hogy a leendő munkahelyének környezete kissé eltérő lesz attól, amit odahaza meg-

³⁶ Uo.

³⁷ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 2-3.

szokott. *Bizony operatív munkájának végrehajtását ehhez a környezet-
hez kell igazítania...*³⁸

Vajon mi a teendő abban a nem várt és kellemetlen helyzetben, ha a hírszerzőtiszt vétett a közlekedési szabályok ellen, felírta a rendőr, és büntetést kellett fizetnie. A kitűnő pedagógia érzékkel megáldott „Büki” erre a kérdésre is hosszú évek tapasztalatán nyugvó biztos válasszal szolgált: *„A Rómában működő külföldi intézmények, így a követségek alkalmazottai nem fizetnek közlekedési szabálysértésért semmit. A rendőrség ugyan konkretizálja, rögzíti a szabálysértést. Az elkövető nevére, rendszerint a követségre megérkezik a fizetési csekk. Ezt a csekket egy pársoros elnézést kérő levél kíséretében visszaküldjük. S ezzel a dolog el van intézve. Tapasztalatom szerint bármennyire igyekszik valaki betartani a közlekedési szabályokat, itt Rómában lehetetlen.*”³⁹

Bármennyire igaz is a fenti megállapítás, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a hírszerző fontos munkát végez, ezért tehát jobb elkerülni az ilyen alkalmakat. „Büki” erről a következőképpen vélekedett: *„De azt sem szabad csinálni, hogy mivel mi úgy sem fizetünk semmit, így most már mindent lehet alapon korlátlanul szabálytalankodhatunk. Különösen figyelembe kell ezt vennie a HT-nek. Amennyire lehet, el kell kerülni, hogy ha ilyen formán is a rendőrség figyelmét magára vonja...”*⁴⁰

A város pontos, minden részletre kiterjedő megismerése, gyors feltérképezése, az épületek vizuális „rögzítése” a hírszerző tiszt alapvető érdeke. Az olasz főváros operatív helyzetének bemutatása erre is szolgált tanácsokkal, amelyek között az első a Budapest és Róma közötti – akár még oly triviálisnak tekinthető – földrajzi párhuzamok meghatározása volt: *„Gondolom, hogy a HT már odahaza tanulmányozza Róma térképét. Vulgárisnak tűnő módszer, viszont célszerű az összehasonlítás Ugyanis Róma és Budapest földrajzi elhelyezkedésében van némi hasonlóság. Budapestet a Duna, Rómát a Tevere osztja ketté Itt is ugyanúgy meg lehet találni a különböző városrészeket, mint Budapesten...”*⁴¹ Az első időszakban – fogalmazta meg tanácsadóan a beszámoló – ajánlott a két főváros erős összehasonlítása, ami azért lesz majd fontos a hírszerzőtiszt számára, mert *„ahogyan egyre jobban kezdi ismerni a várost önkéntelenül is, fokozatosan elhagyja az összehasonlítást. Velem is megtörtént, hogy az első időben közvetlenül egy az egyben akartam a várost megismerni. Kitűnt, hogy így sokkal nehezebb. Ugyanis a már megismert városrészeket, vagy főbb útvonalakat is összekeverem. Így*

³⁸ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 4.

³⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 5.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 6.

*jutottam oda, hogy ha összehasonlítok, akkor sokkal jobban rögződnek bennem az ismeretek, tapasztalatok.*⁴²

Kizárólag papírról, könyvekből egy hírszerzőtiszt sem tudja teljesen megismerni a várost, és a „memorizálás” hiánya az olasz főváros urbanisztikai viszonyait tekintve alkalomadtán különösen nagy hátrányt jelenthetett. Az állomáshelyére megérkező hírszerző számára e tekintetben is elhangzott tanács: *„Hangsúlyozni szeretném, hogy csak térképről nem lehet egy világvárost megismerni. Minden lehetőséget meg kell ragadni. Úgy a szabad, vagy a munkaidő adta lehetőségeket. Ha a munkaidőben az idő engedi, a már megismert útvonalról el kell térni. Meg kell próbálni más útvonalakon is a célhoz érni. Ez annál is fontosabb, mert Rómában rengeteg az egyirányú utca. A sok mozgással sok tapasztalat raktározódik az ember fejében. Egyre több utcának a forgalma rögződik. Egy akció lebonyolításánál, amelynek végrehajtása mindig meghatározott időre történik, távolról sem mindegy, hogy pl. egy vagy több utca merrefelé egyirányú, vagy a kérdéses városrészben a nap melyik szakaszában milyen képet ad a gyalogos vagy a gépkocsis forgalom. A városban tett napi mozgást mindig ellenőrizni kell a térképen.*⁴³

„Büki” arra is ügyelt az operatív helyzet bemutatása során, hogy figyelmeztesse a Rómába kerülő hírszerzőt arra, hogy *„minden újságárúnál lehet kapni térképet. Különböző árban és elrendezésben. Az első időben feltétlenül kell térképet tartani. Az eltévedés veszélye ilyenkor még lehetséges, így nagyon sokat segít.*⁴⁴ Kiemelte továbbá, hogy az operatív munka hatékonyságának fokozása érdekében ajánlatos lenne, ha a kiküldendő hírszerzőtiszt még Magyarországon több alkalommal olyan felkészítő gyakorlatokat végezne, amelyek során egymás után többször is, több városban, az idegen és ismeretlen környezetben próbálná ki többek között a tárgyi postaláda telepítését, vagy akár az önellenőrzés technikáját⁴⁵.

Előbbi, úgynevezett személytelen összekötetési forma, amelynek során az átadó, az átvevő és a tárgy is rejtve marad, utóbbi során pedig a hírszerző tiszt több órás ellenőrzéssel próbál minden kétséget kizárólag megbizonyosodni arról, hogy a fogadó ország elhárítása figyelés alatt tartja-e az adott pillanatban. Hírszerző szakmapolitikai kérdés maradt, hogy a figyelés alatt milyen típusú akciót lehet végrehajtani, illetve, hogy lehetséges-e, szükséges-e megszakítani a figyelést. A magyar „szakmai protokoll” általában meglegedett a figyelés detektálásával, annak „lerázását” az esetek döntő többségében nem támogatta. Az ilyen eseteket, vagyis a bebizonyosodott figyelést, annak legkisebb gyanúját, illetőleg minden zavaró tényezőt a hírszerző tisztnek szakmai kötelezettsége volt azonnal jelezni⁴⁶.

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Halász József úr szíves szóbeli közlése, Budapest, 2016. január 5.

A hírszerzőtisztok gyakorlati képzésére a hatékonyság szempontjából sokkal nagyobb hangsúlyt fektetni kívánó „Büki” elképzelése szerint az ilyen felkészülést *„lehetőleg a város olyan pontján kell ezeket végrehajtani, szervezni, amelyiket a legkevésbé ismer. Ha szükséges utazzon el vidéki városba is. A szervezésnél mindig arra kell törekedni, hogy pl. a kiszemelt t.[árgyi-AG] postaláda helyét a hozzátartozó megközelítési útvonalakat és a két jelzőhelyet, fejben tudja tartani, hogy odahaza egy az egyben le tudja rajzolni, vagyis rögzíteni tudja.”*⁴⁷

Utóbbiak, tehát a jelzőhelyek szerepe volt, hogy a tárgyi postaládát töltő személy az első helyen jelezte az azt üríteni szándékozónak, hogy elhelyezett valamit abban. Ezután az ürítő, a második jelzőhelyen jelezte, hogy megtalálta és elvitte a „küldeményt”. Ennek hiányában ugyanis a töltőnek vissza kell mennie, és magával kell vinnie a postaláda tartalmát, mert az nem maradhatott ott.

A kihelyezésre kerülő, az új viszonyokkal ismerkedő hírszerzőtiszt számára minden bizonnyal nem lehet megnyugtató azt olvasni az operatív helyzet leírásában, hogy előbbi tevékenység, vagyis a megközelítési útvonalak, egy vagy akár több jelzőhely fejben tartása, majd lerajzolása-rögzítése *„első olvasásra lehetetlennek tűnik. Ezzel mindenki így van. Gyakorlatból tudom, hogy mégsem lehetetlen, sőt nem is valami ördögösen nehéz. Csak gyakorlat kell hozzá és egyre könnyebben megy Persze az első időben megengedhető egy szűk jegyzet készítése is.”*⁴⁸ Szem előtt tartandó azonban – figyelmeztetett a jelentés -, hogy *„elleneséges környezetben jegyzetek készítésére általában nincs lehetőség”*⁴⁹

Ehhez szorosan kapcsolódott a célhely (akcióhely) kérdése, amiről „Büki” jelentése a következőket mondotta: *„Állandóan egy városban tartózkodó HT /kihelyezett/ is kénytelen figyelembe venni, hogy a szervezés alatt álló célhelyre legfeljebb két esetben mehet ki. Ezt operatív szempontok indokolják. Véleményem szerint egy jól sikerül operatív célhelyet minden HT-nek ki kell próbálni. Oda és vissza is. A fent leírtak végrehajtásával, gyakorlatával több eredményt lehet elérni. PL. A HT hozzászokik a térkép használatához. Megfigyeli és később rögzíteni tudja a figyelmet felkeltő tárgyakat, épületeket stb. Ezekre nagy szükség lehet a célhelyek szervezésénél. Az operatív munka végrehajtását lényegesen megkönnyítik, elősegítik.”*⁵⁰

A kihelyezésre kerülő hírszerzők számára írt összefoglalót a szerző személyes elemekkel is ötvözte: *„Fentebb a rajzolásról esett szó. Lehet, hogy vannak emberek, akiknek, hogy úgy mondjam, végképpen nem*

⁴⁷ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 6-7.

⁴⁸ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 7.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

megy a rajzolás. Nos, saját magamat is ezek közé az emberek közé soroltam. Viszont a kényszer egyre jobban követelte a rajz elkészítését. Természetesen az első időben sokat szenvedtem a rajz elkészítése miatt. Később egyre könnyebben ment minden. Ma már eljutottam oda, hogy egyszeri látásra, emlékezetből le tudok rajzolni bizonyos helyeket, tárgyakat, úgy, hogy viszonylag eléggé természetesnek és reálisnak látszik. Rajz készítésénél mindig arra kell törekedni, hogy olyan dolgokat, tárgyakat, esetleg feliratokat is kell rögzíteni, amelyek általában könnyen emlékezetben maradnak. Felkeltik az érdeklődő figyelmét. Szinte támpontul szolgálnak.”⁵¹

Az elméleti képzés és a helyszínen megtapasztalt gyakorlat, mindaz, amivel a hírszerzőtisz nap-nap után szembesült sok tekintetben különböztek, a kettő nem mindig következett automatikusan egymásból: „Vannak olyan elképzelések, mely szerint olyan operatív célhelyeket kell szervezni, amit egy pár soros leírásban lehet rögzíteni, továbbítani. Maga az elképzelés helyes. Sajnos ehhez nagyon szükséges az a tény, hogy az illető földrajzi helynek milyen a szerkezeti felépítése. Gondolom, minden államnak megvannak a maga sajátosságai. Olaszország városai, főleg Róma, meglehetősen túlszűfoltak. Így a magam részéről nagy reszkírnak tartom ilyen „távirati célpontok” szervezését. Ugyanis nagy az eltévesztés veszélye. Nem azt mondom, hogy lehetetlen, de legalábbis Olaszországban erre ritkán nyílik lehetőség. Ugyanis figyelembe kell venni, hogy esetleg az akciópartner olyan ember, aki esetleg először van Olaszországban. Számára nagyon is szokatlannak tűnik az olasz valóság. /Valóban elít minden más európai életformától./ Így bizony nagy szüksége van a pontosabb tájékoztatásra. Az olasz valóságnál, a települések zsúfoltságára gondoltam.”⁵²

Amikor az eddig elmondottak „rögzültek” és a hírszerzőtisz már tudott, illetőleg engedély birtokában már képes volt akciókat is tervezni, íme, egy újabb – kifejezetten praktikus – jó tanács annak végrehajtását megelőzően: „Van még egy kellemetlen jelenség a HT számára. Éspedig az a valóság, hogy az utcanevek világosszürke kőtáblába vannak vésve. Nappal ugyan nem okoz gondot. Annál inkább este. Sajnos ahhoz, hogy az utcatáblát jól lehessen látni a jelenleginél erősebb közvilágításra lenne szükség Akkor még nem probléma, ha az épület közvetlenül a járdához kapcsolódik. A külvárosban inkább úgy építkeznek, hogy még a 4 emeletes bérházakhoz is udvart kerítenek, így szükségképpen az épület távolabb van a járdától. Így már legtöbbször meg is kell állni ahhoz, hogy el lehessen olvasni. Nem azt mondom, hogy minden utcatábla ilyen, de sajnos elég sok van, amelyek ilyen formán el vannak rejtve.”⁵³

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 8.

Ugyanez a praktikum vonatkozott az alábbiakra is, hiszen „Büki” a kiutazó hírszerzőtisztnek abban a tekintetben is segítségére volt, hogy mit érdemes magával vinnie. A „Büki” mindenek előtt úgy vélte, hogy a kiutazó csomag összeállításánál nem érdemes a Külügyminisztériumra hallgatni, mert *„kezdődik azzal, hogy a KÜM [Külügyminisztérium-AG] futárosztálya⁵⁴ nagylelkűen eldönti, hogy a csomagokat lepecsételjük öregem, és mint diplomáciai csomag fog, ugyanazzal a repülőgéppel utazni. Többszöri kérés ellenére sem hajlandó ettől a gyakorlattól eltérni a futárosztály. ugyanis ezek a csomagok általában nem könnyűek. Attól függ, hogy mik vannak a csomagban. Általában mindig meghaladja az egy mázsát. Van, akinek a kettőt is túlhaladja. Gyakorlatban tudom, hogy egyetlen követség sem küld ekkora súlyú diplomáciai csomagot, illetve küldeményt. Így az olasz vámhivatal szándékosan nem adja ki. A huzavona eltarthat két hétig is. Pl. Én két hétre kaptam meg a csomagjaimat. Általában egy hétbe mindig belekerül. Előfordult már, hogy a nagykövet elvtársnak kellett személyesen eljárni az olasz KÜM-ben a csomagok ügyében. egyébként mire megkapjuk a csomagokat, valamelyik mindig „sérült” állapotban van. Úgyhogy az olaszok hozzávetőleg mindig tudják, hogy a csomagok mit tartalmaznak. Meg is mondják néha, hogy mi van a csomagban.”⁵⁵*

„Büki” ajánlata úgy szólt, hogy nem szabad engedni, hogy a csomagokat lepecsételjék. Sokan ezt az utat választják, saját névre címezik, amely azzal a kétségtelen előnnyel jár, hogy még aznap megkapják.⁵⁶ Ebben az esetben az történik, hogy *„a vámosnak fel kell bontani egy csomagot, nagyjából bele néz, miután látja, hogy személyes holmik, a többit már nem is kell felbontani.”⁵⁷* Ám, utazáskor létezik egy ennél jobb megoldás is, ekkor nem kell mást tenni, mint azt, hogy *„magammal hozom, mint személyi poggyászt. Tehát nem viszem be a KÜM-be, így nem teherárúként fog szerepelni. Ez a megoldás annak ajánlatos, akinek viszonylag kevés csomagja van.”⁵⁸*

Semmilyen külföldi hosszabb-rövidebb utazás alkalmával sem lehet másodlagos annak az eldöntése, hogy mit tegyünk a csomagba, mi az, ami szükséges lehet, és mi az, ami otthon maradhat. „Büki” e tekintetben is pontos információkkal, megszívlelendő javaslatokkal szolgált: *„először is, aki nem fázós természetű, az ne hozzon nagyon meleg holmikat.*

⁵⁴ A futárposta diplomáciai poggyász, és mint ilyen sérthetetlen, felnyitni, visszatartani nem lehetséges. Bővebben ld.: 1965. évi 22. törvényerejű rendelet (27.cikk) a diplomáciai kapcsolatokról Bécsben, 1961. április 18-án aláírt nemzetközi szerződés kihirdetéséről <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc2.cgi?docid=96500022.TVR>

⁵⁵ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 8.

⁵⁶ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 9.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

Nem szükséges a télikabát, a dunyha, a meleg téli cipő stb. A paplan és az átmeneti kabát bőven elegendő. Ajánlatos egy-két pár jó minőségű cipőt hozni, mivel az olasz cipők mind átáznak, még a legdrágábbak is. Egyébként az olasz cipők szépek, modernek és nagy a választék. A közepes ár 10 000 líra körül van. Főzőedények szükségesek. Itt ezeknek meglepően magas az áruk. Nem kell hozni mosógépet, mert itt szokás szerint, akit vált az érkező mindig átveszi az előd automata mosógépét. Igaz, hogy ez mindig használt, de az előd mindig potom áron adja át. Ugyanez a helyzet a televízióval is, illetve nem annyira, mert van, aki hazaviszi [...] Hűtőszekrényt és tűzhelyet mindig a munkáltató ad. Tehát ez minden lakásban megvan.”⁵⁹

Az élelmiszerek tekintetében is alapos, részletekbe menő és – ismételtelen – megszívlelendő ötleteket kap az Olaszországba készülődő hírszerző. Elsőként mindjárt azt, hogy „pálinka félét nem feltétlenül kell hozni. De ha már minden áron hozni akar, akkor a kézi szatyrában hozza. A bőröndben helyezett pálinkás üveg rendszerint eltörik. Kellemetlen a helyzet, amikor Róma nagy nemzetközi repülőterén a csomagszállító szalagok mellett az utasok tocsognak a büdös szatmári szilvapálinkában Sajnos már többször előfordult.”⁶⁰ Mértékletesség tanúsítandó a szalámik kolbászok, és más húskészítmények esetében is. Csak keveset, egy-egy rúd szalámit egy kilogramm körüli kolbászt vigyünk magunkkal – vélte „Büki”. Ennek okát pedig abban látta, hogy „Olaszországban az ilyen jellegű magyar húskészítmények minden esetben elromlanak, még télen is. Ha pedig hűtőszekrénybe tesszük, a hideg annyira kiszívja, hogy elveszíti az ízét, s így élvezhetetlenné válik. Mindenkivel előfordult már, hogy fél rúd szalámit ilyen okból ki kellett dobnia.”⁶¹

És ha valaki ennek ellenére mégis ragaszkodna a megszokott hazai alapanyagokhoz, annak szólt a következő útmutatás, miszerint „Disznósírt sem kell hozni. Itt nem is igen lehet kapni. Viszont sokféle finom étolaj kapható. Pár hét alatt kivétel nélkül mindenki megszereti, úgyhogy soha többé nem fog zsírral főzni. Az olasz klíma nem engedi a nehéz, zsíros ételek fogyasztását. Egyébként már az első nyáron mindenki tapasztalja.”⁶²

„Büki” beszámoló jelentése a férjükkal együtt külszolgálaton tartózkodó, és az első időkben a várossal szintén ismerkedő feleségeknek – akik korántsem dolgoztak minden esetben férjük mellett – is szólt: „Feleségek részére csak annyi, hogy egy hét alatt megtanulja a bevásárlás fortélyait. Első időben mindig valakivel megy a piacra. De az a tapasztalat, hogy már az első három nap után önállósodik mindenki.”⁶³

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo.

⁶² ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 9.-10.

⁶³ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szol-

Gyakorlati tanácsok újonnan kikerülő hírszerzőknek, a feleség

A külszolgálatra férjüket hosszabb időre, külföldre követő diplomata-feleségek élete, beilleszkedése sok tekintetben nehezebb volt férjükénél. „Bükiné”, aki a férje operatív munkáját is aktívan támogató, nem „egyszerű” diplomata-feleséggként szintén éveket töltött férjével Rómában, jelentésében így írt erről: *„A kihelyezést követően a beilleszkedéshez több-kevesebb idő szükséges. Embere válogatja, hogy kinek mennyi idő kell, de az új környezetet, a többnyire ismeretlen elvtársakat, az alapvetően más életformát stb. meg kell szokni. Véleményem szerint a férfiak helyzetüknél fogva hamarabb, és könnyebben asszimilálódnak, mert az első naptól kezdve leköti őket az új munka megismerése, és az optimális munkára való törekvés.”*⁶⁴

A feleség, férjnél szikárabb, összefogottabb jelentése szerint a külképviseleten a feleségeket dolgozókra és nem dolgozókra lehet osztani, akik *„akár dolgoznak, akár nem, a napi bevásárlásokon kívül legfeljebb a szűk értelemben vett lakókörnyéken mozognak. Ide tartozik még, hogy a feleségek általában munkavállalásra törekednek, különösen a legalacsonyabb fizetésűek. /gondnok, gépkocsivezető, portásfeleségek/.”*⁶⁵

A „Büki” házaspárnak eleinte nagy gondot okozott azon, a többiek számára kézenfekvő kérdés indoklása, hogy a feleség, „Bükiné” miért nem dolgozik: *„... a kívülállóknak érthetetlen volt, hogy miért nem dolgozom, sőt az adódó munkalehetőséget is elszalasztom /telefon ügyelet/. Domináns tényező – részükről – a fent említett hagyomány volt. Azt is szokatlannak és furcsának találták, hogy fél napokat a városban járkálok, és ha keresnek, szinte sosem vagyok itthon. Magyarázatom, és Büki elvtárs véleménye után, ez lecsillapodott, vagy megszűnt, sőt természetessé vált. /De amíg idáig jutottak – tudomásom szerint – gyakran beszédtéma volt a lakásban is/”*⁶⁶

Magyarázatul az szolgált, hogy azzal az elképzeléssel jöttek Rómába, hogy alaposan megismerjék az olasz főváros nevezetes műemlékeit, valamint a környék látnivalóit, lévén a feleség, ha úgy adódott vidékre is elkísérte férjét⁶⁷. Fontos volt, hogy a lehetőséghez képest megnyugtató és kielégítő válaszokkal szolgáljanak a felmerülő kérdésekre, elsősorban

gálai anyagok, Büki jelentése. Tárgy: Bükiné, Budapest, 1974. július 2. 10.

⁶⁴ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Bükiné jelentése a Rómában töltött időszak tapasztalatairól, javaslatok Budapest, 1974. február 20. 1.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

azért, mert „Bükiné” szavaival élve „jégtörő”⁶⁸ szerepet töltöttek be a római beosztásukban. Mindezek mellett a megszokottól eltérő magatartást tanúsítottak: nagyon keveset tartózkodtak otthon⁶⁹.

Mi szükséges a megfelelő operatív munka elvégzéséhez? Természetesen Róma városának és környékének alapos feltérképezése és megismerése. Ez a hírszerzőtisz számára elengedhetetlen követelmény, kardinális kérdés, mert pusztán ennek ismeretében lehetséges biztonságosan, a veszélyt minimalizálva tevékenykedni egy adott területen. „Bükiné” a továbbiakban is hasznos tanácsokkal operált jelentésében: „*A gyalogos – gépkocsis – és közhasználatú járművekkel való tájékozódás egyaránt lényeges. Igen célszerű lenne, ha minden operatív feladattal kihelyezett elvtárs gyalog, valamint autóbusszal, villamossal, földalattival is megismerné a város forgalmát.*”⁷⁰

Az olasz főváros alapos megismerésére, feltérképezésére nem volt szabad az időt sajnálni húzta alá a beszámoló: „*Róma megismerését az első napokban elkezdtem, és folyamatosan végeztem. Ennek az az alapja, hogy bizonyos rendszer szerint bővíteni az ismereteket. Elsődleges a lakókörnyezet megismerése. Ez egyszerű, és - Róma viszonylatában – érdekes is. Ezután következik a „kör” bővítése, amit a magam részéről gyalog kezdtem. Egy délelőtt, vagy délután nagy területet be lehet járni. Ugyanazon területre többször elmentem, hogy meg tudjam jegyezni. Közben autóbusszra, vagy villamosra is szálltam, ami szintén hasznos volt, mert gyakran azon az útvonalon utaztam, amit már gyalogosan megismertem. Egy-egy megállónál leszálltam, és az ott lévő területen sétáltam, majd újra felszálltam az előző járműre. Ilyenkor általában a végállomásig utaztam, ahol szintén körülnéztem. Így egyre jobban megismertem a város különböző részeit. Menetközben igyekeztem megjegyezni azokat a járatokat, amelyek csatlakoznak az előzőhöz. Ennek ismeretében később átszálltam egyik buszról a másikra.*”⁷¹ Férjéhez hasonlóan „Bükiné” is kiemelte a térkép fontosságát a külszolgalat megkezdésének kezdeti szakaszában: „*Számomra igen hasznos volt, hogy amikor ha-zaérkeztem minden esetben ellenőriztem a térképen, hogy merre jártam. Ezt a módszert fordítva is alkalmaztam: mielőtt elindultam, kinéztem a térképen, hogy melyik területet keresem fel.*”⁷²

A „Büki” házaspár az eddig említett módszerekkel párhuzamosan személygépkocsival is közlekedett az Örök Városban, amely – elmondá-

⁶⁸ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Bükiné jelentése a Rómában töltött időszak tapasztalatairól, javaslatok Budapest, 1974. február 20. 2.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Uo.

⁷² ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Bükiné jelentése a Rómában töltött időszak tapasztalatairól, javaslatok Budapest, 1974. február 20. 3.

suk szerint – a bejárat területek mélyebb rögzüléséhez, memorizálásához vezetett. Fokozatosság, valamint folyamatosság legyen a hírszerzőtisz két vezérelve, szólt a beszámoló: *„Megítélésem szerint a folyamatos és fokozatos tájékozódásra kell törekedni. Senki ne akarja az egész várost egyszerre megismerni, mert így igen keveset lehet megjegyezni. Mind ezt a kezdeti városismerethez tanácsos figyelembe venni [...] Az eddig elmondottak – feltérképezés, tanulás, tapasztalatszerzés – azért is fontosak, mert ezek a későbbi postaláda-ellenőrző pont, - pillanatnyi átadóhely – stb. keresésénél is rendkívül hasznosak. Ha nem is biztosan, de hozzávetőlegesen el lehet dönteni, hogy melyik városrészre érdemes ilyen céllal elmenni.”*⁷³

„Bükiné” férjéhez hasonlóan nagyon fontosnak ítélte beszámolójában a gyakorlati képzést, mindazt, amit a hírszerző tiszt a még oly alapos elméleti oktatáson kívül a „terepen” akció közben hasznosítani tud. Elsődleges tehát a számtalan ismétlés és memorizálás: *„A kihelyezésre kerülő elvtársakkal ezt intenzívebben kellene gyakoroltatni. Bennünket is alaposan felkészítettek az operatív munka elvégzésére, de főként az elméleti oktatás dominált. Ez is lényeges, de a gyakorlati végrehajtására több időt kellene fordítani.”*⁷⁴ Tapasztalatai alapján, férjével egyetértésben javasolta, hogy *„célszerű lenne vidéki városokban – Szeged, Pécs, Debrecen, Miskolc stb. – 5-6 napot eltölteni és a tárgyi postaládát, ellenőrző útvonalat stb. szervezni. Ez gyakorlati segítséget nyújtana a külföldi operatív munkához, mivel – többnyire – ismeretlen környezetben történne.”*⁷⁵ Mindezt pedig azzal indokolta, hogy a kezdeti időszakban közel háromszor annyi időt és energiát fordítottak egy-egy tárgyi postaláda szervezésére, mint ma. A megközelítési útvonal, az ajánlatos járművek kiválasztása is lényegesen több időt vett igénybe. Ezt pedig megfelelő, magyarországi vidéki helyszíneken történő gyakorlással lényegesen csökkenteni lehetne. Megjegyezte még, hogy *„Kizárólag ismeretlen városokra gondolok, ahol az elvtársak pontosan nem ismerik a forgalmat, a közhasználatú járműveket stb. Természetesen ez minden új környezetben másként alakul, de bizonyos gyakorlatot eredményez.”*⁷⁶

„Bükiné” a római operatív helyzet bemutatásának végén egy fontos, és minden bizonnyal nem megnyugtatóan rendezett helyzetre hívta fel a figyelmet, amely számtalan kellemetlenséget eredményezhetett: a fedőmunkahely problematikájára: *„A hozzám hasonló munkaterületről kihelyezett elvtársnőkre vonatkozóan az alábbiakat javaslom: Célszerű lett volna – kihelyezés előtt – a fedő munkahelyen bizonyos időt eltöltenem. Ugyanis azt a munkaterületet nem igen ismerem. A különböző kérdésekre elég bizonytalan és körülményesen tudtam választ adni. Bár a kívülállók számá-*

⁷³ Uo.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

*ra itt nem dolgozom, de többen megkérdezték, hogy otthon hol dolgozom? Mindig akad valaki, akinek az ismerőse, rokona szintén ott dolgozik. Így aztán megkérdezik, ismerem-e? A jövőre vonatkozóan ezt a tényezőt is figyelembe kellene venni.*⁷⁷ A figyelők ugyanis a fedőszervben nem töltötték el a fentiekben említett hat hónapnyi tanulói időt, őket a fedőszerv állományba vette és ezzel a jogi helyzetük meg is oldódott, amennyiben külügyi szolgálati útlevelel birtokában utazhattak a külszolgálatra⁷⁸.

A sikeres konspiráció annál is inkább fontos volt, mert a fogadó ország elhárításának elemi érdeke fűződött annak kiderítéséhez, hogy adott külszolgálatra érkező diplomata vajon tényleg szakértője-e területének, és az nem csak fedőtevékenységként szolgál. Alapos otthoni felkészülés, a fedőszervi munkakör ismerete, a hivatalos kapcsolatok közötti aktív mozgás „igazolhatta” a hírszerzőt⁷⁹. Fontos tudni, hogy a diplomáciai testület egyetlen olyan tagja, akinek „tisztá képe volt a rezidentúráról”⁸⁰, maga a nagykövet volt. A testület többi tagja ideális esetben nem rendelkezett információval arra vonatkozólag, hogy ki a diplomáciai fedésben dolgozó hírszerzőtiszte és ki az egyszerű diplomata. Ezt viszont a nagykövet hivatalból tudta⁸¹.

A követség vezetője tehát a hírszerző munka sajátosságaiból fakadóan olyan személy volt, aki hivatalos kiküldetésben külföldön teljesít szolgálatot, ám magyar intézmény alkalmazottja, és mint ilyen, az úgynevezett hazai hivatalos kapcsolatokhoz tartozik⁸². A hivatalos kapcsolatok ezen kategóriáját a hírszerzés a védelmi jellegű feladatok ellátásán kívül természetesen minden más olyan feladatba bevonta, amelyekre reális lehetőségük volt, és amelyek nem akadályozták, vagy veszélyeztették a feladatuk ellátását. De példának okáért, a hírszerzés tankönyvi meghatározása szerint „egy nagykövet például nem bízható meg olyan feladattal – még akkor sem, ha azt saját maga kezdeményezte és önként vállalná – amely sikertelenség, vagy dekonspiráció esetén súlyos károkat okozna a két ország kapcsolatában.”⁸³

⁷⁷ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Bükiné jelentése a Rómában töltött időszak tapasztalatairól, javaslatok Budapest, 1974. február 20. 4.

⁷⁸ Halász József úr szíves szóbeli közlése, Budapest, 2016. január 5.

⁷⁹ Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség BORSÁNYI Imre-VÉRTES János: *Tankönyv. A hálózaton kívüli kapcsolatok helye, szerepe és jelentősége a hírszerző munkában*, Kiadja a BM III/I Csoportfőnökség Személyügyi és Képzési Osztálya, Budapest, 1983 (a továbbiakban: BM III/I Csoportfőnökség Tankönyv.) 10. http://www.abtl.hu/sites/default/files/pdf/forrasok/halozaton_kivuli.pdf (utolsó letöltés: 2015. december 5.) 11.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Interjú Halász Józseffel. A beszélgetést készítette, Andreides Gábor Budapest, 2015. március 20. Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala. NENK/8-2/2016, 4.

⁸² BM III/I Csoportfőnökség Tankönyv 10. http://www.abtl.hu/sites/default/files/pdf/forrasok/halozaton_kivuli.pdf (utolsó letöltés: 2015. december 5.)

⁸³ Uo.

Befejezés

A hatvanas-hetvenes évek végén a nemzetközi politikai helyzet változásait követve, az olaszországi magyar hírszerzés is magasabb fordulatszámra kapcsolt. A megnövekedett munka feszesebb tempót diktált a rezidentúra tagjai számára. Az országba kihelyezett hírszerzőtisztok képzésének tekintetében az olasz fővárosban figyelőként tevékenykedő „Büki” házaspár több éves külszolgálat alatt megtapasztaltakat a gyakorlatban is alkalmazható tanácsok gyűjteményeként foglalta össze, amelyek segítséget jelenthettek az egymást váltó tiszteknek. Ennek jelentőségét némiképpen növelte az a tény is, hogy – mint említettük – „Bükiék” előtt figyelők nem dolgoztak az olasz fővárosban. A tanulmányunkban bemutatott dokumentum, pontosabban két jelentés alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a hírszerzés számára megnövekedett a pszichológia tudományának, vagy sok esetben az „egyszerű pszichologizálásnak” a jelentősége.

A római operatív helyzet bemutatása során a „Büki” házaspár, és különösen a lényegre törő feleségéhez képest „beszédesebb” férj, arra törekedett, hogy beszámolójában – ahogy fogalmazott: *„mindenből legyen egy kevés. Mégpedig azokból, amelyeket a közel négy év alatti, tapasztalatom alapján fontosnak tartok. Nem nagy dolgok ugyan, de az újonnan kihelyezésre kerülőnek, valamit mégis csak jelentenek. Mivel mindenütt mozog, változik az élet, állandó fejlődésben van minden, szükségesnek tartom, hogy időközönként hasonló jellegű tájékoztató készüljön.*”⁸⁴

Forrás

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35/ „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Büki jelentése. Budapest, 1974. július 2.

ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Bükiné jelentése a Rómában töltött időszak tapasztalatairól, javaslatok Budapest, 1974. február 20.

Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala (NEB Hivatala)

Interjú Halász Józseffel. A beszélgetést készítette, Andreides Gábor Budapest, 2015. március 20. Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala NEBK/8-2/2016

⁸⁴ ÁBTL 3.2.5. O-8-500/1/35 „Lagúnás” Olaszországra vonatkozó speciális szolgálati anyagok, Bükiné jelentése a Rómában töltött időszak tapasztalatairól, javaslatok Budapest, 1974. február 20. 4.

Irodalom

- BANDI István (2007): *Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez, állambiztonsági, módszertani megközelítésben*, <http://www.unimiskolc.hu/~egyhtort/cikkek/bandiistvan.htm>
- BARÁTH Magdolna – GECSÉNYI Lajos (szerk.) (2015): *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest
- BOTTONI, Stefano 2014: „Mozart” és „Fekete” Egy hírszerzési dosszié különös története I–II. rész Betekintő, 2014/4. 1–13. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2014_4_bottoni.pdf , illetve Betekintő 2015/I/ 1–11. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00033/pdf/EPA01268_betekinto_2015_1_4.pdf
- CSORBA László (2010): *A római magyar követ jelenti. A magyar-olasz kapcsolatok története 1945–1956*, MTA doktori disszertáció, http://real-d.mtak.hu/538/4/dc_252_11_doktori_mu.pdf
- Dr. RÉVÉSZ Béla (2004): *Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihöz* <http://mek.oszk.hu/02400/02486/02486.htm>
- JOBST Ágnes (2010): *Dokumentum az államvédelmi tisztképzés megindításáról 1948*, http://epa.oszk.hu/01200/01268/00014/jobst_agnes.htm (Utolsó leltetés: 2016. február 22.)
- KOZÁRY Andrea (2000): *Az ÁVH tisztképző iskolája* IN: GYARMATI György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban*, Történeti Hivatal, Budapest
- MAJSAI Tamás (2008): *„Ismereteimet soha, senkinek nem fedhetem fel” Papi ügynökök a Vatikán előszobáiban* III. rész
- PALASIK Mária (2011): *A Hírszerző Osztály szervezete és állománya, 1956–1962* http://epa.oszk.hu/01200/01268/00018/pdf/EPA01268_betekinto_2011_2_palasik.pdf
- PIEKALKIEWICZ Janusz (1998): *A kémkedés világtörténete I-II.* Zrínyi, Budapest
- PILCH Jenő (1998): *A kémkedés és a hírszerzés története I-III.* Kassák Kiadó, Budapest
- TABAJDI Gábor (2010): *A hírszerzők mindennapjai (1974–1983)* 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_tabajdi

Egyéb

www.abtl.hu
www.netjogtar.hu

Bencze András¹

Orosz felosztási tervek az Oszmán Birodalomról a békeszerződésekben, 1774 – 1878

Abstract

The treaty of Küçük Kaynarca was signed by Russia and the Ottoman Empire in 1774. According to the peace-treaty, Moscow succeeded to achieve their own desire to get political potency in the territory of the cove of the Black Sea. From that time the question of the future of the Ottoman Empire was the case at issue, and in this question Russia had various plans about Porte's division. In the treaties, I tried investigate, at how the plans of the tzars (Chatherine II, Alexander I, Nicholas I and Alexander II) appear in the peace-treaties. Also I tried to search, what motivations the tzars had for territories.

Keywords: Russian Empire; Ottoman Empire; treaty of Küçük Kaynarca; Congress of Berlin; treaty of San Stefano; Napoleon; Chatherine II; Alexander I; Nicholas I; Alexander II;

A keleti kérdés a nagyhatalmak harca az Oszmán Birodalom feletti befolyásról, a térség sorsáról, jövőjéről. A 19. század első felében két országnak volt meghatározó szerepe: az Orosz Birodalomnak és Angliának, de Bécs és Párizs is megjelent ebben a kérdésben. A keleti kérdés az 1774-es kücsük-kajnardzsi békével kezdődik, amely az 1768–1774-es orosz-török háborút zárta. A szakirodalom egy másik kezdőpontot is említ: Napóleon 1798–99-es egyiptomi hadjáratát.²

Orosz expanzió okai

Ideológiai szempontból két dolgot kell kiemelni: a pravoszláv vallást és a pánszlávizmust. Oroszország a Bizánci Birodalom örökösének tartotta magát ezt jól fejezi ki a következő mondat: „*két Róma elesett, de a harmadik áll, és negyedik nem lesz*”³. A vallás

¹ MA student, Eötvös Loránd University, Budapest, bencze.andris@gmail.com

² Köszönetet mondok Zsolnai Magdolnának, általános iskolai történelem tanáromnak, Rendek Éva és dr. Pollmann-né dr. Fodor Judit középiskolai történelem tanárainak a sok-sok segítségért.

³ Eredeti idézet: „*два убо Рима падоша, а третій стоит, а четвертому не быти.*” IN: GOLDBERG. A.L.: *Tri „poszlanyija Filofeja”* 79. IN: LUHACSEV. D. SZ. (szerk): *Voproszi isztorii ruszskoj srednyevkovoj lityeraturi.* Nauka. Leningradzkoe otgyelenije. 29. kötet. 1974.

szerepe az orosz külpolitikában rendszeresen megjelenik, a békeszerződésekben, de casus belli is lehetett.⁴ Így a kücsük-kajnardzsi béke VII. cikkelyben a szultán megígéri, hogy megvédi az ortodoxokat, a XIV-esben pedig még egy templom építését is engedélyezi Konstantinápolyban.

A másik mozgató a pánszlávizmus volt.⁵ A. N. Pipin háromféle pánszlávizmust említ: a misztifikátori, a Habsburg Birodalmon belüli szláv irányzat, a harmadik pedig az orosz változat. Az első nyugaton jelentkezett, mert félték az oroszok nagyhatalmi játékától, s Andrássy Gyula is közéjük tartozott. A második a nacionalizmussal függ össze, amely nem akart egy nagy szláv államot látni a Balkánon.⁶

A cári külpolitikát elsősorban az érdekelte, hogy a többi szláv nemzetet hogyan tudja felhasználni az orosz ügy érdekében.⁷ Még 1858-ban létrejött egy úgynevezett Szláv Jótékonyági Bizottság, melynek célja volt, hogy felhívják az oroszok figyelmét a szlávok ügyére.⁸ 1878 februárjában Rovinszkij ezeket a sorokat vetette papírra: „*a mi érdekeink amennyire szolidárisak, nem idegenedhetünk el egymástól, következésképpen ezek szláv érdekek.*”⁹ Orosz költők, írók is akadtak, akiket csábított a pánszlávizmus eszméje. Tyutcssev 1867. május elején a ezt írta a Szlávoknak című versében: „*Őszinte üdvözlét nektek, testvérek[...]*Nem hiába hívott titeket Oroszország//*A béke és szeretet ünnepére[...]*Ti itt itthon vagytok és több az itthon//*Mint ott, a saját szülőföldeteken*”¹⁰ Gogol így fogalmaz egyik elbeszélésben: „*Nemzeti büszkeségünk kedvéért meg kell jegyeznem, hogy az orosz szívben mindig egy gyönyörű érzés lakozik: az orosz mindig az elnyomottnak fogja pártját*”.¹¹ Volt aki odáig jutott, hogy nem csak egy szláv

⁴ Háborús indok volt például az 1853–56-os krimi háború idején.

⁵ CZÖVEK István: *Oroszország külpolitikája II. Sándor korában és a közvélemény.* Bessenyei György Kiadó, Nyíregyháza, 1991. 39. (továbbiakban: CZÖVEK)

⁶ NIDERHAUSER Emil: *Olga Vjacseszlavovna Pavlenko: Pánszlávizmus változatai.* Kilo 1993/3. 36.

⁷ JELAVICH, Barbara: *A Balkán története a 18. és 19. század.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 311. (továbbiakban: JELAVICH).

⁸ CZÖVEK: 39.

⁹ „*Наши интересы настолько солидарны, что мы не можем отделиться друг от друга, следовательно, интересы славян*” Rovinszkij: Roszsziya i szlavjanye Balkanszkovo poluosztrova v.cb.: „*Drevnyaja i pouszja Roszsziya*” NAROCSINSZKIJ. A. L.: *Roszsziya i nacionalno-oszvoquityelnaja borba na Balkanah 1875–1878.* Nauk, Moszkva, 1978. 375.

¹⁰ „*Привет вам задушевный, братья[...]*Недаром вас звала Россия//*На праздник мира и любви[...]*Вы дома здесь, и больше дома//*Чем там, на родине своей*” TYUCSEV: *Szlavjanam (privet vat zadusevnij bratujja...)* <http://www.ruthenia.ru/tiutcheviana/stihi/bp/289.html>

¹¹ GOGOL, Nyikolaj Vaszijlevics: *Arckép.* http://kortefa.xweb.hu/irodalmi_antologia/Gogol_Az_arckep.pdf 25.

konföderációt, hanem egy szláv-ázsiai civilizációt kell létrehozni.¹² Ezek ellenére a pánszlávizmus soha nem vált a cárok hivatalos politikai ideológiájává. A kisebb szláv nemzetek orosz elkötelezettsége viszont nagyban segítette Pétervár politikáját.

Fontos külpolitikai cél volt a jól védhető határok megszerzése is. Miután 1721-ben I. Péter orosz cár és I. Frigyes svéd király megkötötte a nystadti békét, az Orosz Birodalom kijutott a Balti-tengerre, s így Oroszország teljesítette a „varégoktól a görögökig”, avagy az Északi-tengertől a Fekete-tengerig vezető út megszerzésének egyik részfeladatát.¹³ A Fekete-tenger nyugati partjának megszerzése stratégiaileg számos előnyt jelentett volna az oroszoknak. Geopolitikailag fontos volt, mert a Dardanellák s a Boszporusz birtoklásával képesek lettek volna bármikor lezárni a Fekete-tengert. A Szent Szövetség időszakában az állandósuló angol-orosz párharc miatt ez komoly indok volt Pétervár számára. Az angolok tengeri politikája alapján ugyanis, Londonnak a soron következő két legnagyobb tengeri haderő összességéhez képest is nagyobb hadsereggel kellett rendelkeznie. Az oroszoknak a tengeri hadereje így viszont elmaradt az angolokétól. Ezért kívánta Pétervár lezárni a fekete-tengeri kijáratokat, lévén „*Oroszország védtelen a nagy tengeri eszközökkel rendelkező hatalmak csapásaival szemben. [...]*”.¹⁴ A Dunai Fejedelemségek szintén fontosak voltak egyrészt Ausztriával szemben, másrészt szárazföldi utat jelentettek volna Konstantinápoly felé.

Felosztási tervek

Ha a források alapján csoportosítjuk a felosztási terveket, beszélhetünk politikusi, újságírói elképzelésekről, politikai végrendeletekről, nagyköveti jelentésekről, memoárokból megjelenő tervezetekről. S voltak olyanok is, amelyek kisállamokhoz kapcsolódnak, akár úgy, hogy nagyhatalmak nélkül akarták megvalósítani, akár úgy, hogy számoltak a nagyhatalmakkal való együttműködéssel.¹⁵

Djuvara monumentális munkájában 1772 és 1878 között harminchat felosztási tervet olvashatunk. Ezek közül három van, ami

¹² LEONTYJEV, Konsztantyin: *Levelek a keleti ügyekről*. IN.: Ljubov SISELNIA, GAZDAG Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. p. 154.

¹³ SZVÁK Gyula: *A felvilágosodás százada*. IN.: FONT Márta [et. al], *Oroszország története*. 2. javított kiadás. Pannonica Kiadó, Budapest, 2001. 229.

¹⁴ DANYILEVSZKIJ Nyikolaj: *Oroszország és Európa*. 132. IN.: SISELINA Ljubov, GAZDAG Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004.

¹⁵ DEMETER Gábor: *A Balkán felosztására vonatkozó elképzelések a XIX. század második felétől 1913-ig*. IN.: BODNÁR Erzsébet–ÁRVAY Viktor–DEMETER Gábor (szerk.): *A balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*. Hungarovox kiadó, Budapest, 2005. 111–112.

bizonyíthatóan Pétervárhoz köthető: 1772-ben II. Katalin, 1808-ban I. Sándor, 1853-ban pedig I. Miklós nevéhez kapcsolható.¹⁶ A krími háború és az első világháború között legalább harmincegy elképzeléssel találkozunk, s ezek közül öt volt orosz.¹⁷

II. Katalin tervezete a Kücsük-Kajnardzsi békében

Az 1768-1774-es orosz-török háború ideje alatt II. Katalin és a későbbi II. József között jött létre egy tervezet az Oszmán Birodalom felosztásáról. Ebben Oroszország megkapta volna a Dunai Fejedelemségeket, Bulgáriát, Kelet-Ruméliát, illetve Konstantinápolyt. Ausztriáé lett volna a Balkán nyugati fele az Égei-tenger északi szigeteivel, s az Oszmán Birodalom pedig csak Kis-Ázsiát tarthatta volna meg a part menti szigetekkel.¹⁸ A tizenhatos cikkely alapján a Fényes Porta visszakarta Pétervártól Besszarábián túl, Havasalföldet és Moldvát, így Oroszország egyetlen egy területet sem kapott meg azok közül, amelyekről II. Józseffel egyezkedett II. Katalin.¹⁹ A törökök ígéretet kaptak, hogy minden szigetet visszajuttatnak nekik az oroszok.²⁰ Cserébe Pétervár megkapta Kinburint (XVIII cikkely), Enikált és Kercs templomait egészen az Azovi-tengerig (XIX. cikkely), Azov városát, ahogy az 1700-as években volt (XX. cikkely)²¹.

Annak ellenére, hogy II. Katalin szinte semmit sem ért el abból, amiben II. Józseffel megegyezett, mégis sikeresnek nevezhető a béke. Az oroszok megerősítették jelenlétüket az Azovi-tengeren, s kijutottak a Fekete-tengerre is.

I. Pál rövid uralkodása

Miután 1791-ben megkötötték a békét Jasiban, II. Katalin békés egymás mellett élésre törekedett az oszmánokkal, mert az államkincstár kiürült, terjedt a francia forradalom eszméje, az angol-orosz kapcsolatok megromlottak, s 1793-ban a lengyel területeken felkelés tört ki.²²

Katalinhoz hasonlóan békés egymás mellett élést akart a törökökkel Pál is: a francia politika egyre radikálisabb lett, az orosz gazdasági helyzet rosszabbodott. Napóleon egyiptomi hadjárata közelebbi hozta a

¹⁶ DJUVARA T.G.: *Cent projets de partage de la Turquie, 1281-1913*. F. Alcan. Paris. 1914. 646–647 (továbbiakban: DJUVARA)

¹⁷ DEMETER: 114. 8-as jegyzet.

¹⁸ DJUVARA: VI. melléklet

¹⁹ SZAZONOV A. A.: *Pod sztagyom Roszsi: Szbornyik arhivnih dokumentov*. Ruszszkaja knyiga. Moszkva, 1992. 85. (továbbiakban PszR).

²⁰ PszR: 86.

²¹ PszR: 87.

²² DEMETER: 66.

két országot, s 1799 januárjában létrejött egy orosz-török megállapodás Franciaország ellen. Ebben megegyeztek, hogy lezárják a tengerszorosokat más nagyhatalmak, köztük a franciák előtt, ugyanakkor az orosz hadiflotta előtt megnyitják azokat.²³

Napóleon 1801-es konzuli kinevezése mindent megváltoztatott. I. Pál ezt annak tekintette, hogy a forradalom befejeződött, és a rend stabilizálódott. Napóleon és a cár közötti kapcsolat szorosabb lett, s a két fél között angol ellenes szövetség jött létre. A cár pedig elindította a doni kozákokat India ellen a franciákkal együttműködve, de a cár hirtelen halála ezt megghiúsította.²⁴

I. Sándor és a bukaresti béke

Az új orosz uralkodó, I. Sándor semlegességre törekedett az európai konfliktusban. Mindent megtett, hogy az orosz-török baráti viszony megmaradjon, ezt szolgálta az 1802-es konvenció, illetve 1805-ben az 1799-es megújítása. Ugyanezt próbálta I. Sándor azzal megerősíteni, hogy nem támogatta 1804-ben a szerbek megkeresését, amikor felajánlották az országot a cárnak.²⁵

A negyedik koalíciós háborúkat lezáró tilsiti békében a francia és az orosz uralkodó megegyezett Európa felosztásáról. A béke értelmében Napóleon és I. Sándor két részre osztotta Európát, a nyugati fele Párizsé lett, míg a keleti Péterváré. Az orosz cárnak sikerült elérnie, hogy a poroszok függetlennek maradjanak, de Berlinnek oda kellett adnia Belosztoki tartományát az oroszoknak.²⁶ I. Sándor a tilsiti találkozóról a következőt vette papírra: „*A saját napjaimat Napóleonnal kellett töltenem, órákon át voltunk együtt szemtől szembe. Azt szeretném kérdezni Öntől, nem hasonlít-e ez egy álomra?*”²⁷ – írta Sándor a tilsiti találkozóról. A francia uralkodó hasonlóan fogalmazott Josephine-nek írt levelében: „*ez a császár szép, jó, és fiatal; ő okosabb, mint általában hiszik róla.*”²⁸

A két császár egyezségében egy újabb felosztási tervvel is találkozunk. Bécsnek Boszniát, Montenegrót és Szerbia délnyugati részét szánták. Párizs kapta volna meg Albániát, Macedónia nyugati felét,

²³ Uo.

²⁴ HELLER, Mihail: *Orosz történelem*, 1. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 449.

²⁵ VADÁSZ Sándor (szerk): *19. századi egyetemes történelem 1789-1914*. Osiris kiadó. Budapest, 2011. 427. (továbbiakban: VADÁSZ)

²⁶ HELLER: 471.

²⁷ Мне проводить свои дни с Бонапатром, целые часы находиться с ним с глазу на глаз? Хочу спросить Вас, не похоже ли это на сон!? IN: ROMANOV Velikij Knyaz Nyikolaj Mihajlovics: *Imperator Alekszandr I: biográfia*. Moszkva. Zaharov. 2010. p. 58 (továbbiakban: IA)

²⁸ „Этот император очень красив, добр, молод он более умен, чем о нем обычно думают”. IN: IA 59.

Görögországot a szigetekkel együtt, illetve Kis-Ázsia nyugati felét. Pétervár kezébe került volna Szerbia, a Dunai Fejedelemségek, Rumélia, Bulgária és természetesen Konstantinápoly.²⁹

Havasalföld, illetve Moldva orosz kézre kerülését többször is megerősítették a franciák. 1808. október 14-én az erfurti találkozó záradokumentumának V. és VIII. pontjában is kitérnek erre. Utóbbiban kifejtették, hogy I. Sándor egészen a Duna vonaláig tolhatja ki birodalmának a határát.³⁰

Az 1806-ban kezdődő orosz-török háborút lezáró bukaresti békében (1812) a Duna bal partján fekvő területeket is megkapta Pétervár.³¹ Az Oszmán Birodalom viszont megszerezte Moldvának a Prut jobb partján fekvő részeit, Kicsi-, és Nagy-Havasalföldet.³² A titkos záradék szerint Izmail és Ilija erődje az oroszok birtokába került, s megtiltották újabb erődök építését. Az Ázsiában található orosz-török határok a háború előttié maradtak.³³

I. Miklós és a párizsi béke

Újabb felosztási tervvel az 1850-es évek elején találkozunk. Az 1853-ban a szilveszteri bálon az oroszok felosztási tervet nyújtottak át az angol nagykövet számára, amelyben az Oszmán Birodalmat három nagyhatalom között osztották volna fel. Egyiptomot és Krétát az angolok szállhatták volna meg, Moldva és Havasalföld orosz protektorátus alá került volna. Továbbá létrehoztak volna egy szuverén Szerbiát és Bulgáriát. A tengerszorosokat pedig két állam között osztották volna fel oly módon, hogy Ausztria jussa lett volna a Dardanellák, az oroszoké pedig a Boszporusz.

A kirobbanó krími háború azonban Pétervár teljes vereségéhez vezetett. A párizsi békeszerződésben az addig elértékből is veszített az ország. Az orosz fél számára a békeszerződés leg súlyosabb pontja a Fekete-tenger semlegesítése: „*Őfelsége minden oroszok cárja és Őfelsége a szultán kötelezik magukat, hogy nem szereznek be és nem tartanak ezen tengerpartokon semmilyen háborús arzenált*”.

Párizsban hozták létre a Duna Bizottságot, amelynek a feladata volt

²⁹ DJUVARA: IX. melléklet

³⁰ Szozjuznaja konvencija mezdsu Roszsziya i Francijej, IN: NAROCNSYICKIJ A. L. (szerk): *Vnyesnyaja polityika Roszsziü XIX i nacsala XX veka. Dokumenti Minisztvstva inosztrannih gyel Roszsziü*, Moszkva, Szerija I/IV. 446. (Továbbiakban: VPR).

³¹ Река „Прут со входа ее в Молдавию до соединения ее с Дунаем и левый берег Дуная с сего соединения до устья Килийского и до моря, будут составлять границу обеих империй, для коих устье сие будет общее.”

³² PSZ: 318.

³³ Otyvelnije szekretnije sztati ruszszo-tureckovo mirnovo dogovora IN: VPR I/IV. 471.

többek között a Duna torkolatának tisztán tartása. A tagjai az ötös fogaton kívül még az Oszmán Birodalom és a Szárd-Piemont Királyság volt.³⁴ Egy másik bizottság Ausztria, Bajorország, az Oszmán Birodalom, Württemberg, illetve a Porta által megnevezett három dunamenti fejedelemség részvételével a dunai hajózás szabályozására jött létre.³⁵

A XX. cikkely értelmében Besszarábia területén új határvonalat állapítottak meg Burnasz-tavától egy kilométerre kelet felé, ami az akkermani úthoz csatlakozott. Ugyanez a határ egészen a Trajanusz-völgyig húzódott, majd Bolgrad városánál is délebbre húzódván, illetve keresztezván a Jalpug folyót egészen Szaracikig és Katamoráig nyúlt el.³⁶ Ezt a területet át kellett adni a Porta befolyása alá került Moldvának, és így Pétervár elvesztette Besszarábia déli részét.³⁷(XXI.) Havasalföld is a Porta irányítása alá került A Szerb Fejedelemség szintén megmaradt a Porta befolyása alatt.³⁸

II. Sándor és a San Stefanó-i béke

Az 1856-os vereség után Oroszország befelé fordult, és II. Sándor reformok sorozatát indította el, hogy felzárkóztathassa országát a többi nagyhatalomhoz. 1875-ben azonban felkelés tört ki a Balkánon Bosznia-Hercegovinában az oszmánok ellen, ami miatt 1877. január 15-én II. Sándor Budapesten találkozott Ferenc Józseffel. Az itt aláírt egyezmény értelmében önálló állammá alakult volna Bulgária és Kelet-Rumélia így kerülve el egy nagy délszláv állam létrejöttét. Thesszáliát és Kréta szigetét a görögök kapták volna meg, ahogyan Pétervár Dél-Besszarábiát, illetve Bécs Bosznia-Hercegovinát. Konstantinápoly ugyanakkor az eddig egyezményekkel ellentétben szabad város lett volna.³⁹ Pétervár azonban már a háborúra készült, s április 24-én egyezséget kötött Bukaresttel melynek értelmében az orosz erők átvonulhatnak Románia területén.

A háborúban az Oszmán Birodalom vereséget szenvedett, s a békét a főváros egyik elővárosában, San Stefanóban írták alá 1878. március 3-án. A béke értelmében Szerbia és Montenegró elnyerte a függetlenséget, s létrejött Nagy-Bulgária. Ez sértette Ausztria érdekeit, de a bolgár állam létrejötte Angliát is zavarta.⁴⁰

A békeszerződés szembe ment a nagyhatalmak érdekeivel, ezért

³⁴ ADAMOV E. A. (szerk): *Szbornyik dogovorov Roszszii sz drugimi gaszudarsztszvamí 1856-1917. Gaszudarsztvennoje izdatyelsztvo polityicseszkoj lityeraturí*, Moszkva, XVI. cikkely. 28. (Továbbiakban: SDR).

³⁵ SDR: XVII. cikkely. 28.

³⁶ SDR: 29.

³⁷ Uo.

³⁸ SDR: 31.

³⁹ ORMOS Mária–MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814 - 1945*, Janus/Osiris, Budapest 1998 158–159.

⁴⁰ CZÓVEK: 46.

kongresszust hívtak össze, amely 1878. június 13-án nyílt meg Berlinben. A záróokmány szerint Bulgáriát Sumen városától délre kettévágták, így kiszakítva Kelet-Ruméliát.⁴¹ Így Ausztria-Magyarország legnagyobb vágya beteljesedett, nem jött létre egy nagy szláv állam a félszigeten.

Kelet-Rumélia a szultán ellenőrzése alatt maradt, de keresztény kormányzó állt az élén.⁴² Bosznia és Hercegovinával kapcsolatban elhatározták, hogy Ausztria-Magyarország elfoglalhatja területeiket és kormányozhatják azokat.⁴³

Az Oszmán Birodalom és a nagyhatalmak elismerték Montenegró függetlenségét, s kijutott az Adriai-tengerre⁴⁴. Szerbia viszont nem rendelkezett tengeri kikötővel. Szerbia, akár csak Montenegró, független állam lett s határai nem változtak a San Stefanó-i békében meghatározottakhoz képest. Nistól nyugatra ugyan területeket veszített, keleten viszont kárpótolták Belgrádot.⁴⁵ Oroszország Ázsiában Aradagan, Karsz, illetve Batum területeit kapta meg az Oszmán Birodalomtól.⁴⁶

A tervezetek összehasonlítása

A tervezetek egyik közös pontja Konstantinápoly volt. II. Katalin, illetve I. Sándor végleges bekebelezéséről ábrándozott. II. Miklós már csak ideiglenesen kívánta megszállni a várost, és a tengerszorosokat Ausztria és Oroszország között tervezte felosztani. II. Sándor viszont már Konstantinápolyról, mint szabad városról beszél, de a Boszporuszt és a Dardanellákat meg akarta nyitni.⁴⁷ Annak ellenére, hogy az oroszok többször győzedelmeskedtek a törökök felett, a főváros sosem került a birtokukba. Ez leginkább Anglia miatt alakult így. Pétervár bármilyen komolyabb fellépése esetén London képes lett volna támadni, ahogy 1853-ban meg is tette. Ahogy Vinogradov fogalmaz 1853 kapcsán, az angol külügyminisztérium mindent meg akart tartani úgy, ahogy volt.⁴⁸

A Dunai Fejedelemségek, később Románia megszerzése, illetve/vagy orosz befolyás alá vonása szintén állandó pont volt. Nem véletlenül mivel Moldván és Havasalföldön keresztül vezetett a szárazföldi út a Balkánra, nem utolsósorban pedig Ausztria ijesztgetésére is alkalmasak voltak. II. Katalin, illetve utódja még arról készített terveket, hogy a Dunai

⁴¹ Polityicseszkaja Karta Valkanszkovo Polouosztrova poszle ruszszk-tureckoj vojni 1877-1888 g.g. PIR: 114–115. zs.

⁴² SDR:188.

⁴³ Uo.

⁴⁴ SZUHAREV O. V. (szerk): *Polnij isztoricseszkij Atlasz Roszszii*. Moszkva. Asztrel, 2010. 114–115. (Továbbiakban: PIR).

⁴⁵ PIR 114–115.

⁴⁶ „Новая граница, направляясь от Черного моря, согласно пограничной линии, определенной Сан-Стефанским договором[...]”, SDR: 204.

⁴⁷ SDR: 172.

⁴⁸ VINOGRADOV: *Isztorija Balkan (1856-1878 gg.)* Moszkva, 2012. 164.

Fejedelemségeket bekebelezik. Velük ellentétben I. Miklós már csak protektori jogot kívánt, II. Sándor pedig egészen a már egyesített Románia függetlenségéért szállt harcba.

Bosznia – Hercegovinát, I. Miklóst leszámítva, mindegyik cár Ausztria jussának tekintette. Szerbia, Bulgária, illetve Montenegró tekintetében már eltérő véleményen voltak. II. Katalin és I. Sándor még a Habsburg Birodalomnak adta volna a fentebb említett területeket. I. Miklós, illetve II. Sándor erről hallani se akart. Mind a ketten egy önálló Szerbiában és Bulgáriában gondolkoztak, s az utóbbi Montenegrót is idesorolta.

A felosztási tervezetekben megfigyelhető változások okait a modernkori nacionalizmusban kell keresni. Az új államok orosz befolyás alá kerülhettek, erősítve ezzel az orosz törekvéseket. A másik okot a nemzetközi kapcsolatok terén kell keresnünk. Oroszország számára nyilvánvaló volt, hogy bármennyire is meg szeretné szerezni a Balkán egyes részeit a többi nagyhatalom ebben nem fogja támogatni. A kivétel Napóleon volt. Jól mutatja ezt a krími háború, s a berlini kongresszus.

Mérleget vonva az orosz politika törekvéseiről az Oszmán Birodalommal szemben, szerintünk sikeres politikát folytattak. Még annak ellenére is, hogy a krími háborúban nagy vereséget szenvedtek, illetve, hogy a San Stefánó-i békét a nagyhatalmak revideálták. A berlini kongresszus záró aktája alapján ugyanis felbomlott a Porta balkáni birodalmának nagy része, függetlenedett Szerbia, Románia és Montenegró, Bosznia-Hercegovina osztrák-magyar befolyás alá került, megalakult Bulgária és Kelet-Rumélia.

Ténylegesen a legnagyobb területi nyereségük Besszarábia bekebelezése volt, ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy miután Berlinben létrejött több szuverén állam, ezek közül több állam baráti viszonyt ápolt Pétervárral. Konstantinápoly tekintetében már nem volt ennyire szerencsés Pétervár.

Összességében elmondható, hogy 1878-ra Oroszország céljainak egy részét sikeresen elérte. Az orosz-török konfliktusok azonban nem zárultak le.

Bencze András: *Orosz felosztási tervek az Oszmán Birodalomról a békeszerződésekben, 1774 – 1878*

Cseh Dániel¹

***The ‘American Way’:
The Forced Removal and Internment of the
Hawaiian Japanese***

Abstract

After the attack on Pearl Harbor on December 7, 1941, – the defensive outpost of Oahu, the Hawaiian Islands – the fate of American citizens of Japanese ancestry and Japanese aliens was dictated by the national defense and military necessity of the United States. The West Coast and Hawaiian Japanese faced mass forced removal and incarceration due to their descent as scapegoats for the unprovoked and sudden attack by the Imperial Japanese Navy. Nevertheless, as opposed to their peers on the Pacific Coast the Hawaiian Japanese were treated on an individual basis, making distinction between the loyal and potentially dangerous Japanese residents. Despite of the shock, racial prejudice, and paranoia the local Japanese were not collectively removed and placed in internment camps for the duration of the war. The multicultural and ethnic diversity of Hawaii, the labor needs of the islands, and the work of the intelligence agencies and military government ensured that the ‘American way’ prevailed on the Hawaiian Islands.

Keywords: Japanese immigration; Hawaiian Islands; Hawaiian Japanese; West Coast Japanese; Japanese aliens (Issei); Japanese Americans (Nisei, Kibei); Japanese ‘problem’; martial law; military government; forced removal and incarceration of persons of Japanese descent;

After the sudden attack on Pearl Harbor on December 7, 1941, distinguishing between loyalty and disloyalty was a primary concern for the authorities and the Roosevelt Administration, determining how to deal with the Japanese ‘problem’ and the forced exclusion and incarceration of persons of Japanese ancestry from the Hawaiian Islands and the West Coast. There was an obvious push for the wholesale removal and incarceration of the Japanese community in order to counter the alleged subversive activity and ‘Fifth Column’ threat posed by the Japanese that endangered the national defense of the United States. In spite of intelligence and reports on the Japanese issue on February 19, 1942, President Franklin D. Roosevelt signed Executive Order N° 9066.² It was carried out on a collective basis on the West

¹ PhD student, Eötvös Loránd University, Budapest, csehdani@gmail.com

* The paper was made possible by the research grants awarded by the Hungarian-American Fulbright Commission (2016) and the Roosevelt Institute for American Studies

Coast without any regard to age, gender, or citizenship. Ten incarceration centers were established on the Mainland and over 110,000 American citizens of Japanese parentage and Japanese nationals – approximately 86% of the Japanese population of the Continental United States – were excluded from the Pacific Coast and were detained in the permanent detention camps until the conclusion of the war. The ‘incarcerees’ were eventually released on January 2, 1945, after the exclusion orders were revoked and they were allowed to resettle on the West Coast.

However, contrary to the experiences of the West Coast Japanese the authorities employed a case by case principle on the Hawaiian Islands in dealing with the local Japanese in an effort to distinguish between the loyal and the potentially dangerous elements. The outbreak of the war affected a civilian population of approximately 423,330 residents due to forced restrictions and regulations, including 157,905 persons of Japanese ancestry. Immediately after the attack martial law was implemented in the Territory of Hawaii on December 7, 1941, and was only lifted on October 24, 1944, when President Roosevelt signed Executive Order N° 9489, thereby terminating martial law. The Presidential order also granted the Commanding General the authority to detain and remove dangerous persons from the Territory of Hawaii; it provided the same power as Executive Order N° 9066 on the West Coast. The potentially dangerous Japanese were identified and were kept under surveillance by the authorities, the counterintelligence agencies compiled a list of suspects to be apprehended in the case of conflict with Japan. The apprehensions were based on these lists and the first arrest was made on December 7, 1941, at 11:00 a.m. Throughout the war about 10,000 individuals were investigated by the intelligence agencies, as a result of this procedure 1,569 people were arrested, 1,466 of them were Japanese. Over all 1,250 Hawaiian Japanese were interned, representing less than 1% of the Japanese population of Hawaii.

(Middelburg, The Netherlands, 2014). The research was also supported by the Asian American Studies Department, College of Ethnic Studies, San Francisco State University, and the Japanese American National Library in San Francisco.

² Executive Order N° 9066 approved the mass forced removal and incarceration of persons of Japanese ancestry citing military necessity and national defense. The United States Government indicated in the Presidential order that it was in the interest of the war effort, „*the successful prosecution of the war*”, to protect against espionage and sabotage that might target the „*national-defense material, national-defense premises, and national-defense utilities*”. The order was broadly defined and did not single out Japanese aliens and American citizens of Japanese descent. The Hawaii Department did not fall under the authority of the Western Defense Command, which meant that Executive Order N° 9066 did not apply to the Territory of Hawaii. Exec. Order. N° 9066, 7 Fed. Reg. 1407 (February 25, 1942), <https://catalog.archives.gov/id/5730250> (accessed May 24 2017).

The study of the forced removal and incarceration of the Hawaiian Japanese offers a point of comparison that needs to be examined in depth to better understand the Japanese ‘problem’ and the status of the Japanese inhabitants of the Hawaiian Islands, and the West Coast Japanese. Such crucial factors have to be examined as the Japanese immigration to and the ethnic diversity of the Hawaiian Islands, which created a multicultural and ethnic environment that proved to be more accepting than the West Coast. The labor needs/problems of Hawaii played an important role in opposing the mass removal of the Japanese community, even though according to President Franklin D. Roosevelt military and naval safety should have been absolutely paramount. Furthermore, the standpoint of the intelligence agencies, the pivotal departments, and the Roosevelt Administration will also be introduced. The present paper will study how the Japanese question was handled and how the ‘American way’ – called for by Lieutenant General Delos C. Emmons, Commanding General of the Hawaiian Department, and Military Governor of Hawaii – prevailed in the Territory of Hawaii despite of the push for mass removal.

The Hawaiian Japanese: General Historical Overview

The history of the Hawaiian Japanese can be traced back to the arrival of Manjiro Nakahama on June 27, 1841,³ one of the most well documented Japanese immigrants to reach the Kingdom of Hawaii; the first Japanese to arrive were eight shipwrecked sailors who were brought to Hawaii in 1806 after they were rescued at sea.⁴ Nevertheless, it was 1868 that marked the beginning of the migration from Japan with the departure of a group of 148–150 Japanese contract laborers⁵ who left for Hawaii. They were called the ‘*Gannen Mono*’, ‘first-year people/men’, since they left during the first year of the Meiji Period. There was a need

³ Japanese American Citizens’ League, National Education Committee, *A Lesson in American History: The Japanese American Experience, Curriculum Resource Guide*, 5th ed. JACL, 2011, 23. In a different source the year 1843 is given as the date for Manjiro Nakahama’s arrival in the Kingdom of Hawaii. Clifford I. UYEDA (ed.): *Due Process: Americans of Japanese Ancestry and the United States Constitution 1787-1994*, National Japanese American Historical Society, San Francisco, 1995, 14.

⁴ UYEDA: 14.

⁵ Thomas SOWELL, „*The Japanese*,” *Ethnic America: A History*, Basic Books, New York, 1981, 155–179, 159;

Harry H. L. KITANO, „*Japanese*,” IN: Stephan THERNSTROM (ed.): *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, Cambridge, Belknap Press of Harvard UP, Mass. 1980, 561. According to Roger Daniels, citing Hilary Conroy, it was around 1869 that the pioneer group of Japanese (141 men, 6 women, and 1 child), the ‘*Gannen Mono*’, arrived in Hawaii to work on the sugar plantations. Roger DANIELS: *Asian America: Chinese and Japanese in the United States since 1850* University of Washington Press, Seattle, 1988, 100.

for laborers in Hawaii and the Hawaiian Trading Commissioner was stationed in Tokyo to recruit workers for the sugar plantations. What is unique about Japanese immigration is the close involvement of the Japanese government, the policy of the government to intervene and regulate the emigration of its nationals. The Japanese government cooperated with the Hawaiian officials due to fear of the Japanese immigrants being associated with the Chinese laborers, that Japan would become the origin of cheap labor comparable to China of the mid-19th century,⁶ and face exclusion from the United States.

Japanese in Hawaii, 1900-1970 ⁷			
Year	Total Population	Percentage Japanese ^a	Number of Japanese
1900	154,001	40	61,111
1910	191,909	42	79,675
1920	255,912	43	109,274
1930	368,336	38	139,631
1940	423,330	37	157,905
1950	499,794	37	184,611
1960	632,772	32	203,455
1970	768,561	28	217,175

By 1900 the Japanese population of Hawaii reached 61,111, making up 40% of the total population; a remarkable increase from the previous 12,610 Japanese residents only a decade earlier in 1890. See Table 1 for data on Hawaiian population statistics and Table 2 for a comparison of the Japanese population in the Continental United States and Hawaii. This shift meant that in 1884 the immigration of contract laborers from Japan to Hawaii began to gain momentum and during the next decade approximately 30,000 arrived to seek their fortune,⁸ while over the next some thirty years almost 300,000 Japanese emigrated to Hawaii and California.⁹ It is noteworthy to mention that the Japanese eventually replaced the Chinese, who were regarded with prejudice, as a possible source of competition due to their large numbers. The Japanese were used as a “counterweight” in this sense, as interpreted by Daniels, to balance the significant Chinese population of the Hawaiian Islands; by 1884 there were roughly 18,000 Chinese, a considerable number as it made up 1/5 to 1/4 of the population of Hawaii.¹⁰

An „*informal agreement*” was reached in 1886 between the Japanese government and Hawaii to facilitate the emigration of contract laborers,¹¹ emigration sanctioned by the Japanese officials. The emigration

⁶ KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 562.

⁷ ^aFigures for persons of Japanese „race”, including the third and later generations. KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 562.

⁸ DANIELS: *Asian America*, 100.

⁹ KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 561.

¹⁰ DANIELS: *Asian America*, 101.

¹¹ SOWELL: *Ethnic America*, 155–179, 160.

of the Japanese to Hawaii was a „conscious decision”,¹² as described by Daniels, made by the white plantation owners who were at the top of the power hierarchy, as opposed to the migration of Japanese to North America.¹³ According to the agreement Japan provided contract laborers for the sugarcane plantations after a thorough selection process, „quality control”, to find the most suitable work force for the task. Japanese laborers were recruited to work on the sugarcane plantations from Hiroshima, Yamaguchi, and Kumamoto agricultural prefectures.¹⁴ The labor needs of the Hawaiian Islands played a decisive part in the formation of a Japanese community and was later a crucial factor in the opposition to the forced removal of the Hawaiian Japanese during World War II.

Japanese in the Continental United States and Hawaii, 1870-1970 ¹⁵			
Year	Mainland	Hawaii	Total
1870	55	–	–
1880	148	116	264
1890	2,039	12,610	14,649
1900	24,326	61,111	85,437
1910	72,157	79,675	151,832
1920	111,010	109,274	220,284
1930	138,834	139,631	278,465
1940	126,947	157,905	284,852
1950	141,768	184,611	326,379
1960	260,059	203,455	463,514
1970	371,149	217,175	588,324

The screening of emigrants meant that Japan did not send its „tired” and „poor” citizens, rather the Issei¹⁶ generation represented a „highly selected sample of their homeland population”.¹⁷ Most of the „trans-Pacific migrants” came from the countryside of Japan and within 25 years after 1880 approximately less than 400,000 individuals left for Hawaii and North America.¹⁸ In the end the Japanese became the largest ethnic group, while the whites were in minority, yet they were not victims of forced mass removal and incarceration on a collective basis after the attack on Pearl Harbor. In 1940 the Japanese population reached 157,905, representing 37%, over 1/3 of the total population. As a point of comparison, on the Continent there were 126,947 persons of

¹² DANIELS: *Asian America*, 101.

¹³ DANIELS: *Asian America*, 107.

¹⁴ KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 562.

¹⁵ KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 562.

¹⁶ The Issei were the first generation of Japanese Americans – Japanese-born immigrants, aliens – who were at the time ineligible for citizenship according to the Naturalization Act of 1873. The Issei only became eligible for naturalization after Congress passed the McCarran-Walter Immigration and Nationality Act of 1952.

¹⁷ SOWELL: *Ethnic America*, 155–179, 164.

¹⁸ DANIELS: *Asian America*, 102.

Japanese ancestry in 1940.¹⁹ The data relating to population statistics is important, considering that the Japanese were in greater numbers on the Hawaiian Islands than on the Mainland, the West Coast of the United States. The Japanese were fewer in number on the Pacific Coast, comprised a smaller percentage of the national/state/local population, but a point of concern was their concentration near vital military and naval installations in California. Hawaii gained its statehood, becoming the fiftieth state of the United States of America, in 1959 after its annexation in 1898. Hawaiian statehood was a landmark victory for Asian Americans who were then able to make their mark, their political presence known, for the first time as members of the United States Congress. Japanese Americans played an important role in the ethnically diverse and racially more tolerant Hawaii.

The Japanese 'Problem' and Martial Law

The Hawaiian Japanese population did not have to face forced mass removal and incarceration as opposed to their fellow Japanese on the Pacific Coast. Persons of Japanese ancestry were not detained on a collective, but rather on an individual basis in case of suspected espionage and subversive activity, and cooperation with the Japanese government. The Japanese community had to endure restrictions of their rights and liberties after the Territory of Hawaii was placed under martial law and cultural institutions were ordered closed, or were taken over by authorities for the duration of the war. Immediately after the attack on Pearl Harbor martial law was announced in the Territory of Hawaii which affected a civilian population of 423,330 residents, including 157,905 persons of Japanese descent (about 35,000 aliens and 68,000 dual citizens).²⁰ The martial law lasted from December 7, 1941, until it was lifted on October 24, 1944,²¹ at which time civilian authorities were tasked certain government roles, not counting security and military duties. All government responsibilities were transferred back to the

¹⁹ KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 562.

²⁰ Dennis M. OGAWA and Evarts C. FOX, Jr.: „*Japanese Internment and Relocation: The Hawaii Experience*,” IN: Roger DANIELS, Sandra C. TAYLOR, and Harry H. L. KITANO et al. (ed.): *Japanese Americans: From Relocation To Redress*, Utah UP, Salt Lake City, 1986, 135; KITANO: *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*, 562.

²¹ After martial law ended the authorities had no legal jurisdiction to detain the second generation Nisei, U.S. citizens of Japanese ancestry. President Roosevelt issued Executive Order N° 9489 on October 24, 1944, terminating martial law. Furthermore, the Presidential order provided the Commanding General the power to detain and exclude any dangerous persons from the Territory of Hawaii. OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 138.

appropriate authorities on October 24, 1945.²²

The cooperation between the responsible authorities – Department of the Interior, Department of Justice, Governor of Hawaii, and the Military Governor of Hawaii – to relieve military control and eventually return civilian government to the Territory of Hawaii was a difficult problem to solve according to Attorney General Francis Biddle. The United States Army intended to maintain its military tasks: martial law, suspension of habeas corpus, and emergency powers. In a December 17, 1942, confidential memo to President Roosevelt on returning civilian government to Hawaii the Attorney General wrote: *„It is a tough job, because the military, who are now running Hawaii lock, stock and barrel, don't want to give an inch.”*²³ Based on reports by the Interior and the Justice Department Lt. General Delos C. Emmons was described in the confidential memorandum as a person who *„styled himself Military Governor”* and enforced the law by the means of 180 military orders.²⁴ In his reply on December 18 the President insisted that the state of affairs was bad and that Attorney General Biddle should discuss the matter with the Secretary of War. President Roosevelt placed immense emphasis on the situation in Hawaii as it was in the center of attention. The President wrote: *„The real point of the matter is that while Hawaii will not, in all probability, be attacked again, the eyes of the country are, and will be, on Hawaii and all conditions there.”*²⁵ The defense of Hawaii, the Japanese population/‘problem’, and the evacuation of the Japanese remained a subject of debate, even though the Commander in Chief of the United States Armed Forces undermined

²² OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 135.

²³ Attorney General Francis Biddle to President Franklin D. Roosevelt, December 17, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933–1945. Part 3: Departmental Correspondence Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 4 (hereafter cited as FDR Departmental Correspondence Files).

²⁴ The civilian work by officials was done under the administration of the military which was described by the Attorney General as autocratic, wasteful, and unjust, while criticism was suppressed. At the meantime General Emmons was accused of obtaining most of his knowledge from influential planters, who the memo identifies as the *„Big Five”*. This has negative implications, as one of the reasons why General Emmons opposed to the wholesale removal of the Japanese population from Hawaii was the consideration of labor needs. Attorney General Biddle to President Roosevelt, 1942, FDR Departmental Correspondence Files.

²⁵ It is striking that in his reply the President also mentioned that he had learned from other sources that General Emmons received information on the circumstances, *„knowledge of conditions”*, from the *„Big Five”*. It can be considered as one of the reasons why President Roosevelt did not approve of the labor needs as a factor in opposing the evacuation of the Hawaiian Japanese. President Franklin D. Roosevelt to Attorney General Francis Biddle, December 18, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933–1945. Part 3: Departmental Correspondence Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 4.

the military necessity – less than two weeks following the bombing of Pearl Harbor – by writing that Hawaii in all likelihood will not be attacked. A contradictory statement compared to the arguments made by the Department of the Navy, Admiral Ernest J. King and Secretary of Navy Frank Knox.

The easing of government control produced a heated debate over the issue of martial law and military government in the Territory of Hawaii, the United States Navy strongly opposed any relaxation of the Military Governor's powers. Secretary of Navy Frank Knox informed the President on August 19, 1942, that the Navy Department opposed any change in the „*status quo*” and the authority of the military government,²⁶ several high ranking officials – Admiral Chester W. Nimitz, Admiral Ernest J. King, Secretary of Navy Frank Knox – approved of and supported this standpoint. The Secretary of Navy quoted Admiral Nimitz's view on the subject: „*The Japanese capacity to inflict damage in this area is still very great. I, therefore, recommend that the Navy Department oppose any change in status quo or any limitation of the authority of the Military Governor.*”²⁷ The reasoning behind this opposition, apart from a military perspective, was the fear of the 'Fifth Column', the pro-Japanese menace in Oahu. Secretary Knox disapproved of the belief that the threat no longer existed and placed greater emphasis on security interests, „*[t]he assumption that the war in the Pacific is already practically won and that there is no longer any menace of significant proportions to the security of Hawaii is, to my view, extremely dangerous and unjustified.*”²⁸

In a subsequent letter, October 17, 1942, Secretary Knox expressed the same fears to the President on the subject of the Japanese menace. The main problem for the Secretary was still the presence of the Japanese in Oahu, the number of suspected agents and sympathizers. According to Secretary Knox nothing was being done despite of – in his opinion – their large numbers and the threat of collaboration with the enemy in case of an attack. He called for the evacuation of the Japanese, the separation of the loyal from the disloyal. „*I still believe very earnestly that some steps should be taken to separate the loyal from the disloyal in that population,*”²⁹ wrote Secretary Knox. It should be noted

²⁶ Secretary of Navy Frank Knox to President Franklin D. Roosevelt, August 19, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933-1945. Part 1: Safe and Confidential Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 6 (hereafter cited as FDR Safe and Confidential Files).

²⁷ Secretary of Navy Knox to President Roosevelt, 1942, FDR Safe and Confidential Files.

²⁸ Secretary of Navy Knox to President Roosevelt, 1942, FDR Safe and Confidential Files.

²⁹ Secretary of Navy Frank Knox to President Franklin D. Roosevelt, October 17, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933-1945. Part 3: Departmental

that the United States Navy won a pivotal victory over the Imperial Japanese Navy (I.J.N.) during the summer of 1942, June 3-6, at the Battle of Midway. A decisive victory and a turning point in the Pacific Theater, at which point the West Coast was no longer in danger of invasion.

President Roosevelt passed on Secretary Knox's letter of October 17 to Henry L. Stimson, asking for comments or recommendations from the Secretary of War on the „*Japanese situation in Hawaii*”. Secretary of War Stimson responded in a letter on October 28³⁰ and firmly stated that all known hostile and subversive persons of Japanese descent had been taken into custody and detained in internment camps in the Hawaiian Islands or on the Mainland of the United States. Discussing the removal of Japanese from the Hawaiian Islands the Secretary of War wrote that although there were diverging opinions on the issue, after deliberation naval and army authorities agreed to 'evacuate' about 5,000 Japanese aliens and American citizens of Japanese ancestry to the Continental United States within the following six months.³¹ Secretary Stimson mentioned in his letter that Lt. General Delos C. Emmons was authorized to evacuate as many as 15,000 Japanese persons, but having taken into account the labor needs of the islands opposed escalating the quota. Those individuals 'evacuated' were received by the U.S. Army on the West Coast and were transferred to War Relocation Authority (W.R.A.) permanent detention camps.

The Forced Removal and Internment of the Hawaiian Japanese

During the military government residents of the Territory of Hawaii had to face certain restrictions and regulations, and were subjected to investigation and surveillance. The United States Army was responsible for the courts, distribution of the food supply, commerce, communications, traffic, hospitals, civilian defense, rationing of gasoline, and other various tasks.³² Apart from the standard wartime regulations such as travel restrictions, curfew, and rationing that all

Correspondence Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 8.

³⁰ Secretary of War Henry L. Stimson to President Franklin D. Roosevelt, October 28, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933-1945. Part 3: Departmental Correspondence Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 8 (hereafter cited as FDR Departmental Correspondence Files).

³¹ Secretary of War Stimson to President Roosevelt, 1942, FDR Departmental Correspondence Files.

³² Attorney General Biddle to President Roosevelt, 1942, FDR Departmental Correspondence Files.

locals had to abide by there were further orders that the Japanese had to adhere to. Dennis M. Ogawa and Evarts C. Fox Jr. provide a general overview of the regulations that defined the daily life of the Japanese community:³³ aliens were required to register, report foreign military service, observe stricter curfew period and travel restrictions, the use of communication equipment was regulated, anti-government publications were banned, and the Japanese fishing fleet was seized; members of the Japanese community were also required to hand over weapons, ammunition, and explosives in their possession. It has to be underlined that even though Japanese organizations and institutions were suspected of fostering disloyalty, social and cultural gatherings were not disallowed. Rather than banning them altogether meetings attended by aliens had to be reported to the provost marshal.

During the war about 10,000 individuals were investigated by the intelligence agencies in Hawaii, as a result of the procedures 1,569 people were arrested, 1,466 of them were Japanese, and 1,250 Japanese were interned; it meant that less than 1% of the Japanese population of Hawaii was interned.³⁴ The arrests were based on a list of potentially dangerous suspects compiled by the counterintelligence agencies. The list was divided into two groups with List 1-A: individuals to be arrested at once after war broke out with the Axis Powers, and List 1-B: individuals placed under surveillance with their activities restricted.³⁵ The Army Counter Intelligence (C.I.C.), with the cooperation of the Federal Bureau of Investigation (F.B.I.), and the Office of Naval Intelligence (O.N.I.), and the Honolulu Police, began to take into custody the suspects included in List 1-A and the first arrest was made on December 7, 1941, at 11:00 a.m.³⁶ The C.I.C. counterintelligence was especially active in the first year of the martial law with such operations as search and seizure, and arresting civilians. The Japanese individuals detained were mostly Buddhist and Shinto priests, consular agents, Japanese language school teachers and officials, members of Japanese organizations and societies, businessmen, commercial fishermen, and the Kibei.³⁷

³³ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 135.

³⁴ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 135.

³⁵ Ogawa and FOX: *Japanese Americans*, 135.

³⁶ The agencies swiftly took action and by the end of the day 200 individuals were in custody at the Honolulu Immigration Station and 400 people by December 10, 3/4 of them were Japanese. The Immigration Station was used for the temporary detention of aliens waiting for the conclusion of their investigation and hearings. OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 136.

³⁷ The Kibei were deemed to be the most dangerous group. The Kibei were a subgroup of the second generation Nisei who were born in the United States, but were sent back to the old country by their parents to be raised and educated, after which they returned to America. During the war approximately 5,000 Kibei were

The individuals interned were treated on a case by case principle and their cases were reviewed by four separate boards before a definitive decision was made on whether to intern or release the accused. The suspects were taken first before a hearing board consisting of officials representing the C.I.C., F.B.I., and the O.N.I.³⁸ In the event that the board found sufficient reasons for the internment the case was passed on to the Civilian Hearing Board, the board was composed of two army officers and three civilians. It was the task of the board to make recommendations which were then reviewed by the Intelligence Review Board representing the before mentioned counterintelligence agencies. The final stage of the review process was the Military Governor's Review Board where the definitive decision was made in the defendant's case, to intern or release the detainee.

The mass forced removal of the Hawaiian Japanese population, a possible solution to the Japanese 'problem', was the center of debate between the Military Government of the Territory of Hawaii, the War Department, the Department of Navy, and the Roosevelt Administration; whether to initiate the mass removal of the Japanese population to one of the Hawaiian Islands, to the Continental United States, or to commence the removal of potentially dangerous persons on an individual basis. Based on the proposals and arguments made we can conclude that there was an evident push for the transfer of Japanese residents from Hawaii. Nevertheless, the Military Government employed the individual basis solution to the Japanese 'problem'. Already on February 12, 1942, President Franklin D. Roosevelt was presented with proposed solutions to the Japanese question in a memorandum by William J. Donovan. The President received the attached memorandum – *A Proposed Solution For The Japanese Question In Hawaii*³⁹ – of Mr. Atherton Richards, a resident of Hawaii, who presented it to Mr. Donovan. Mr. Atherton pointed out that the Japanese inhabitants represented a non-negligible "military hazard" to the Island of Oahu, an American outpost in the Pacific, due to their „*unpredictable activities and loyalties*”.

Mr. Atherton Richards provided three possible options to the Japanese 'problem':⁴⁰

investigated. The authorities continued to proceed with the investigation and arrest of suspects until the conclusion of the war. OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 136–137.

³⁸ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 137.

³⁹ There is no date provided for the attached memorandum by Atherton Richards. William J. Donovan to President Franklin D. Roosevelt, February 12, 1942, Box 1, Folder Roosevelt Lib. Materials, 1941-1942, Series 1, JACL Redress Collection, Japanese American National Library, San Francisco (hereafter cited as Roosevelt Lib. Materials, 1941-1942).

⁴⁰ Donovan to President Roosevelt, 1942, Roosevelt Lib. Materials, 1941-1942.

1. Permit these enemy aliens and unmatured citizens to continue their usual occupations and occupy their customary residences, unmolested, but maintain thereover strict military surveillance, and establish prohibited zones;
2. Require evacuation of such groups to a selected safe proscribed area on the Mainland United States;
3. Isolate and concentrate the „*dubious*” within the territory but away from the Island of Oahu.

Mr. Atherton himself favored the third alternative, because in his opinion it ensured the „*maximum military security*”, meant minimum disruption to the morale of the civilians, without excessive federal aid, and transportation facilities.⁴¹ Furthermore, it would not provoke the harsh treatment of American citizens in captivity, retaliation by the Japanese government. The Island of Hawaii was suggested as an „[...] *obligatory rendezvous for the 'doubtful' Islands residents*”, which would allow the Japanese to be self-supporting, provide for the self-sustenance of the Island of Hawaii, and solve the labor shortage.⁴² The transfer of the Japanese would also entail that the ‘problem’ would be localized with the remaining threat under constant scrutiny. The eventual solution was the combination of the three alternatives, with the continued investigation and surveillance of the Japanese residents, the apprehension and detention of suspects in detention facilities and internment camps on the main islands (the Island of Kauai, Oahu, Molokai, Lanai, Maui, and Hawaii), and the forced removal of dangerous persons and their family from the Hawaiian Islands.

The Atherton memorandum stated that the imponderable loyalty of Japanese nationals and American citizens of Japanese descent was a source of potential danger. The Munson report represented a different standpoint on the issue of loyalty. The *Report On Hawaiian Islands*⁴³ by Curtis B. Munson was submitted to President Franklin D. Roosevelt on December 8, 1941, the day following the attack on Pearl Harbor. Altogether he spent only nine days in Honolulu, Oahu, and did not visit the other Islands. The principal subject of the report was assessing the loyalty, the Americanism of the Japanese residents and the potential danger they represented to the defense of the Island of Oahu. A large proportion of the Issei were considered to be loyal because they lived and worked on the Island, they were devoted to the land. This love of the Island was not uncommon among the laboring classes. The Nisei showed

⁴¹ Donovan to President Roosevelt, 1942, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁴² Donovan to President Roosevelt, 1942, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁴³ Curtis B. Munson, „*Report On Hawaiian Islands*,” December 8, 1941, Box 1, Folder Roosevelt Lib. Materials, 1941-1942, Series 1, JACL Redress Collection, Japanese American National Library, San Francisco (hereafter cited as Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942).

similar allegiance, if not greater, with roughly 98% of them estimated to be loyal.⁴⁴ The Hawaiian Report also evaluated the work of the intelligence services in Honolulu, Oahu. The F.B.I. had the leading role with a long background on the „*Japanese question*”, before the Army and the O.N.I. The work of the F.B.I. was determined to be „*excellent*”, while the Army was „*pretty good*” and the O.N.I. was „*poor*”.⁴⁵ The F.B.I. and the Intelligence Services advocated the „*well-balanced middle view*” in dealing with the Japanese ‘question’, according to the Munson report, as opposed to the Navy, which regarded the Hawaiian Islands as a naval base at the expense of civilian life, or the „*Big Five*” that wished to keep its „*paternalistic capitalism*” and control over the Islands.⁴⁶ The evaluation of the intelligence agencies is a crucial information considering their role in the listing and apprehension of the identified Japanese suspects.

The ‘American Way’

Not everyone was supportive of the push for the wholesale evacuation of the Japanese community from Hawaii. A key figure who objected to such action was Lieutenant General Delos C. Emmons, Commanding General of the Hawaiian Department, and Military Governor of Hawaii. Lt. General Emmons delivered a radio speech of a similar tone two weeks after Pearl Harbor on December 21, 1941. General Emmons called for continued alertness and vigilance against possible saboteurs, subversive elements, but also for calmness. This can be interpreted as an attempt at moral leadership at a time of fear, paranoia, and prejudice. According to the Lieutenant General the „*American Way*” of handling such a shocking event should be the following:⁴⁷

While we have been subjected to a serious attack by a ruthless and treacherous enemy, we must remember that this is America and we must do things the American Way. We must distinguish between loyalty and disloyalty among our people. Sometimes this is difficult to do, especially under the stress of war. However, we must not knowingly and deliberately deny any loyal citizen the opportunity to exercise or demonstrate his loyalty in a concrete way.

⁴⁴ Munson, „*Report On Hawaiian Islands*,” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁴⁵ Munson, „*Report On Hawaiian Islands*,” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁴⁶ Curtis B. Munson associated the exaggerated and extreme anti-Japanese views with the United States Navy and its interest in securing installations and treating the Hawaiian Islands as a naval base, or with the anti-„*Big-Five*” groups. Munson, „*Report On Hawaiian Islands*,” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941-1942.

⁴⁷ Samuel W. King to Japanese American Citizens’ League, February 26, 1942, Box 1, Folder Fifth Column Rumors 1941-1942, Series 1, JACL History Collection, Japanese American National Library, San Francisco.

In a memo by Frank Knox on February 23, 1942, the Secretary of Navy discussed a letter that General Emmons had sent, in which he opposed the „*wholesale movement*”.⁴⁸ There were different views on how to handle the Japanese situation, how to deal with the number of people to be removed from the Islands. Introduced earlier in the present paper was the letter sent by the Secretary of War on October 28, 1942, which indicated that General Emmons did not intend to increase the quota set for the ‘evacuation’ of the Japanese from Hawaii – even though he was given the authority to move 15,000 people –, as he believed that the situation was properly handled and labor demands were also reviewed. President Franklin D. Roosevelt replied to Secretary Stimson’s letter with a joint memorandum addressed to the Secretary of War and the Chief of Staff of the Army, November 2, 1942. The President did not approve of this point of view, consideration for labor demands was not of primary importance to him, bearing in mind his remarks on the „*Big Five*” and the General, „*I think that General Emmons should be told that the only consideration is that of the safety of the Islands and that the labor situation is not only not a secondary matter but should not be given any consideration whatsoever.*”⁴⁹

Although the labor needs were not of key significance for the President the reports on the Hawaiian Japanese situation did consider it as an element that could not be disregarded. The Hawaiian report by Mr. Munson brought up labor needs as a crucial factor. On the Hawaiian Islands – even though the United States Military Forces had numerical superiority to overwhelm the Japanese residents – a crackdown on the Japanese would have meant the loss of its „*labor supply*”; thousands of laborers would have to be imported to fill in the vacant positions, they would have to be housed and fed. This meant that the Japanese should be kept loyal, „*[s]ince a large part of the vital and essential work of the Islands is ably carried on by the Japanese population, it is essential that they should be kept loyal, – at least to the extent of staying at their tasks.*”⁵⁰ The Munson report also discussed the relevance of the „*Big*

⁴⁸ Secretary of Navy Frank Knox to President Franklin D. Roosevelt, February 23, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933-1945. Part 1: Safe and Confidential Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 6.

⁴⁹ President Franklin D. Roosevelt sent a memorandum to the Secretary of the Navy on November 2, 1942, to which he enclosed a copy of the joint memorandum intended for the Secretary of War and the Chief of Staff of the Army on that day. The President wanted the Secretary of War and the Chief of Staff of the Army to advise General Emmons and Admiral Nimitz, that „*[m]ilitary and naval safety is absolutely paramount.*” President Franklin D. Roosevelt to Secretary of War Henry L. Stimson and the Chief of Staff of the Army George C. Marshall, November 2, 1942, Franklin D. Roosevelt Office Files, 1933-1945. Part 3: Departmental Correspondence Files, microfilm, Roosevelt Study Center, Middelburg, Netherlands, Reel 8.

⁵⁰ Munson, „*Report On Hawaiian Islands,*” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941-1942.

Five”.⁵¹ Curtis B. Munson underlined the role of the elite families in ensuring the stability and safety of the Islands. Their paternalistic control had positive contributions and was a component in the safety of the Islands, managing the Japanese ‘problem’. Furthermore, the plantation economy and lifestyle contributed to the diversity and multicultural nature of the Hawaiian Islands. In fact, Hawaii was characterized as a „*melting pot*”, because of the great proportion of dark-skinned inhabitants (Japanese, Hawaiian, Chinese, Filipinos...etc.).⁵²

After the Pearl Harbor attack the potentially dangerous Japanese inhabitants of the Hawaiian Islands were apprehended. Individuals who were taken into custody by the authorities were interned at detention facilities like the Kalaheo Stockade in Kauai, Haiku Camp in Maui, and at Sand Island Army Internment Camp in Honolulu Harbor, or at the Honouliuli Army Internment Camp in Central Oahu.⁵³ The Sand Island detention camp began its operation on December 8, 1941 – in only one week around 300 Japanese were relocated from the Immigration Station to Sand Island –, and was active for fifteen months, until it was closed on March 1, 1943.⁵⁴ After Sand Island was closed the detainees were either transferred to Honouliuli or to W.R.A. and Justice Department (DOJ) facilities on the Mainland. Between 1942 and 1943 there were six internee transfers, 700 aliens of whom 675 were Japanese.⁵⁵ The transfer began by February of 1942. The initial group of internees left Sand Island on February 19, 1942,⁵⁶ 200 internees out of which 175 were

⁵¹ Munson described the white elite group as the following, „[t]he ‘Howies’ or white people at the head of Island affairs centralize in the Big Five.”; the „Howies” governed the business and politics of the Islands. The „Big Five” were influential white families, descendants of missionaries and traders, who had a great interest in the „paternalistic capitalism” of the Hawaiian Islands, to which they wanted to hold on to. Munson, „*Report On Hawaiian Islands*,” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁵² Munson, „*Report On Hawaiian Islands*,” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁵³ Clifford UYEDA: „*Japanese Hawaiians*,” *Nikkei Heritage* 4, n° 1 (Winter 1992): 4; OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 136. See Appendix, Map 1, for the location of all the detention and internment facilities in the Territory of Hawaii (the main islands of Kauai, Oahu, Molokai, Lanai, Maui, and Hawaii) and the Continental United States.

⁵⁴ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 136.

⁵⁵ The figure provided by Clifford Uyeda for the number of Japanese transferred to permanent detention camps in the Continental United States is 1,500. If we add the number of civilians (1,037) to the Japanese aliens (675) shipped to the Mainland (in total 1,712), based on the numbers cited by Dennis M. Ogawa and Evarts C. Fox, we can conclude that the removal indeed involved over 1,500 Japanese Hawaiians. UYEDA: *Nikkei Heritage*, 4; OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 137.

⁵⁶ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 137. According to Clifford Uyeda the first ship filled with Japanese internees set sail on February 20, 1942. UYEDA: *Nikkei Heritage*, 4.

Japanese, the day Executive Order No. 9066 was signed by Pres. Franklin D. Roosevelt. Four civilian groups with over one thousand individuals (1,037 persons) were also transferred so they could join their loved ones.⁵⁷ The first group of 107 individuals left on November 23, 1942. They were joined later on by a second group of 443 persons on December 28, 1942. The third group of 261 departed on January 26, 1943, while the fourth and final group of 226 set sail on March 2, 1943. The last group left for Topaz permanent detention camp located in Utah and included 176 Kibei, the group arrived on March 14, 1943. After the last group the Hawaiian authorities decided to cease the removal of Japanese civilians, the War Department agreed, however the relocation of the internees remained an ongoing operation.

When martial law ended there remained sixty-seven Japanese Americans and fifty Japanese aliens at the Honouliuli Internment Camp.⁵⁸ The Japanese Americans were transferred to Tule Lake on November 9, 1944, while the aliens were slowly released on parole until only twenty two remained on V-J Day (August 14, 1945), when they were finally allowed to leave. The detention and transfer of persons of Japanese ancestry, their separation from their family and community, placed an enormous psychological and emotional tension on the individuals and the community. There were tragic events such as the death of Kanesaburo Oshima, a barber from Hawaii, who was detained in an internment camp at Fort Sill (Oklahoma). Mr. Oshima showed signs that he was emotionally unstable and one day ran toward the fence and started to climb over it, while shouting „*I want to go home. I want to go home.*”⁵⁹ He was shot and killed by the armed guard on duty. It was unknown at the time that he was worried about his family, his wife and twelve children, and simply wished to be reunited with them. After the internment ended many Japanese wanted to return to Hawaii and in December of 1945 the Shawnee, U.S. Army transport ship, began its journey from Los Angeles with 580 former internees on board, including 42 Japanese American 100th Infantry Battalion/442nd Regimental Combat Team veterans.⁶⁰

Conclusion: Comparison of the Hawaiian and West Coast Japanese

Comparing the treatment of the Hawaiian and West Coast Japanese there are several compelling conditions that distinguished the status of the Japanese residents of the Hawaiian Islands from the plight of the Japanese community on the Continent, ensuring that the „*American*

⁵⁷ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 137.

⁵⁸ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 138.

⁵⁹ UYEDA: *Nikkei Heritage*, 4-5.

⁶⁰ UYEDA: *Nikkei Heritage*, 5.

way” prevailed in handling the Japanese question. The immigration and population statistics have been introduced in the previous sections and they indicated that a significant proportion of Hawaii’s population was Japanese, in 1940 there were 157,905 Japanese residents and they represented 37%, over 1/3 of the population. Such great proportion can be converted into labor factors that could not be disregarded in the war effort. As stated by Dennis M. Ogawa and Evarts C. Fox, contemplating the correlation between the economy of Hawaii and the Japanese labor force, “[...] mass internment or relocation based on the West Coast model was not practical.”⁶¹ Lt. General Emmons took the labor needs into consideration to which President Roosevelt strongly objected on the grounds that national defense was of prime importance. Nevertheless, both the Munson report and the Atherton memorandum supported the Lieutenant General’s standpoint and referred to the Hawaiian labor needs/problems.

The mass internment of the Japanese population was also „not practical” from a counterintelligence⁶² point of view. The C.I.C. argued that those persons of Japanese ancestry who were considered to be dangerous were identified, investigated, and were detained. In addition, the round-the-clock surveillance and the possibility of arrest and detention was a „deterrent” to potential subversive activity. The counterintelligence agencies believed that the internment of individuals together with the restrictions and regulations imposed on the Japanese population was more effective than their collective detention in Hawaii or transfer and incarceration on the Mainland.⁶³ A similar argument was made by F.B.I. Director J. Edgar Hoover who insisted that the potentially dangerous Japanese aliens and citizens of Japanese parentage had been identified and apprehended as a result of the swift response of the agency. J. Edgar Hoover insisted that the F.B.I. was ready at the time of Pearl Harbor.⁶⁴ Based on Director Hoover’s views

⁶¹ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 135.

⁶² When the exclusion of persons of Japanese ancestry from Hawaii was brought up in a War Department inquiry, debating the number of Japanese needed to be removed for military security reasons, Lt. General Delos C. Emmons stated that to ensure that all potentially disloyal are removed 100,000 people would have to be relocated. The United States government contemplated the possibility of including the Hawaiian Japanese in a repatriation agreement. The Hawaiian authorities objected to the proposed plan given that the local Japanese possessed extensive knowledge of the military infrastructure on the islands, and how it would affect the morale of the Japanese population left behind in Hawaii. OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 137.

⁶³ OGAWA and FOX: *Japanese Americans*, 136.

⁶⁴ J. Edgar Hoover, “Wiping Out Saboteurs – Pearl Harbor Found FBI Ready,” *St. Paul Pioneer Press*, Box 1, Folder Fifth Column Rumors 1941-1942, Series 1, JACL History Collection, Japanese American National Library, San Francisco. The date of publication is not indicated on the cited source material.

the 'Fifth Column' fear not only subsided as a direct result of the action taken by the agency, rather it no longer existed.

A further point is that the majority of the population was ethnically diverse, racially mixed, which fostered greater acceptance by the overall population for the Hawaiian Japanese, the largest ethnic group in a multicultural and -ethnic environment. Due to this ethnic and cultural diversity Hawaii was seen as a „*melting pot*”, as stated in the Munson report, where the Japanese population only encountered social/economic discrimination and did not suffer from inferiority complex like the West Coast Japanese.⁶⁵ Eventually roughly 1% of the Japanese population of Hawaii was incarcerated from a population of approximately 157,905, while on the other hand over 110,000 persons of Japanese ancestry – around 86% of the Japanese population – were collectively removed and incarcerated on the Continental United States out of a population of about 126,947. Based on the Census of 1940⁶⁶ the total population of the United States was 131,669,275 and the population of California was 6,907,000. Analyzing the population statistics we can draw the conclusion that in 1940 the ethnic Japanese residents comprised roughly 1.4% of California's population with a community of 93,717 persons of Japanese descent, a much lower figure than the 37% in the case of the Hawaiian Islands. Still, as a consequence of racial prejudice and war hysteria on the Pacific Coast the significantly smaller Japanese community presented a greater threat to national defense than the Japanese residents of the Territory of Hawaii, a defense outpost of the United States that was directly attacked by the I.J.N.

The fact that the 'American way' prevailed and the Hawaiian Japanese were not incarcerated on a collective basis resulted in a greater display of willingness by the Nisei to serve in the United States Armed Forces during World War II. Japanese Americans of draft age were classified as 4-C, 'enemy aliens', after the war broke out; they were only allowed to serve by the War Department in January of 1943. The draft status of the Nisei was restored by the War Department in January of 1944 and during the war 33,000 Japanese Americans served in the United States Army. The 442nd Regimental Combat Team⁶⁷ became the most highly decorated unit, considering its size and length of service, in the history of the United States Army.

⁶⁵ Munson, „*Report On Hawaiian Islands,*” 1941, Roosevelt Lib. Materials, 1941–1942.

⁶⁶ UYEDA: *Due Process*, 87.

⁶⁷ UYEDA: *Due Process*, 70, 72–73.

Appendix

Map of U.S. Internment Camps During World War II⁶⁸

⁶⁸ The map contains the location of the War Relocation Authority and Army Internment Camps, Justice Department and other detention centers used to detain over 110,000 persons of Japanese ancestry, American citizens and Japanese nationals. The facilities were also used to detain Hawaiian Japanese, Japanese Latin Americans, and German and Italian immigrants, including American citizens. „*Map of U.S. Internment Camps During World War II*,” in Fred T. KOREMATSU: “*Don’t be afraid to speak up*”, Teachers Guide, by Fred T. Korematsu Institute, San Francisco, 2015, 87.

Csilla Dömök¹

***Europa heute – eine Bestandsaufnahme
Auf dem Weg zur Integration, vom nationalen Prinzip zum
Regionalismus***

Abstract

The European integration, institutionalised in the European Union and Community, is one of the most significant and most surprising transformations in the last century. After the first gradual accession, now, almost every Central and Western European Member State has joined into a comprehensive organisation owning extensive rights, which grants its own organisations and rights. The few European States that are not joined, link to it through conventions. The participating States made this merger on the basis of a contract and, in contrast to the historical patterns, it was not established on the pressure of constraint, dictatorship or hegemony. It is a widespread theory that the European Union was primarily only an economic community and only later, after the Single European Act and the Treaty of Maastricht, it became a political union, but it does not meet the happenings. The union has been a political union – even incomplete and rudimentary - since the beginning, not only because of its political objectives, but because of its interest; and it was expanded gradually, with the consolidation of national policies.

Keywords: European unity; national identity; regionalism; Pan-European integration; integration structures;

Wir alle kennen das Finalthema aus Beethovens 9. Symphonie, auf das Schillers Hymne „*Freude schöner Götterfunken*“ angestimmt wird. Diese Hymne ist ein musikalisches Kultobjekt ersten Ranges und pompöser Ausdruck feierlicher Hochstimmung bei unterschiedlichen Anlässen: Wilhelm Furtwängler stimmte sie zur Feier deutscher Schlachterfolge im Zweiten Weltkrieg an. Nur zwanzig Jahre später, 1964, diente sie als Ersatznationalhymne der gesamten Olympiamannschaft und wurde bald auch von der Musikindustrie als Klassik-Pop-Epos „*Song of joy*“ vermarktet. Leonard Bernstein dirigierte sie bei Feiern anlässlich des Falls der Berliner Mauer, und in den USA wurde ein Werbespot prämiert, in dem die Ereignisse der Nacht vom 9.

¹ Historian, PhD, Eötvös Loránd University, Budapest, csilladomok@yahoo.de

November 1989 an der Berliner Mauer dargestellt wurden, unterlegt mit Beethovens „Neunter“ und der Aufforderung „Trinkt Coca-Cola“. Wer aber weiß schon, dass seit 1986 die „Ode an die Freude“ auch offizielle Europahymne ist? Beethovens 9. Symphonie, völkerverbindend, parteipolitisch neutral, vereinnahmt für den Europagedanken. Musik als gemeinsamer Nenner und doch von pompöser Wirkung. Zu unspezifisch allerdings, um Europa den Menschen wirklich näher zu bringen².

Beethovens Musik wird heute eine größere Breitenwirkung zugetraut als der griechischen Mythologie. Früher war das anders: Der Raub der Europa durch Zeus, der sich ihr in Gestalt eines Stiers genähert und sie über das Meer in ein fremdes Land entführt hatte, das fortan ihren Namen trug, wurde in der bildenden Kunst häufig dargestellt. Wer aber verbindet heute mit Europa noch Mythologisches? Viel profaner ist ein anderes Symbol: Das grüne, schräggehende „E“ auf weißem Grund. Man steckt es sich hinter die Windschutzscheibe, um unbehelligt von Zollformalitäten in europäische Nachbarländer einzureisen. Aber wer weiß schon, dass das „E“ gar kein offizielles Europasymbol ist, sondern das Zeichen der Europäischen Bewegung, eines politischen Interessenverbandes von Bürgern? Wer von Ihnen andere Europasymbole wie das „Europäische Umweltzeichen“ oder das „Öko-Audit-Zeichen“ kennt, will man erst gar nicht fragen. Europa besitzt nur wenige Symbole, und diese sind kaum mehr als relativ inhaltslose Hülsen. Wo Begriffe und Bilder derart hinter realen Entwicklungen zurückbleiben, machte es besonderen Sinn, sich auf den Kern der Frage zu konzentrieren: „Europa – aber wo liegt es?“

Die Antwort auf die Frage ist seit langem, ja seit jeher höchst umstritten. Dass eine rein geographische Definition nicht ausreichend ist, liegt auf der Hand, und so wird man auch kaum Paul Valéry zustimmen können, wenn er in „*La Crise de l'Esprit*“ vermutet, Europa sei lediglich eine Art „*Vorsprung*“ der alten Welt, ein wesentliches Anhängsel Asiens³. Doch immerhin führt eine geographische Betrachtung zu der Einsicht, dass Europa in drei Vorfelder eingespannt ist, in ein eurasisches, in ein atlantisches und mittelmeerisch-afrikanisches. Im eurasischen Vorfeld schwankten die Grenzen vom früheren Mittelalter bis in die Gegenwart zwischen Elbe und Ural. Legt man die russische Siedlungs- und Machtexpansion zugrunde, muss man bis Sibirien und Turkistan ausgreifen. Im Süden beherrschten die Araber jahrhundertlang nicht nur die afrikanische Gegenküste, sondern zeitweise auch Sizilien und Teile der iberischen Halbinsel. Das atlantische Vorfeld schließlich definiert sich durch das Gewicht und den

² *Stärkung des Bildes und der Identität der Gemeinschaft*, IN: Bulletin der EG, Nr. 14. 41/1986, S. 54; vgl. allgemein: Stefan EISEL, *Politik und Musik*, 1990.

³ Zit. n. Theodor SCHIEDER: *Probleme der europäischen Geschichte*, IN: O. FRANZ (Hg.): *Am Wendepunkt der europäischen Geschichte*, 1981, 10.

Einfluss, den die Vereinigten Staaten seit dem Ende des Ersten Weltkrieges in Europa ausüben.

„Europa“ ist aber kein „Entwurf der Geographie“, sondern vielmehr die „Geographie einer Kultur“, wie die portugiesische Europapolitikerin Maria Theresia Gouveia das formulierte⁴. Schon die Entstehungsgeschichte des Begriffs weist auf die Verbindung mit anderen Elementen: kulturellen, religiösen, politischen hin. Muss man darum Karl Jaspers zustimmen, wenn er schreibt: „Europa - das ist die Bibel und die Antike“⁵? Oder Heinrich Mann, der das nationale Gemeinschaftsgefühl der Europäer als reine Erfindung der Dichter beschrieben hat? Sicherlich nicht, denn obwohl seine innere Substanz wie auch seine räumliche Ausdehnung ständigen Wandlungen unterlagen, gibt es eine ganze Reihe von historischen Entwicklungslinien, die sich unter dem Oberbegriff „Europa“ verstehen lassen.

Die „Europäisierung“ des Kontinents und zugleich des gesamten Abendlandes ist ein Prozess, der mit der weltweiten Ausbreitung der wissenschaftlich-technischen Zivilisation infolge der Emanzipation des Bürgertums und des Aufstiegs des frühmodernen Staates seit dem 17. Jahrhundert einhergeht. Die Überlegenheit des mathematisch-mechanistischen Weltbildes und der politischen Organisationsfähigkeit der Europäer führen dazu, dass sich Europa seit dem Zeitalter der Entdeckungen gegenüber anderen Weltkulturen durchsetzt und zugleich zu einem eigenen Kulturbewußtsein findet. Aber „Europa“ ist schon früher das „Gespräch seiner Völker“.

„Die Griechen der Antike beginnen mit der Entzauberung der Welt. Wissenschaftliches Denken, der Drang nach neuer systematisch begründeter Erkenntnis gewinnt die Oberhand über den Mythos. Dieser Grundzug europäischen Denkens wird von den Römern ins Praktische übersetzt. Institutionen und Ämter, Armee und Rechtsordnung, Steuersystem und Geldwirtschaft“⁶ – viele soziale, kulturelle und politische Einrichtungen der Spätantike erhalten sich – bei gleichzeitig vorhandener Diskontinuität – bis in die europäische Geschichte des früheren Mittelalters und verschmelzen mit neuen Entwicklungen und Errungenschaften.

Karl der Große, der sich „ehrwürdiger Leuchtturm Europas“ und „pater europae“ nennen lässt, schafft ein frankisches Großreich, dem großzügigerweise der Name des Kontinents gegeben wird, freilich ohne dass es bereits zu einer inhaltlich besetzten Europa-Idee käme. Trotz der

⁴ Maria Theresia GOUVEIA, IN: Ingrid von KRUSE: *Europa beim Wort genommen*, 1992, 54.

⁵ Karl JASPERS: *Vom europäischen Geist*, 1947, 9.

⁶ Werner WEIDENFELD: *Europa – aber wo liegt es?*, IN: ders. (Hg.). *Die Identität Europas*, 1985, 17.

mit der Teilung des Frankreichs beginnenden Partikularisierung und Differenzierung der politischen Geschichte Europas wird dieses zum Ausgangspunkt einer gesamteuropäischen, christlich geprägten Kultur, die im universellen Sacerdotium ihren Ausdruck findet. Die theologische Integration wird zur Grundlage Europas. Das Bewußtsein der Zusammengehörigkeit dokumentiert sich in dynastisch-aristokratischen Verbindungen, in den staatsbürgerlichen Konzepten, in der Gründung von Universitäten und dem europäischen Austausch unter den Wissenschaften. Zusammengehörigkeit manifestiert sich in der Gemeinsamkeit und Gleichzeitigkeit von Stilphasen: Malerei und Dichtung, Musik und Architektur lassen sich zu keinem Zeitpunkt regional eingrenzen.

Auch die großen Auseinandersetzungen der Geistesgeschichte kennzeichnen die Identität Europas. Mit der Rezeption des Aristoteles entsteht die Spannung zwischen griechischer und römischer Klassik, der Gegensatz von Staat und Kirche prägt das Selbstbewußtsein der Menschen. Ebenso wie die Herausforderungen von außen: die Feindschaft zwischen Rom und Byzanz, die Türkengefahr und schließlich der Einbruch des Islam, der bis in die frühe Neuzeit hinein zum mächtigen Gegenspieler Europas wird.

Europa wird elementar betroffen von der Spaltung der Christenheit und von damit verbundenen geistigen und politischen Konflikten. Die Säkularisierung setzt eine revolutionäre Wandlung von gesamteuropäischer Dimension in Gang: In Humanismus und Renaissance werden Bibel und kirchliche Traditionen als gesittete Autoritäten entmachtet, der Rationalismus tritt an ihre Stelle. In der Aufklärung gerät sodann das Europabewußtsein in eine innere Spannung zwischen national definierten Interessen und übergeordneter europäischer Orientierung, die bis in unsere Tage eine Konstante des europäischen Geistes bleibt.

Was hier nun sehr grob skizziert werden kann, sind gemeinsame Entwicklungslinien, Strukturen und Universalien einer europäischen Geschichte. Was aber sind die treibenden Kräfte, was aber ist der Kern dieses „Kultureuropa“, das es deutlich von anderen Regionen der Welt unterscheidet? Es ist – um mit den Klassikern dieser Fragestellung, mit Max Weber oder Ernst Troeltsch zu argumentieren – in erster Linie der „*Rationalismus des Okzidents*“⁷. Die Geburt der europäischen Wissenschaft und der aus ihr hervorgegangenen technischen Zivilisation ist ein Prozess, dessen Anfänge bis ins ausgehende Mittelalter und in die frühe Neuzeit zurückverfolgen sind. Ein Prozess, der das Leben der Menschen grundlegend verändert hat. Auch der Kapitalismus als zentrale Schubkraft der industriellen Entwicklung ist nur denkbar in der

⁷ Max WEBER: *Wirtschaft und Gesellschaft*; ⁵1952; Ernst TROELTSCH: *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt*, 1925.

Konsequenz des Descartes'schen Rationalismus, wengleich die ursprünglich religiöse Motivation kapitalistischen Gewinnstrebens zeigt, dass der Rationalismus seinen Ursprung nicht in der Ablehnung, sondern in der Voraussetzung der christlichen Weltanschauung hat.

Als durchaus offen hingegen kann die Frage gewertet werden, inwieweit die Demokratie als eine ausschließlich von Europa hervorgebrachte Staats- und Lebensform gelten kann. Gewiss ist die moderne Demokratie mit ihren verschiedenen verfassungs- und gesellschaftspolitischen Varianten ein Ergebnis der europäischen Geschichte, wesentliche Impulse für ihre Ausbreitung sind aber zweifellos von Amerika ausgegangen, wie Alexis de Tocquevilles berühmtes Buch über die Demokratie in Amerika belegt.

Man mag all dies zwar für plausibel halten, aber insgesamt doch für zu abstrakt, zu strukturell, zu abgehoben für den Horizont des einzelnen, und einwenden, dass man der Frage „*Europa – aber wo liegt es?*“ damit doch wieder nicht näher komme. Dies ist nur auf den ersten Blick richtig. Denn über die Möglichkeit eines politisch geeigneten Europa ist in allen Jahrhunderten europäischer Geschichte nachgesonnen worden, und zwar von den bedeutendsten Denkern unserer Kulturgeschichte.⁸

Dante Alighieri zum Beispiel hat in seiner „*Monarchia*“ von 1308 den Reichsgedanken, der damals mit gesamteuropäischer Integration gleichbedeutend war, mit Vehemenz gegen den aufkommenden Territorial- und Nationalstaat verteidigt. Die Notwendigkeit der Weltherrschaft des Imperiums wird bei ihm vom Endzweck der gesamten menschlichen Kultur historisch, philosophisch und theologisch abgeleitet. Dante übersieht die „*trennenden Eigentümlichkeiten*“ der einzelnen Völker keineswegs, jedoch müsse das Menschengeschlecht entsprechend seiner Gemeinsamkeiten und durch ein gemeinsames Maß zum Frieden gelenkt werden.

Was bei Dante die universale Legitimation einer übergeordneten Herrschaft, ist im 16. Jahrhundert bei Maximilien Duc de Sully bewusste Verquickung gesamteuropäischer und nationalstaatlicher Interessen. Sully war Vertrauter und Minister König Heinrichs IV. von Frankreich, der sich nach den Bürger- und Glaubenskriegen zwischen Katholiken und Hugenotten zu einer Neuordnung Europas berufen fühlte: Unter französischer Ägide sollten 15 etwa gleichstarke Staaten eine Konföderation bilden, deren ständiges Organ, ein Europarat, Steuern erheben und eine internationale Armee zum Schutze der Christenheit aufstellen sollte. Dieser christliche Friedensbund setzt eine Gleichberechtigung aller Konfessionen voraus, ein Gesichtspunkt, der diesem Einigungsprojekt im Zeitalter der Glaubenskriege besonderen Respekt zollen lässt.

⁸Folgender Überblick nach Hansgeorg LOEBEL: *Europa, das große Gespräch seiner Völker*, 1979.

Ein schmales Buch des Parieser Magisters Emeric Crucé 1623, gewidmet den „durchlauchtigsten, großmächtigsten und überwindlichsten Monarchen“ seiner Zeit, geht noch weiter. Crucé entwirft die Skizze eines Völkerbundes als friedensbewahrender Macht auf dem alten Kontinent. In seinem ständigen Kongress sollen in Venedig die Gesandten aller europäischen Monarchen zusammenkommen. Neben der Schlichtung internationaler Streitigkeiten und der Durchsetzung allgemeiner Sicherheit und Gerechtigkeit sieht der Verfasser die Aufgabe einer solchen Konföderation vor allem im sozialen Bereich, denn *„unter den Menschen waltet ein Gefühl der Zusammengehörigkeit und Zuneigung, welches sich auf ihre gemeinsame Natur und Bildung gründet“*.

Als William Penn 1693 seinen *„Essay zum gegenwärtigen und zukünftigen Frieden von Europa durch Schaffung eines europäischen Reichstages, Parlaments- oder Staatenhauses“* veröffentlicht, kann er auf umfangreiche politische Erfahrungen zurückblicken, die er mit der Gründung seines freiheitlichen Kolonialstaates am Delaware gesammelt hatte. Penn plädiert für einen umfassenden europäischen Parlamentarismus, dessen Vorteile er in erster Linie in der Vermeidung von Kriegen, aber auch in der Gewährung von Freizügigkeit, Handelsfreiheit und öffentlicher Sicherheit erblickt. Mit dem Parlamentarismus, so Penn, werde man die Vorzüge der universellen Monarchie genießen, ohne ihre Nachteile in Kauf nehmen zu müssen.

Anknüpfend an die Ideen des Abbé Castel de Saint Pierre hat auch Jean-Jacques Rousseau den Plan einer überstaatlichen europäischen Ordnung entworfen. Rousseau teilt den Gedanken eines christlichen Friedensbundes, eines Kongresses, der auch über die militärische Exekutive verfügt, weil er glaubt, dass *„alle Mächte Europas durch eine Art von System, durch ein und dieselbe Religion, durch ein übereinstimmendes Völkerrecht, durch die Wissenschaft, durch den Handel, durch eine Art von Gleichgewicht miteinander verbunden“* seien. Wie der einzelne in der *„Volonté Générale“* des Staates seine Freiheit nicht preisgebe, so büßten die Einzelstaaten ihre Souveränität nicht ein, wenn sie sich einem Völkerbund beugten, der das europäische Gesamtinteresse repräsentiere.

Immanuel Kant kommt in seiner 1795 erschienenen Schrift *„Zum ewigen Frieden“* – vor dem Hintergrund eines völlig anderen philosophischen Systems – zu der Überzeugung, dass eine moralische Grundlegung der Politik nur bedeuten kann, das Völkerrecht auf einen Föderalismus freier Staaten zu gründen. Wie das Individuum die gesetzlose Freiheit überwinden müsse, so Kant, indem es sich einem gesetzlichen Zwang unterwerfe, so seien auch die gesitteten Völker aufgerufen, aus einem gesetzlosen Zustand untereinander herauszukommen. Auch im 19. Jahrhundert setzen sich führende

Männer in Wissenschaft und Politik mit dem Problem der politischen Vergemeinschaftung der europäischen Staaten auseinander. Für Giuseppe Mazzini – einen der Vorkämpfer des nationalen Italien – verbindet sich das Bekenntnis zur republikanischen Verfassung seines Vaterlandes mit der Überzeugung, dass den nationalen und demokratischen Staaten der Zusammenschluss zu einem einigen Europa gelingen werde. Victor Hugo, der „*Lyriker des europäischen Gedankens*“, war ein eifriger Verfechter der Idee der „*Vereinigten Staaten von Europa*“, die er als logische Konsequenz der Französischen Revolution und der republikanischen Verfassung ansah. Konstantin Frantz, Pierre Joseph Proudhon und viele andere kommen hinzu, die aus jeweils unterschiedlichen Motiven und in unterschiedlichen weltanschaulichen Zusammenhängen die Idee eines geeinigten formulierten.

So grob diese Skizze des Europagedankens in unserer Geistesgeschichte sein mag, so deutlich wird zugleich, wie eng integrierende und differenzierende Momente, Licht und Schatten beieinanderliegen. Europa ist nie politisch geeint gewesen, nie haben die Europäer unter dem Dach der gemeinsamen Sprache gelebt. Nirgendwo sonst in der Welt prallt politische, wirtschaftliche, soziale, kulturelle, auch ethnische Vielfalt auf so engem Raum aufeinander⁹. Die Geschichte Europas, so formulierte Sebastian Haffner, „*ist wie ein Sonatensatz aus zwei Themen komponiert, dem alten römischen Einheitsthema und dem neueren Thema der Nationalstaatlichkeit*“¹⁰.

Die „*großartige Chance für Europa*“, von der Helmut Schmidt sprach¹¹, sie zeigt sich in vielerlei Hinsicht: Die Angst vor einem großen Krieg zwischen Ost und West ist fast ganz geschwunden, gegenseitiges Misstrauen und Hass sind auf den tiefsten Stand seit über einem halben Jahrhundert gesunken, in Ost und West gibt es eine früher ungeahnte Bereitschaft zum Dialog und Kooperation. Der Blick des Westeuropäers fällt auf einen Raum, der für ihn bislang weithin terra incognita war. Ins Bewußtsein der Europäer treten die Namen von Völkern, Ländern, Regionen und Städten, die 40 Jahre lang aus dem Horizont der Gegenwart herausgetreten waren. Unter der zerrissenen Decke des zweigeteilten Europa wird wieder ein reich gegliederter Kontinent, mit Nationen, Kulturen und Sprachen, die zu ignorieren man sich bisher leisten konnte¹².

⁹ WEIDENFELD (Fn. 17): 21.

¹⁰ Sebastian Haffner, IN: Indrid von KRUSE: *Europa beim Wort genommen* (Fn. 14), 104.

¹¹ *Helmut Schmidt*, Eine großartige Chance für Europa, in: „Die Zeit“ vom 31. Januar 1992, S. 3.

¹² *Karl Schlögel*, Der dramatische Übergang zur neuen Normalität, in: „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ vom 7. Oktober 1989.

Schließlich der Prozess der europäischen Integration selbst: Die Entscheidungen über die Vollendung der politischen Union, die Übertragung weiterer Souveränitätsrechte von der nationalen auf die supranationale Ebene stehen an. Die Haltung vieler Europäer zur politischen Union wird gespeist aus einer merkwürdigen Gemengelage aus Unwissenheit und Verantwortung, aus Zukunftserwartungen und Identitätspsychosen, aus europäischen Hoffnungen und nationalen Ängsten. Der Bürger hat eine Ahnung von der historischen Tragweite der Entscheidungen, kaum aber fundierte Kenntnisse. Um so größer sind seine Ratlosigkeit und Zweifel über die Ziele des Einigungsprozesses. Die Kluft zwischen einer immer undurchschaubarer werdenden politischen Eigendynamik und einer zunehmend wachsenden Skepsis im europäischen Bewußtsein ist offenbar. Wer würde sich wirklich darüber wundern? Der Abschied vom Nationalstaat muss in Zeiten besonders schwer fallen, in denen sich eben dieser Nationalstaat im gesamteuropäischen Kontext als einziger verlässlicher und Orientierung bietender Rahmen erweist. Nach der Auflösung der sozialistischen Systeme haben die Staaten Ost-Europas nur ein Auffangnetz gefunden: Die Nation, die zum politischen Rahmen der neugewonnenen Freiheit wird.

Neue Problemstrukturen verlangen nach neuen Integrationsstrukturen. Die derzeitigen Netzwerke grenzüberschreitender europäischer Infrastruktur sind zu den erwartenden Entwicklungen nicht gewachsen. Die Vollendung des europäischen Binnenmarktes, die Schaffung der politischen Union und der Wirtschafts- und Währungsunion werden als Ziel und Lösung angesehen, als Antwort Europas auf die globalen Herausforderungen. Der Weg dahin wird Konflikte mit sich bringen. Der Binnemarkt wird nicht nur einen Wachstumsschub auslösen, sondern er wird auch eine Fülle angestammter Besitzstände in Frage stellen. Der Umgang mit diesen und vielen anderen Konflikten – so prophezeien Politikwissenschaftler heute – wird sich mit den vorhandenen Entscheidungsstrukturen auf europäischer Ebene ebensowenig gewährleisten lassen, wie der explosionsartig steigende Entscheidungsbedarf: 80% der marktrelevanten Gesetzgebung wird sich Schätzungen zufolge zukünftig auf europäischer Ebene vollziehen. Dies wiederum hat Folgen für Transparenz, Effektivität und Ansehen der europäischen Institutionen. Nach neuesten Umfragen der Kommission der Europäischen Gemeinschaften glaubt nur jeder zweite EG-Bürger, dass die politische Union zum Vorteil für sein Land würde, nur jeder dritte rechnet mit positiven Auswirkungen für sich persönlich. Ebenso unterstützt nur jeder Dritte vorbehaltslos Maßnahmen zum weiteren Ausbau Europas, Tendenz fallend. 50% zweifeln überhaupt am Wert der EG-Mitgliedschaft ihres Landes. Mehr als die Hälfte der Europäer kann sich zu einer europäischen Identität nicht bekennen, 86% gar glauben

nicht, dass die europäische Identität die nationale in absehbarer Zeit wird ablösen können.

Wo liegen die Ursachen für dieses eklatante Auseinanderklaffen von offensichtlichen politischen Notwendigkeiten und politischem Bewusstsein? Natürlich sind die Defizite in der Vermittlung des Europagedankens erheblich, wenn die Bürger so nachhaltig Zweifel am Einigungsprozess haben. Das allerdings ist keine neue Erkenntnis. Die Passivität der Menschen gegenüber Europa wurde schon in den siebziger Jahren heftig beklagt. Daran hat sich bis heute nichts geändert. Nachdem die Europaeuphorie der 50er Jahre längst verpufft ist, fehlen der europäischen Integration spätestens seit den 70er Jahren positive Symbole. An Klagen hierüber hat es nicht gemangelt. Nicht erst seit „Maastricht“ weiß man, dass sich Identitätsdefizite hemmend auf den Integrationsprozess auswirken können. Es spricht jedoch für die ganze Hilflosigkeit der eingefahrenen Strukturen, wenn der Europäische Rat 1984 glaubte, ausgerechnet durch die Einsetzung eines Ausschusses – der sogenannten „Adonnino-Ausschusses“ – der europäischen Identitätsprobleme Herr zu werden.

So sind neben den integrierenden geistesgeschichtlichen auch die differenzierenden Kräfte der europäischen Geschichte maßgeblich, und es wird niemanden überraschen, dass hier das Prinzip der Nation im Mittelpunkt steht. Ohne Zweifel hat der Nationalgedanke die gleiche prägende Kraft für das europäische Selbstverständnis wie z.B. Humanismus und Rationalismus. Mit der Entwicklung von Nationalkulturen und Nationalstaaten seit dem späten Mittelalter verbindet sich jedoch seit Jahrhunderten ein Differenzierungsprozess, der das kulturelle Identitätsgefühl der Europäer in Frage stellt.

Die Entwicklung nationaler Volkssprachen zu Kultursprachen, wie sie in der humanistischen Literatur Italiens begann, führte zur bewussten Pflege staatlich sanktionierter Hochsprachen, wie im Frankreich Richelieus und Ludwigs XIV. Die nationale Sprache wurde zum Motiv der nationalpolitischen Bewegung bis ins 19. Jahrhundert hinein. In der Entwicklung des Menschen zu sich selbst – so Johann Gottfried Herder in seinen „*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*“ – helfe ihm die Sprache voran, denn der Mensch sei *als „freidenkendes, tätiges Wesen ein Geschöpf der Sprache“*. Jedes Volk habe die Welt für sich nachgeschaffen in seiner Sprache. Daher sei das Volk in seinem nationalen Gehäuse der Urgrund, in dem der einzelne verwurzelt ist, aus dem ihm die Ideen zustreben, mit denen er seine Welt deutet.

Die übersteigerte Wertschätzung der eigenen Nation, das Gefühl der Überlegenheit und Einzigartigkeit wurden im 19. Jahrhundert schnell zum Nährboden für das Selbstbewußtsein einzelner Völker und für nationale Vorurteile aller Art. Auch vor der Sprache machten diese Vorurteile nicht halt: „*Die Chinesen und fast alle Asiaten singen, die*

Deutschen röcheln, die Spanier deklamieren, die Italiener seufzen, die Engländer zischen. Richtig besehen, sprechen nur die Franzosen“ – dies jedenfalls glaubte der Jesuit Dominique Bouhours schon vor 300 Jahren¹³.

Wie folgerichtig ist denn die Forderung nach der „*Überwindung der Nationen*“, wie sie im Zuge des Einigungsprozesses immer wieder erhoben worden ist? Wer die nationale Idee nicht als Ausbruch aus der europäischen Geschichte, sondern als einen ihrer integralen Bestandteile versteht, wird einsehen, dass Europa keine vergrößerte Nation im gleichen Sinne sein wird, wie es die einzelnen europäischen Nationen sind oder waren. Die Gemeinschaft an Kultur, Erinnerung und Geschichte, die wir heute in den einzelnen Staaten haben, ist eine andere Art als jene, die die europäischen Völker insgesamt haben. Die integrative Kraft der Nationen kann der integrativen Kraft Europas daher lange zur Seite stehen. Ja, vielleicht ist das Festhalten an den Nationen geradezu Voraussetzung für die Einigung Europas.

Was ist aber mit dem Regionalismus, der sich heute überall in Europa erhebt? Stellt er nicht eine noch viel größere Gefahr der Partikularisierung, der Aufsplitterung des europäischen Kultur- und Geistesleben dar? Sicherlich nicht! Denn jeder Mensch hat Anspruch darauf, nach Sprache und Volkszugehörigkeit, nach Landschaft und Lebenskultur, nach Herkunftsprägung und kollektivem Gedächtnis anders zu sein als Nachbar. Ein solcher Anspruch auf regionale Besonderheit richtet sich ja keineswegs gegen das, was die Menschen über solche Unterschiede hinweg verbindet. Der zentrale Impuls der Regionalismus – so hat vor allem Hermann Lübke herausgearbeitet¹⁴ – ist nicht die Abkehr von der kulturellen Identität Europas, sondern der Erhalt herkunftsgeprägter kultureller Vielfalt so weit wie möglich.

Jenseits des Begriffes von Kultureuropa hat der Gedanke eines europäischen Zusammenwachsens auf praktischer Ebene immer etwas Spekulatives gehabt. Europa insgesamt hat bis in die zweite Hälfte unseres Jahrhunderts kaum politische Institutionen von Dauer entwickelt. Dies gilt auch für das Römisch-Deutsche Reich selbst in den Zeiten seiner größten Machtentfaltung. Das europäische Staatensystem des 18. und 19. Jahrhunderts, verbunden durch eine gemeinsame aristokratische Führungsschicht und ein gemeinsames „*Jus publicum europaeum*“, wie es in der Völkerrechtswissenschaft genannt wird, ließe sich in gewisser Weise als Beispiel einer europäischen Konvention anführen, da es das Gleichgewicht der Mächte im Sinne einer Kollektivhegemonie mit sozialkonservativen Zügen ausübte. Dieses „*Mächteuropa*“, wie

¹³ Zit. n. EG-Nachrichten, hg. von der Kommission der Europäischen Gemeinschaften, Nr. 35, 7. 9. 1992, 1f.

¹⁴ Hermann LÜBBE: *Die große und kleine Welt, Regionalismus als Europäische Bewegung*, IN: W. WEIDENFELD (Hg.): *Die Identität Europas* (Fn. 17), 191ff.

Theodor Schieder es genannt hat¹⁵, konnte seine völkerrechtlichen Regularien zwar bis zum Ersten Weltkrieg aufrechterhalten, sein universaler weltpolitischer Anspruch aber war seit der Monroe –Doktrin von 1823 in Frage gestellt. Der Berliner Kongreß von 1878 muss als die letzte rein europäische Beratung über weltpolitische Fragen angesehen werden.

Auch zwischen dem ersten und Zweiten Weltkrieg hat es an europapolitischen Vorstoßen nicht gefehlt, erinnert sei hier nur an das Europamemorandum Briands von 1930 oder die Paneuropäunion des Grafen Coudenhove Kalergi. Als zukunftsweisendes Ergebnis von 1918/19 wurde jedoch weniger die Tatsache der Zerstörung des traditionellen Staatensystems und damit der Zwang zur Neuorientierung als vielmehr der Sieg des nationalen Selbstbestimmungsrechts angesehen. So bedurfte es erst der Katastrophe des Zweiten Weltkrieges, ehe der Gedanke der übernationalen Integration neue Schubkraft erhielt.

Die Forderung nach einer föderativen Neuordnung Europas entstand schon während des Krieges, vor allem in den verschiedenen nationalen Widerstandsbewegungen. Politisch bedeutsam wurde sie, als Winston Churchill in seiner berühmten Rede vom 19. September 1946 ein ungeschränktes Plädoyer für die „*Vereinigten Staaten von Europa*“ hielt und als ersten Schritt in diese Richtung die Bildung eines Europarates bezeichnete. Die Schaffung eines institutionalisierten Europa, die mit der Bildung des Europarates im Mai 1949 ihren Anfang nahm, basierte auf einer Reihe von Motiven: Neben dem Wunsch nach Sicherheit und Frieden, nach Freiheit und Mobilität trieb die Menschen die Hoffnung an auf steigenden Wohlstand und auf die politische Rekonstruktion des Kontinents.

Die Gründungsväter der Integration sahen im „*Ja*“ zu Europa ein „*Ja*“ zur politischen Organisation der Freiheit. Nicht die nationalistische Verengung sollte die Antwort auf die Kriegserfahrung sein, sondern eine supranationale Organisation zur Absicherung des gemeinsamen Friedens- und Freiheitswillens¹⁶.

Dabei war die Ausgangsposition der Europäischen Gemeinschaft durchaus paradox: Dem politischen Willen der Rekonstruktion Europas auf föderativer Basis – die noch dazu Vorbildcharakter für andere Erdteile haben sollte – entsprach auf der anderen Seite die völlige machtpolitische Abhängigkeit von der atlantischen Großmacht USA und damit zugleich das Eingebundensein in den heraufziehenden Ost-West-Gegensatz¹⁷. Trotz – oder gerade wegen – dieses Eingebundenseins in die

¹⁵ S. o. Fn. 13.

¹⁶ Wilfried LOTH: *Der Weg nach Europa, Geschichte der europäischen Integration 1939 bis 1957*, 1990.

¹⁷ Walter LAQUEUR: *Europa auf dem Weg zur Weltmacht 1945 bis 1992*, 1992.

übergeordnete bipolare Weltpolitik vestanden die Gründungsväter der Gemeinschaft das Geschaffene nur als einen Torso von Europa, der zwar inhaltlich die Gesamtidee repräsentieren, in seiner äußeren Form jedoch auf das Hinzutreten der Staaten Mittel- und Osteuropas angewiesen sein sollte.

Das Bild von Europa als praktisch-wirtschaftlichem Zweckverband hat den Europagedanken am nachhaltigsten geprägt. Dabei wurde die politische Bedeutung des Europarates bei weitem von den Europäischen Gemeinschaften überflügelt. Aus mehreren Vorstufen erwuchs durch die Römischen Verträge von 1957 die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft zunächst der Staaten der Sechsergemeinschaft, die zehn Jahre später mit Euratom und Montanunion zur Organisation der Europäischen Gemeinschaften zusammengefasst wurde und der seit 1973 die bisherigen EFTA-Staaten Großbritannien, Dänemark und Irland, seit 1981 Griechenland¹⁸ sowie seit 1986 Portugal und Spanien angehören. Die Probleme der EG, wie z.B. die ständige Finanzmisere, agrarpolitische Verwerfungen, institutionelle Krisen und außenpolitische Defizite, sind uns allen bekannt und können hier ausgespart bleiben¹⁹.

Der Übergang von Kultureuropa über ein Mächteeuropa zum heutigen Wirtschaftseuropa, so sind sich alle einig, kann nicht das letzte Wort sein. Die „*graduelle Supranationalisierung staatlicher Einzelfunktionen*“ - so würde es der Politikwissenschaftler formulieren – ist bislang ohne staatliche Neuformierung geblieben. Daher ist der Auftrag zur Schaffung einer politischen Union, ergangen vom Stuttgarter Gipfel im Juni 1983 und angenommen vom Europäischen Parlament im Februar 1984, ein ebenso folgerichtiger wie konsequenter Schritt zur Überwindung bestehender Provisorien. Indes, der Übergang von der Zollunion zur politischen Union – vergleichbar etwa der Entwicklung vom Deutschen Zollverein zum Deutschen Reich – unterliegt keinem Automatismus, sondern erfordert grundlegende politische, ja moralische Entscheidungen.

Sind die Europäer hierauf wirklich vorbereitet? Zweifel regen sich, wie jüngste Abstimmungs- und Umfrageergebnisse ins Bewußtsein rufen. Der Grundkonsens der Europäischen Gemeinschaft, ursprünglich erwachsen aus einem allgemeinen Willen zur Einigung über die Schlachtfelder hinweg, aus einem gemeinsamen Bekenntnis zu Antinationalismus wie zu Antikommunismus, dieser Konsens hat auch angesichts andauernder Probleme und Krisen spürbar reduziert. Alte

¹⁸ GULYÁS László: *A csatlakozástól az eurozónáig, avagy húsz év (1981-2001) Görögország politika és gazdaságtörténetéből*. Mediterrán Világ 2013. No 27–28. 139–150. old.

¹⁹ Vgl. Werner WEIDENFELD: *Europäische Integration im historischen Überblick*, IN: ders./Wolfgang WESSELS (Hg.): *Europa von A-Z*, 1991, 9ff.

Freund-Feind-Schemata haben an Brisanz verloren, nationale Egoismen brechen sich erneut zunehmend Bahn. Die Klarheit und Eindeutigkeit des Europabekenntnisses der Anfangsjahre – von Spaak bis de Gasperi – ist heute wieder utopisch. „*Europa muss man schon als Bundesstaat wollen, wenn man wirkliches Europa will!*“²⁰ Wer würde diesem Wort Carlo Schmid von 1949 heute vorbehaltlos zustimmen?

Statt dessen wird der Begriff des „*Monstrum von Maastricht*“ in die Debatte geworfen – so kürzlich von Johannes Gross²¹. Gewissermaßen in Erinnerung an Samuel von Pufendorffs beißende Kritik an Zustand des Deutschen Reiches in der Mitte des 17. Jahrhunderts wird damit heute unterstellt, eine politische Union werde politikunfähig sein, lähmende Prozeduren der Verrechtlichung und die Zersplitterung des Währungs- und Wirtschaftsgebietes aufweisen und sich durch ein lächerliches Zeremonialwesen unmöglich machen. Abgesehen davon, ob das alte Deutsche Reich überhaupt in irgendeiner Weise einen Maßstab für eine politische Union Europas abgeben kann, werden Ängste und Befürchtungen geweckt vor einer Entdifferenzierung europäischer Nationalkulturen, vor einer allgemeinen Nivellierung fruchtbarer Vielfalt. „*Die Europäer opfern*“ – so unterstelle schon Jakob Burckhardt – „*wenn es sein muss, alle ihre speziellen Literaturen und Kulturen gegen durchgehende Nachtzüge auf*“²².

Es wird jedoch die gewachsene europäische Identität sein, die selbst von einer solchen Entwicklung bewahrt. „*Politik, die nur die Ökonomie sieht und die kulturelle Dimension vernachlässigt*“ – so hat Bundeskanzler Helmut Kohl erläutert -, „*erreicht die Menschen nicht! Das vereinte Europa kann und darf deshalb kein Schmelztiegel sein. Es soll vielmehr die nationale Identität, Kultur und Lebensweise eines jeden Volkes und Landes schützen. Wir wollen keinen europäischen Leviathan, sondern Einheit in Vielfalt*“²³.

Die konkrete Ausgestaltung dieser „*Einheit in Vielfalt*“ bleibt der politischen und schöpferischen Kraft der Akteure überlassen, die Ingredienzen sind schon heute klar: Das vereinigte Europa wird mit hierarchisch geordneten Rechtsformen, mit Gewaltenteilung, Grundrechtsgarantien, gerichtlicher Kontrolle ausgestattet sein, es wird

²⁰ Carlo Schmid anlässlich der konstituierenden Sitzung des Deutschen Rates der Europäischen Bewegung am 13. Juni 1949, IN: *Deutschland und der Europäische Rat*, Schriftenreihe des Deutschen Rates der Europäischen Bewegung, Nr. 1, 1949, 14.

²¹ Johannes GROSS: „*Das Monstrum von Maastricht*“, IN: „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ vom 25. Juli 1992; vgl. die Replik von Michael STOLLEIS: „*Vom Monstrum lernen*“, IN: „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ vom 24. August 1992.

²² Zit. n. Wolf LEPENIES: *Europa als geistige Lebensform*, IN: „Die Zeit“ vom 24. Oktober 1989, 43.

²³ Zit. n. EG-Nachrichten 35/1992, 1.

die Idee der Volkssouveränität mit einer gerichtlich kontrollierten Verfassung verknüpfen, und es wird schließlich den Facettenreichtum föderativer Gliederung nutzen, um die Völker unter einem Dach zu vereinen. Das künftige Europa wird daher gewachsene Institutionen nicht leugnen und schon gar nicht aus der europäischen Geschichte auszusteigen versuchen; es wird vielmehr konsequent in diesen Traditionen verankert sein und damit die europäische Geschichte fortsetzen.

Die Zeit der Weltmachtstellung Europas ist vorbei, ebenso die einer europäischen Weltgeschichte. Und doch hat dieser Kontinent, dessen Geschichte – wie gelegentlich geschrieben wurde – zu Ende sein schien, seine Eigenständigkeit und seine Attraktivität gewahrt. Seine Rolle geht bei weitem über das hinaus, was auf dem Tiefpunkt von 1945 auch nur geahnt werden konnte, als Karl Jaspers ihm nur noch die „*Pflege der heiligen Stätten des Abendlandes*“ zugestehen wollte. Wirtschaftliche Interessenvereinigung und die Besinnung auf historische Gemeinsamkeiten dürfen jedoch kaum ausreichen, wenn die Europäer für die Herausforderungen einer beschleunigten Modernisierung gewappnet sein wollen. Die europäische Einheit – in welcher Form auch immer – muss in diesem Jahrzehnt entstehen, wenn Europa nicht den Weg ins weltpolitische Abseits gehen will.

Dömök Csilla¹

***Az Európai Unió mint a tagállamok föderális egyesülése
A gazdasági integráció politikai megnyilvánulásai***

Abstract

The course of European unification has a long history, however, it failed even at the beginning, especially in the years of the twenties and thirties of the previous century because of the excessive nationalism of the period preceding the war. Its desire for the unification of the European States and their nations acquired reality only due to the destruction of the war. The survivors of the war generation, standing on one side or the other, enforced these claims, without taking account of the resistance to exclude even the possibility of the recurrence of such disasters. The institutionalisation of integration was greatly enhanced by the known declaration of the French foreign minister, Schuman, on 9 May 1950, in which he suggested to merge the coal and steel industry of the central States of Europe; and he considered it as „*the first specific basis of the European federation*”. The prospective significance of this initiative meant that all States had to be equally subject to the ideas of the community. This was the starting point, which excluded the discrimination and hegemony of any of each States that still serves as a basis for further measures of integration today.

Keywords: European integration; political union; economic union; subsidiarity; regionalism;

Az Európai Unió, mint egy föderális egység, csak az elmúlt évszázad katasztrófáinak hátterével érthető meg. Európa a háború, a zsarnokság és a népiirtás után messzemenőig lerombolt állapotban volt és hiányzott az egységes. A német vereség után felszabadított országok megpróbálták helyreállítani az államrendet, a háború pusztításait leküzdeni és a lakosság életkörülményeit javítani. Újra kellett tervezniük az új irányvonalat a kialakuló Nyugat-Kelet konfrontációban.

Németországot a teljes összeomlás után a megszálló hatalmak között osztották fel és csak lassan találta meg saját formáját. A nyugati rész, amely állami egységként szerveződött és sikeres gazdasági fellendülést indított el, két alapvető politikai döntést hozott, amelyek a háborús és diktatórikus folytatást tartósan kizárták. Az alaptörvénnyel megteremtette a szabad, nyugati értékrend felé forduló, demokratikus jogállam alapjait, és az európai országok közötti összefogás mellett döntött.

¹ Historian, PhD, Eötvös Loránd University, Budapest, csilladomok@yahoo.de

Az Európai Unióban és Közösségben intézményesült európai integráció egyike az utóbbi évszázad legfontosabb átalakulásainak. Az eleinte még fokozatos csatlakozást követően immár szinte valamennyi közép- és nyugat-európai állam, illetve Közép-Kelet-Európa államai is egyesültek egy átfogó, kiterjedt jogokkal rendelkező szervezetben. A néhány nem csatlakozott európai állam pedig egyezményeken keresztül kapcsolódik hozzá.

A résztvevő államok ezt az egyesülést szerződés alapján kötötték meg és a történelmi mintáktól eltérően, ez nem egy kényszer, diktatúra vagy hegemonia nyomására jött létre. Egyesítette a második világháború győztes hatalmait a vereséget szenvedett és kiközösített Németországgal. Erre alapozva az elmúlt évtizedek alatt fokozatosan kialakult egy európai rend, amely a köz- és privát élet csaknem minden területére többé-kevésbé kiterjed vagy legalábbis érinti azokat.

A tagállamok egyrészt alapítóként és szerződő félként, valamint fontos szereplőként tartják fenn az uniót és a közösséget, másrésztől annak egyes részeit képezik és szintúgy mint a polgárok jogrendszerük címzettjeinek és a törvénynek vannak alárendelve. Mindazonáltal nem olvadnak bele teljesen az unióba, hanem továbbra is nemzetközi jogi alanyként maradnak fenn és felelősséget vállalnak népeik sorsáért. Az egyes tagállamok szempontjai, amint azt a politikai többségük értelmezi és a közös politika között, – amelyet a közösség szervezetei fogalmaznak meg – , gyakran feszültségek jönnek létre, amelyeket rendezni kell és amelyek gyakran az unió megítélésére² is negatívan hatnak.

A visszatekintés, ezekre a rövid észrevételekre, megkönnyíti a rálátást a több éven keresztül tartó, bonyolult vitákra és döntési folyamatokra. Ezekre kihatott az is, hogy bár a két irányvonal összefügg egymással, de ezek csakhamar összeütközésbe kerültek, mivel a fiatal német köztársaság demokráciája és jogállama túlnyomórészt nemzetközi nyomás alatt állt, amely megfosztotta a kontroll lehetőségétől. Az ebből adódó konfliktusok legkésőbb a német Szövetségi Alkotmánybíróság híres Solange-Maastrichti ítéletében jelennek meg.

A Szövetségi Állam európai egyesülés irányába történő nyitásával megegyezően a Nyugat-Európa más államaiban zajló hasonló törekvések. Ennek a folyamatnak a gyökerei messzire nyúlnak vissza, azonban főként az előző évszázad húszas és harmincas éveiben már csírájában kudarcot vallottak a háborút megelőző időszak túlfokozott nacionalizmusa miatt.³ Csak a háború pusztító következményeinek hatására nyert realitást az európai államok és népeinek egyesülése iránti igénye. A há-

² A továbbiakban az egyszerűség miatt általában unióról beszélünk, amennyiben az összefüggés és a folyamat nem más követel meg, és ezalatt egyúttal a Közösséget is értjük, habár ez a tulajdonképpeni jogalany.

³ Thomas OPPERMANN: *Europarecht*, C.H.Beck Verlag München. 2005, § 1 Rn. 3 ff.

borús generáció túlélői bármely oldalon is álltak, érvényt szereztek ezeknek a követeléseknek, figyelmen kívül hagyva az ellenállást, hogy a lehetőségét is kizárják az ilyen katasztrófák újbóli megismétlődésének.⁴

Az integráció intézményesülését politikailag nagyban elősegítette a francia külügyminiszter Schumann 1950. május 9-ei ismert nyilatkozata, amelyben javasolta Európa központi államainak szén- és acélipari egyesülését, és ezt „*az európai föderáció első konkrét alapjának*” tekintette. Ezen kezdeményezés jövőbe mutató jelentősége abban állt, hogy valamennyi államnak azonos mértékben kellett magát alárendelnie a közösségi gondolkodásnak. Ez a kiindulási pont, amely az egyes tagállamok bármely diszkriminációját és hegemoniáját kizárja, a mai napig a további integrációs lépések alapjául szolgál.

Az éppen létrejött szövetségi állam számára ez az ajánlat felkínálta annak a lehetőségét, hogy a háború utáni általános diszkriminációból és izolációból kikerüljön és egyenjogú tagként térjen vissza az államok közösségébe, ami az ún. Ruhr-egyezmény kiiktatásához és később a megszállási egyezmény megszüntetéséhez vezetett.⁵ Ezzel megkezdődött a Szövetségi állam alapvető „*nyugat-orientáltsága*”. A nyugati demokráciákra való támaszkodásnak erősítenie kellett a belső stabilitást és ugyanakkor a nyugati szövetség keretein belül a külső biztonságot is meg kellett teremteni a kezdődő hidegháborúban.

A partnerek szándékai éppen ellentétesek voltak, összességében azonban találkoztak a német szándékokkal abban a törekvésben, hogy kizárják az Európán belüli háborús összetűzések megismétlődését. Részükről arról volt szó, hogy a gazdaságilag ismét megerősödő Nyugat-Németországot, amely újbóli fegyverkezését a hidegháborúban erősen vitatták, tartósan egy nemzetek között létrejövő kapcsolatrendszerbe integrálják. A szénhez és acélhoz való hozzáféréssel, amelyet a technika akkori állása szerint a fegyverkezés alapjának tekintettek, Németország jövőbeni egyéni aktivitását akarták kizárni.

A politikai cél mellett azonos súlyt kapott az a gazdasági ok is, hogy a tagállamok erejét a háború és megszállás sújtotta országok újjáépítéséhez egyesítse. A szén-és acélipari közös piaccal a felek hozzáférést akartak biztosítani a forrásokhoz, különösképpen a Ruhr-vidékhez, amely a háború által lerombolt területek újjáépítéséhez szükségeltetett. Németország számára ezáltal megnyílt a lehetőség, hogy a megszálló hatalmak korlátozásaitól és megkötéseitől mentesüljön és a partnerek piacaihoz

⁴ Wilfried LOTH: *Der Weg nach Europa*, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen, 1996.

⁵ Hermann MOSLER: *Die europäische Integration aus der Sicht der Gründungsphase*, IN: Festschrift für Ulrich Everling, Peter Lang Verlag, München 1995. 911; Ulrich BÖTTGER: *Ziele und Mittel europäischer Integration*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2002.

hozzáferjen. A gazdasági szabályozások természetesen vitatottak voltak. Ezeket irányítónak és részint diszkriminatívnak tekintették és az ipar és a szakszervezetek túlnyomórészt elutasították. Végül az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződést az ellenvetés ellenére is elfogadták a megnyíló politikai perspektívák miatt.⁶

Az integráció továbbvitelére tett politikai törekvések mint ismert egyelőre siker nélkül maradtak. Az Európa Tanács ad hoc közgyűlése által kidolgozott Európai Alkotmány és az Európai Védelmi Közösség szerződése forradalmi előrelépést jelentettek volna. Ehhez azonban hiányoztak a szükséges politikai és gazdasági előfeltételek. Ezért az Európai Gazdasági Közösség, a Közös Piacca a fókuszban, az alapítását követő időben a mindennapi politikában és a köztudatban előtérbe került az a gazdasági célkitűzés, mely szerint a lakosság életminőségét kell emelni és azt biztosítani.⁷

Az európai egyesülés eredeti politikai céljai, amelyek az eszmei és anyagi téren keletkező háborús károk felszámolását célozták meg, továbbra is tudatalattiak, ugyanakkor valamennyi létrejövő összefonódástól és együttműködéstől függetlenek maradtak. Ez különösen az egyes tagállamok német újraegyesítéssel szembeni bizalmatlanságában mutatkozott meg. Az újraegyesítés nem sikerülhetett volna relatíve problémamentesen, különösképpen a külső viszonyulásban, ha elejétől fogva nem tisztázták volna, hogy az egyesült Németország az unió tagja marad és továbbra is bekapcsolódik ebbe, és hogy az uniót a gazdasági- és valutaunió kiépítése után is tovább kell erősíteni.⁸

A háborús generáció ma is tevékeny utódainak a tudatában az eredeti indíték már csak részlegesen van jelen, mivel a tagállamok közötti kapcsolatok messzemenően normalizálódtak és a polgáraik nemzeti határai a mindennapokban szinte már nem játszanak szerepet. Az a felismerés áll a középpontban, miszerint a tagállamok ebben a világban nem képesek egyedül túlélési, politikai, gazdasági és társadalmi feladataiknak hatékonyan eleget tenni, azokat érvényesíteni.⁹

Ennek ismeretében az unió céljait oly módon kellett átírni, hogy az unió a tagállamok egyesülésén keresztül járuljon hozzá Európa szabadságához és békéjéhez, támogassa az államok és polgáraik közötti megbékélést, biztosítsa és javítsa polgárai számára a gazdasági és társadalmi jólétet. Ezeket a cé-

⁶ Wilfried LOTH: *Vertragsverhandlungen bei abklingender Europabegeisterung, Integration*, Nomos Verlag, Baden-Baden 1989. 107.

⁷ Helmut RÖSLER: *Ökonomische und politische Integrationskonzeptionen im Wettstreit*, EuR, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2005. 370. Hans Jürgen KÜSTERS: *Die Gründung der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 1982.

⁸ Lásd Gerd LANGGUTH: *Deutschland, die EG und die Architektur Europas*, Außenpolitik, Verlag C.H.Beck München 1991. 136.

⁹ Miriam KARAMA: *Struktur und Wandel der Legitimationsideen deutscher Europapolitik*, Europa Union Verlag, Bonn, 2001.

lokat a Montánuniós- szerződéstől kezdve a Lisszaboni Szerződésig terjedően a Közösség szerződéseiben egyre nagyobb részletességgel, egyes politikai területek megnevezése mellett hajtották végre és bővítették ki.

Magyarázat nélkül marad azóta is, hogy milyen jogi formát öltson a megcélzott politikai, gazdasági, és társadalmi egység és főként milyen mértékben illeszkedjenek be ebbe a tagállamok. A kormányok és pártok politikai követelései ennyiben ingadoznak, az Unió gyakorlatában azonban nyitott maradt a szervezeti forma. A tagállamok nem teljes mértékben illeszkedtek be az unióba, hanem az unió kiterjedt kompetenciáitól függetlenül számos funkciót önállóan gyakorolnak és döntően nemzetközileg is szuverén módon lépnek fel. Magukat a cselekvési lehetőségeik unió általi korlátozása ellenére továbbra is szuverénnek tekintik.

Az integrációs folyamat politikai célkitűzése és politikai tartalma akkor is megmaradt, amikor az EGK megalakításával a gazdasági újjáépítés és a foglalkoztatás és jólét biztosítása a Közösség tevékenységeinek a középpontjába kerültek. Ezáltal a Közösség egyúttal az ismertetett politikai célokat szolgálta. A piacok és a népgazdaságok összeolvadása révén egy olyan folyamatnak kellett megindulnia, amely egy egyre szorosabbá váló hálót eredményez a tagállamok, vállalatok és polgárok között. Az ezáltal remélt gazdasági összefonódásnak hozzá kellett járulnia ahhoz, hogy a fennálló ellentéteket áthidalja és az egyesüléshez alapot szolgáltasson az érintettek tudatában.¹⁰

A gazdaságpolitika, mindenekelőtt azonban, mint már a fogalom is kifejezi, politika, és ez az államok és az egyes polgárok sorsát gyakran erőteljesebben határozza meg, mint a köztudottan politikainak mondott területek.¹¹ A gazdasági irányultságú Európa-jogászok a politika értelmezését lerövidítik a hatalmi monopólium valamint a külügyi és védelmi politikai kérdésekre. De bárhogy is definiálják a politikum fogalmát, az magába foglalja a gazdaság és társadalom szabályozási hatásköreit illető és a Közösség ügyeinek alapelvei körüli konfliktusokat, beleértve a polgárok részvételét. Éppen erről volt és van szó túlnyomórészt az unióban.

Így a személyek, áruk és tőke Közös Piacának létrehozására és kiépítésére hozott intézkedések valamennyi tagállamban azt eredményezték, hogy a fennálló struktúrákba, tradíciókba és tulajdoni viszonyokba be kellett avatkozni. Az érintettek belpolitikai ellenállásával szemben ezeket az intézkedéseket általában nem a technokrata racionalitásra hivatkozva, hanem csak politikai döntésekkel tudták véghezvinni. Ezért kellett és kell Brüsszelnek a látszólagos technikai szabályozások esetén is újra és újra komoly belső konzultációk során a politikai döntésekért és kompromis-

¹⁰ Karl CARSTENS: *Das politische Element in den Europäischen Gemeinschaften*, IN: Festschrift für Walter Hallstein, Frankfurt am Main, 1966.

¹¹ Ezt elsősorban Walter Hallstein hangsúlyozta több beszédében és publikációjában, lásd u.a., *Die Europäische Gemeinschaft*, 1979. 27; továbbá ua. *Wirtschaftliche Integration als politische Einigung*, FS Müller-Armack, 1961. 267.

szumokért megküzdenie. Már emiatt is csakhamar kiderült a gyakorlatban, hogy az a próbálkozás, miszerint a közösséget objektivitását és gazdasági racionalitását tekintve az „európai integráció érdekszövetségeként” értelmezik, elejétől fogva nem volt elegendő és nem felelt meg a valóságnak, amely politikai akaratnyilvánítást követelt meg.¹²

Nyilvánvaló a gazdasági döntés és politikai hatás közötti összefüggés például a kereskedelem-politikában, amely egyúttal mindig a külpolitika részét képezi. A közösség kereskedelem-politikai intézkedései vagy harmadik országgal történő megállapodásai ugyanakkor a tagállamok és szerződő felek közötti politikai kapcsolatokat is érintik. Ez a harmadik országokkal szembeni, sokat vitatott gazdasági szankciók¹³ és néhány tagállam önállóvá vált korábbi gyarmataival megkötött egyesülési szerződések¹⁴ kapcsán vált egyértelművé.

Ebből következik, hogy az az elterjedt nézet, miszerint az unió elsősorban csupán egy gazdasági közösség volt és csak később, az Egységes Európai Okmány és a Maastrichti Szerződés után lett politikai unióvá, nem felel meg a történéseknek. Az unió kezdettől fogva nem csak politikai célkitűzései miatt, hanem tárgya szerint is egy – még ha hiányos és kezdetleges is - politikai unió volt, és ezt fokozatosan, a nemzeti politikák összevonásával bővítették ki.

A tagállamok, vagy legalábbis néhányan közülük, csakhamar felismerték ezt és megpróbálták az egyre növekvő súlyú európai intézmények politikai keretfeltételeit saját maguk meghatározni, hogy azokat ellenőrizzék és irányítsák. Többnyire a Tanácsban mint állami szervben kezdtek hozzá, amelyben az egyes tagállamok befolyása a többségi elv és a megnövekedett tevékenység miatt csökkent. Elegendő csupán címszavakat megemlíteni, mint pl. a Fouchet-tervet, az ún. Luxemburgi jegyzőkönyvek körüli eseményeket, a hágai csúcstalálkozót, Párizst, és az Európai tanácskozásokat.

A 70-es és 80-as évek bővítései azonban megmutatták ezeknek a próbálkozásoknak a korlátait. Az egybehangzóság elve és az akkori döntési struktúra a megnövekedett közösségi ügyek miatt már nem voltak tarthatóak. Az Európai Parlament közvetlen megválasztása és fokozatos erősödése az unió önálló politikai struktúrájához vezetett, amely az utóbbi évtizedek szerződési reformjai révén alakult ki.¹⁵

Már az 1969-es Hágai Csúcs is a közös külpolitikát szorgalmazta az Európai Politikai Együttműködéssel. Ez mindenekeelőtt csak nem hivatalos

¹² Ulrich EVERLING: *Vom Zweckverband zur Europäischen Union – Überlegungen zur Struktur der Europäischen Gemeinschaft*, Festschrift für Hans P. Ipsen, Tübingen 1977. 595. (610).

¹³ H.-K. RESS: *Das Handelsembargo*, Springer Verlag Berlin 2000.

¹⁴ Dieter WOLFRAM: *Die Assoziierung überseeischer Gebiete an die EWG*, Heymann Verlag, Köln, 1964.

¹⁵ M. JOPP/B. LIPPERT/ H. SCHNEIDER: *Das Vertragswerk von Nizza und die Zukunft der Europäischen Union*, Gütersloh Verlag, Berlin, 2001.

határozatokon alapult és vált majdan a Maastrichti Szerződésben az Unió Szerződés közös kül- és biztonságpolitikája részévé.¹⁶ Az Amszterdami Szerződéssel az unió védelmi politikai kompetenciáit is kidolgozták az Unió Szerződésben, és néhány éve egy újabb szervezeti struktúrát alakítottak ki, amelyet az Európai Biztonság- és Védelmi Politika igényes megnevezéssel illetnek.¹⁷ A szabályozások még nincsenek alárendelve a közösségi jog rendelkezéseinek, de ez némely módon kisugárzik az unióra¹⁸, és az Európai Tanács egyre aktívabb szerepe ezen a területen erősíti a tagállamok kooperatív befolyását, ugyanakkor egyre inkább bevonja azokat.

Ugyanakkor a belső biztonság fontos hatásköreit és az igazságszolgáltatási együttműködést is bevették a szerződésekbe. Ezeket az EU-szerződésben messzemenőig kooperatív formában szabályozták. De már az Amszterdami Szerződésben is átvettek részeket az EU-Szerződésbe, még ha külön szabályozásokkal is, úgyhogy most már csak bűncselekmények esetén történő rendőrségi és igazságszolgáltatási együttműködés van alárendelve az EU-Szerződés messzemenőig kooperatív formáinak.¹⁹

A megnevezett kül- és belpolitikai szabályozások jelentős mértékben beavatkoznak a nemzeti politika lényegébe, még ha azok nem teljes mértékben vannak alárendelve a közösségi jognak. A tagállamok úgy a harmadik országokhoz fűződő politikai kapcsolatokról és a békefenntartó bevetésekről szóló döntések kapcsán mint a harmadik országból történő bevándorlást és a nemzetközi bűnözést illetően, hogy csak a legfontosabbakat említsük, bizonyos mértékben az európai hatóságok közreműködésére vagy legalábbis a vele történő konzultációra vannak utalva, és ezt a tendenciát a Lisszaboni Szerződésen keresztül még inkább erősíteni kell. Ezt a tagállamok által többé-kevésbé megállapított szuverén cselekvőképesség korlátozza lényegében.

A tagállamok természetesen már eddig is alá vannak vetve nemzetközi köteleknek, mint pl. az ENSZ és a NATO, és az unióban is működtek a koordinációs mechanizmusok. Az utóbbi évtizedek eseményei azonban új dimenziót nyitnak, és egyre inkább elfogadják, hogy a balkáni tapasztalatok után további lépéseknek kell bekövetkezniük. Összefoglalva megállapítható, hogy az unió ezen a területen az integráció kezdetéhez szándékozik visszatérni. A már akkor látható alapprobléma, hogy a tagállamok egzisztenciális döntéseinek unióra történő átruházása állandó fe-

¹⁶ Elfriede REGELSBURG: *Die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik der EU* (GASP), Springer Verlag, Berlin, 2004.

¹⁷ Hans Georg EHRHART: *Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2002.

¹⁸ Johannes BURKHARD: *Die Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik und ihre Berührungspunkte mit der Europäischen Gemeinschaft*, IN: *Schriften zum europäischen Recht* 80, Duncker&Humblot Verlag, Berlin, 2001.

¹⁹ J. M. SORIA: *Die politische Zusammenarbeit in Europa und der Rechtsschutz des Bürgers*, *VerwArch* 89, Nomos Verlag, Baden-Baden, 1998. 400.

szültségekhöz vezet a tagállamok és az unió között, még továbbra is fennáll amivel a politikai gyakorlatnak folyamatosan meg kell küzdenie. Mindezek után nem lehet komolyan kétségbe vonni azt, hogy az unió, amely már a kezdeti években is, kifejezetten politikai szövetségként volt értelmezhető, a közelmúlt történései óta azonban – még mindig parciális és nem tökéletes – Politikai Unióként funkcionál.

Az unió politikájának középpontjában mindig is és még ma is a Közös Piacca történő gazdasági integráció áll. A közösségen belüli határok fokozatos lebontása az egyének, az áru- és tőkeáramlás számára nagy gazdasági teret nyitott a vállalatoknak, vállalkozóknak és munkavállalóknak és egy általános gazdasági fellendülést eredményezett. A működő integrációs módszer a gyakorlatban rendkívül sikeresnek bizonyult.²⁰ Az egyes integrációs lépések ugyan nem vezettek automatikusan, mint azt részben várták, egy „spill-over”-hatás révén a további integrációhoz, a további integrációs lépésekhez sokkal inkább egy újbóli döntés szükségeltetett. Ez azonban a már megtett lépések objektív kényszere miatt megkerülhetetlen volt és így új integrációs lépéseket eredményezett. Gyakran nem volt szükség ezekre a döntésekre, mert a kezdeményezés a vállalatokra maradt.

A Közös Piac kezdetén a szén- és acél szektor integrációja állt szemben az egész gazdaságot átfogó Európai Gazdasági Térségben történő egyesüléssel. Ez a ma gyakran tapasztalható visszatekintő dicsőítés ellenére rendkívül vitatott. Német liberális gazdaságpolitikusok tartottak a Montan-szerződés szabályozásának aktualizálásától, amelyet irányadó-nak tekintettek, és ezen felül a vámunió lezáró és elterelő hatásaitól.²¹

Az EGT kezdeti éveiben heves vita folyt egy alapjaiban liberális gazdasági- és versenypolitikáról, amely a francia mintára történő tervezést elutasította, továbbá egy csekély külső védelemmel bíró nyitott kereskedelmi politikáról. Ezáltal, hosszú távon, lényegében érvényesülni tudott egy liberális nézet. A Maastrichti Szerződésben az Európai Közösség 4. cikkely 1. bekezdésbe beiktatott „szabad verseny révén működő nyitott piacgazdaság” alapelve eddig messzemenően meghatározta az unió és a tagállamok gazdaságpolitikáját.²² Az unió 27 tagállamának piagai és az EGT-tagok és az egyezményekkel kapcsolódó többi európai államok piagai nyitva állnak a vállalatok és polgárok előtt, hogy azok gyakorolhassák gazdasági tevékenységüket, és még a harmadik országokkal szemben is jelentősen csökkentették a kereskedelmi korlátokat a GATT keretén belül.²³ A belpiacca fejlődő

²⁰ Claus GIERING: *Europa zwischen Zweckverband und Superstaat*, Europa Union Verlag, Berlin, 1997.

²¹ Wilhelm RÖPKE: *Gemeinsamer Markt und Freihandelszone*, Ordo 10, Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft, Lucius&Lucius Verlagsgesellschaft 1958. 31.

²² Mathias SCHULZE-STEINEN: *Rechtsfragen zur Wirtschaftsunion*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 1997.

²³ Jens van SCHERPENBERG: *Ordnungspolitik im EG-Binnenmarkt*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 1992.

Közös Piac alapvető szabadságjogait eleinte a diszkrimináció tiltásaiként értelmezték, ennek következtében a tagállamok sokféle gazdasági szabályozásait ugyanolyan módon alkalmazták a hazai mint az egyéb államokból származó személyekre, árukra vagy szolgáltatásokra.

Az ezáltal fennálló kereskedelmi korlátozásokat a bíróság megszüntette, azáltal hogy az alapvető szabadságjogokat egy hosszabb ideig tartó igazságszolgáltatás révén fokozatosan alakította át a diszkrimináció tiltásából a korlátozások tiltásává. A kikötésekkel szemben fennálló akadályok csak a szabályozások kölcsönös elismerése révén vagy mivel ezek az *ordre public* kérdéseit vagy az általános érdek kérdéseit tekintve nem minden további nélkül vehetők figyelembe, jogi harmonizációval szüntethetők meg.²⁴

A jogi harmonizáció már hosszú ideje erőteljesen működik és a szubzidiaritás és a regionális sokféleség elismerését figyelmen kívül hagyva tovább folytatódik. A jogi harmonizáció időközben a gazdasági jog valamennyi területére kiterjed és egyre inkább beszűkíti a tagállamok és azok részeinek mozgásterét.²⁵ Ez nem egy technikai eljárás, amelyben szakemberekre bízható, hogy a lehető legszakszerűbb megoldást megtalálják, hanem ez egy tényleges törvényhozás, amely a tagállamokban élők eltérő tradícióiba, érdekeibe és birtokviszonyaiba avatkozik be.²⁶ Ezáltal a szervezetek akaratnyilvánításában komoly nehézségek adódnak. Ezeket nem lehet csupán eljárási szabályozással kiküszöbölni, sokkal inkább kompromisszumra és konszenzusra kell törekedni.

A Közös Piac csak hamisítatlan verseny esetén működhet, ezért a versenypolitika már régóta fontos részét képezi a gazdaságpolitikának. Az utóbbi években a Bizottság tovább erősítette és reformálta a versenyszabályozás alkalmazását, beleértve a fúziós és támogatási szabályozásokat is.²⁷ A támogatási szabályozások jelentős mértékben beavatkoznak a tagállamok gazdasági cselekvőképességébe.²⁸ A gazdaságpolitikai mozgástér jelentős korlátozásának tekintik a versenyszabályok általános gazdasági érdekből történő kiterjesztését a szolgáltatásokra, amely leegyszerűsítve nevezhető olyan intézkedésének, amely a jelenlétet szándékozik demonstrálni vagy akár *service public* intézkedésének is nevezhető.²⁹ Ezek

²⁴ Ivo E. SCHWARTZ: *Rechtsangleichung und Rechtswettbewerb im Binnenmarkt*, EuR, 42. Jahrgang 194, Nomos Verlag, Baden-Baden 2007.

²⁵ Astrid IHNS: *Entwicklung und Grundlagen der europäischen Rechtsangleichung*, Peter Lang Verlag, Berlin, 2005.

²⁶ Ulrich EVERLING: *Möglichkeiten und Grenzen der Rechtsangleichung in der Europäischen Gemeinschaft*, Festschrift für Reimer Schmidt, 1978. 165. Karlsruhe

²⁷ Jürgen SCHWARZE: *Europäisches Wirtschaftsrecht*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2007. 107. 114. 143.

²⁸ Christian KOENIG/J. KÜHLING/N. RITTER, EG-Beihilferecht, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2005.

²⁹ Siegfried BOYSEN/Mathias NEUKIRCHEN: *Europäisches Beihilferecht und mitgliedstaatliche Daseinsvorsorge*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2006.

az intézkedések egyértelműen rámutatnak azokra a feszültségekre, amelyek a piacok nyitására irányuló és a közérdekből fakadó nemzeti igények közösségi érdekei között fennállnak.

A gazdaságpolitika egyéb területein, mint pl. az agrár-, közlekedés-, környezetpolitika, fogyasztói-, munka- és társadalompolitika, regionális,³⁰ adó- vagy iparpolitika területein az unió többé-kevésbé intenzíven tevékenykedik és folyamatosan versenyez a tagállamokkal, akik továbbra is felelősnek érzik magukat a közérdek iránt és ennek során a közösségi jog korlátaiba ütköznek.

Ezek a konfliktusok főként a politikai implikációk miatt a már említett kereskedelmi politikában válnak egyértelművé, amely kizárólag az unió szerveinek az illetékességébe tartozik. A kereskedelem-politika gyakorlatilag a kül- és iparpolitika területeit érinti, amelyek a tagállamok hatáskörébe tartoznak. A kereskedelmi politikát ugyanakkor a tagállamok csak korlátozott mértékben befolyásolhatják és azt elsősorban a Bizottság irányítja.³¹ A valutapolitika az euro bevezetése óta egyedül az unió erre létrehozott szervezeteinek a feladata.³² A tagállamokat ezáltal a gazdaságpolitika fontos jogköreitől fosztották meg.³³

Az általános gazdaságpolitikát önmagában még nem ruházták át teljes mértékben az unióra, a pénzügyi-, adó-, foglalkoztatási- társadalmi-, képzési- és kulturális politika lényegében a tagállamok hatáskörében maradtak. Ezek a területek is összefüggnek azonban néhány tekintetben a politikával és az unió joggyakorlatával. A stabilitási cél és a stabilitási egyezmény a valutaunióon belül jelentős kényszert gyakorol a pénzügypolitikára és ezáltal a tagállamok egész politikájára.³⁴ A diszkrimináció tilalma és az alapvető szabadságjogok határt szabnak a nemzeti politikának, és egyre nyilvánvalóbban fogalmazódik meg a nemzeti gazdaságpolitikák koordinálása iránti igény.

³⁰ Az EU regionális politikájának egyik legfontosabb része az eurorégiók szervezésének támogatása, konkrét példaként lásd GULYÁS László: *A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió rövid története 1997-2004*. Muzeumi Kutatások Csongrád Megyében. 2004. évi Évkönyv. Szeged. 5–14. Lásd még GULYÁS László: *Tipikus régiófejlődési pályák a rendszerváltás utáni Közép-Európában a lengyel példán keresztül*, IN: PAPP Norbert, VÉGH Andor (szerk.): *IV. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia: A Kárpát-medence politikai földrajza*. Pécs, 2004. október. Pécs, Magyarország, 2004. 88–95.

³¹ F. LÜTTGEN: *Die europäische Außenhandelpolitik*, Springer Verlag, Berlin, 2006.

³² A görög pénzügyi válság kezelésének vonatkozásában lásd GULYÁS László: *A csatlakozástól az eurozónáig, avagy húsz év (1981–2001) Görögország politika és gazdaságtörténetéből*, Mediterrán Világ, 2013. N° 27–28. 139–150.

³³ Manfred A. DAUSES: *Rechtliche Grundlagen der Wirtschafts- und Währungsunion*, C.H.Beck Verlag München, 2003.

³⁴ Christian KONOW: *Die Stabilitäts- und Wachstumspakt*, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2002.

R.J.B. Drake¹

The Nanking Atrocity: Changing Perceptions and the Politics of Genocide and Mass Killings

Abstract

The atrocities committed by the Imperial Japanese Army following their capture of the Chinese city of Nanking in 1937, was, and remains, a controversial subject. Looking at the topic and where it fits in the historiography of atrocities, massacres and genocide, has been, and continues to be, largely an exercise in perspective. The internal political perspectives within China and Japan, and also with the larger world, has often been more of a guide to how people write about this topic than any other factor.

Keywords: Nanking; genocide; Sino–Japanese War; war crimes;

Genocide as Political Event

It is unfortunately the case that all stages of recorded human existence, and nearly all parts of the world, have known genocide at one time or another, often repeatedly.

Adam Jones²

Whether or not genocide, as such, has been present throughout recorded history may be a debatable point, but it would be difficult to deny that the 20th century saw an unprecedented escalation of „...massacres, political slaughter and genocide.”³ It is this writer’s contention that both genocide and organized mass killings are, by their nature, political actions. In addition, other types of mass killings such as military massacres *may* have political aspects as well, but they are not necessarily political by their nature. However, what they all have in

¹ PhD student, Eötvös Loránd University, Budapest, rjbdrake@hotmail.com

² Adam JONES: *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge, London, 2006. xviii.

³ Donald G. DUTTON, Ehor O. BOYANOWSKY and Francis X. MCDONOUGH: *Holocaust Topologies: Singularity, Politics, Space*, Political Geography 15, no.6/7 1996. 439.

common is a political approach to the historiography of the event in question. A case in point is the event known popularly in the West by the name of „*the Rape of Nanking*.“⁴ Political ideology has been the main prism through which both China and Japan, and to a lesser extent the United States and other western countries, have viewed this event. This continues to be the case up to the present time, and probably will be for the near future.

In attempting to come to some sort of objective understanding of the event, several issues should be addressed. First, some basic understanding of the definition and nature of genocide, political killings and massacres must be established. Second, one must assign a general category of event under which to examine the Nanking Atrocity. Of necessity, this must involve a short narrative of the event itself. Third, there must be a brief overview of the various ways that the Nanking Atrocity has been viewed in China, Japan and the west, with special attention being paid to show how this has changed over time. Through this three-fold process, one might be able to arrive at a better understanding of why the actions that occurred in and around Nanking in 1937 continue to exert a very real influence on the perceptions of contemporary national and international affairs, especially in China and Japan.

What is genocide?

In the controversy surrounding the Nanking Atrocity, one of the basic disagreements is over the nature of the event itself. This is evident from the many different names used to refer to the event in question. Most contemporaneous western accounts of the event used the term „*Rape of Nanking*“ or „*Nanking Massacre*,“ while Chinese of the time, as well as Japanese scholars writing about the incident between 1945 and the early 1980's used the term „*Massive Butchery*“ to describe the actions of the Japanese army in and around Nanking in December, 1937.⁵ A recent trend has started, especially among Chinese and North Americans of Chinese decent, to refer to the Nanking Atrocity as a „*Forgotten Holocaust*.“⁶ The use of this term is an explicit reference to the Holocaust of European Jewry at the hands of the Nazis during World War II, undoubtedly the most well known genocide in history, and those

⁴ In the writing of this paper, the author will use the term *Nanking Atrocity* to refer to the event referenced, except when directly quoting primary and secondary sources.

⁵ Bob Tadashi WAKABAYASHI (ed.): *The Nanking Atrocity 1937-38: Complicating the Picture*, Berghahn Books, New York, 2007. 3.

⁶ Iris CHANG: *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, Penguin Books, New York, 1997.

using it are attempting to draw a parallel between the actions of Nazi Germany and Imperial Japan. In order to examine this claim properly, and in order to find some operational definition of what sort of event the Nanking Atrocity was, one must first come to terms with what is meant by the term *genocide*.

The term genocide itself is a relatively recent construct, having been invented by a Polish Jew by the name of Raphael Lemkin in the wake of the Nazi's „*Final Solution*”. Lemkin defined genocide as „...*a coordinated plan...aiming at the destruction of essential foundations of the life of national groups, with the aim of annihilating the groups themselves.*”⁷ Furthermore, this coordinated, *political plan „...is directed against the national group as an entity, and the actions involved are directed against individuals, not in their individual capacity, but as members of the national group.*”⁸ Following the Nuremberg Trials of Nazi war criminals, the United Nations adopted the *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* in 1948, using the general rubric put forth by Lemkin to define what constitutes genocide. In Article II of the aforementioned document, genocide is defined as committing:

„...*any of the following acts...with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: a) killing members of the group; b) causing serious bodily or mental harm to members of the group; c) deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction, in whole or in part; d) imposing measures intended to prevent births in the group; e) forcibly transferring children of the group to another group.*”⁹

Several items make themselves problematic to the present writer in regards to this official definition of the term genocide. The first is that causing the death of an actual human person is not necessary for the crime of genocide to occur. The second is that even in the event of massive fatalities, genocide does not occur if those deaths were not *intended*, or not *intended* as an act to destroy an ethnic group *as such*. Another problem is that crimes against political groups are expressly excluded from protection under the rubric of genocide. Thus, in some respects genocide might seem to be a crime that could be widely applied, since merely causing mental harm to the members of a certain group could qualify. However, the requirement of intent being involved would appear to make it much more difficult to make a claim for genocide. The exclusion of protection to political groups would also seem to mitigate

⁷ JONES: *Genocide*, 10.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, 12–13.

against calling such massive human rights abuses as Stalin's political purges, and perhaps even his deliberate starvation of millions of peasants in the 1930's, as genocide, even though the victims were numbered in the millions. Further reflection leads the present writer to conclude that the crime of genocide is a fundamentally political act. Only a centrally directed political entity has the capability to intentionally set about to eliminate an entire ethnic or racial group.

Using the official definition of genocide provided by the 1948 Convention, there would seem to be three „classic” genocides during the 20th century on which nearly everyone can agree. The first, in chronological terms at least, was perpetrated by the Ottoman Empire on its Armenian population during the First World War. The second, and most well known, is that of the Nazi Holocaust of European Jews during World War II. The third is the Rwandan genocide of the 1990's.¹⁰ Of these, even the first is subject to denial by Turks, and there are some who have attempted to equate Hutu and Tutsi culpability in Rwanda. This leaves only the Holocaust as the completely sacrosanct genocide of history. Modern Germans do not try to deny the Holocaust; indeed, they have made it a criminal offense to do so. Anyone who attempts to deny the factual nature of the Nazi genocide is immediately, and correctly, deemed beyond the pale. The nearest one may come to a legitimate controversy about the Holocaust is the disagreement among some academics as to whether it was an intentional plan conceived of by Hitler years before hand, or one that came about because of the functional conditions that were brought about by the war.¹¹ Therefore, any attempt to link the Holocaust with another historical event is likely to be seen as justification to label that event as genocide, and should be dealt with as such. In order to have a clear idea of whether or not the Nanking Atrocity meets the qualifications of a classic genocide, or whether it might be something else, one needs to know more about the event itself.

What Happened in Nanking?

Was what happened in Nanking in 1937-1938 truly a „*Forgotten Holocaust*,” as Iris Chang and others contend? Was it merely an illusion, or fabrication, as some Japanese, both at the time and today, would have us believe?¹² Or was it something more than the latter, but not quite the former? In order to begin to question the Nanking Atrocity, one must first deal with the context in which it happened. When one begins this task, political ideologies begin to assert themselves quite early in the process.

Imperial Japan and the Republic of China were fighting an undeclared

¹⁰ Ibid, 48.

¹¹ Ibid, 157.

¹² WAKABAYASHI: *Nanking Atrocity*.

war against one another in 1937. What to call this war, and when it began is a political choice. The Chinese, and supporters of left-wing political parties in Japan, call this the 15 Year War, and date its inception from 1931, when Japan invaded and conquered Manchuria, turning it into the puppet state of Manchukuo. These groups recognize Japan as the unprovoked aggressor in this conflict. Conservative Japanese, and supporters of right-wing political parties, would most likely call this the Great East Asia War, and believe that it started in 1937, with a Chinese provocation near the Marco Polo Bridge in northern China.¹³

The immediate hostilities in southern China began with the Japanese army landing near Shanghai in August 1937. While expecting a short, decisive action against the weak Nationalist Chinese army (weak as perceived by the Japanese), the Japanese army became engaged in a four month long stalemate that cost them over 100,000 casualties.¹⁴ The Japanese political leadership wanted a quick end to the war, and most of all not to unnecessarily antagonize the western powers. The Japanese operational level commanders, including the commander of the Shanghai Expeditionary Force (SEF) Gen. Iwane Matsui, wanted to present Chinese capitulation as a *fait accompli* to the government, so began the advance on the Chinese capital of Nanking in November, after the collapse of the Chinese defense of Shanghai.

As the SEF approached Nanking, the Japanese army was moving beyond its supply base, and the soldiers had been in horrific combat for nearly five months. The Chinese Nationalist forces under the command of Gen. T'ang Sheng-chih refused to surrender and T'ang vowed to fight to the last man.¹⁵ When the Japanese army arrived before the gates of Nanking and was about to launch its assault, T'ang decided to abandon the city and his army on the eve of battle. Thus, when the Japanese attacked, they were fighting a leaderless mass of demoralized soldiers. What happened next is where the problems of perception lie.

Chinese and liberal Japanese, as well as westerners who stayed behind in Nanking, contend that there was a „*massive butchery*” of Chinese soldiers, POWs and civilians with the number of victims ranging in the 250,000 to 350,000 range. Even some Japanese revisionists (not to be confused with deniers) admit to a „*scholarly defensible*” range of victims in the Nanking Atrocity of „..., *over 40,000 to under 200,000.*”¹⁶ The large range of „*scholarly defensible*” casualties depends on the

¹³ Takashi YOSHIDA: *The Making of the “Rape of Nanking”: History and Memory in Japan, China and the United States*, Oxford University Press, 2006. and WAKABAYASHI: *Nanking Atrocity*.

¹⁴ Katsuichi HONDA: *The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame*, M.E. Sharpe, London, 1999.

¹⁵ WAKABAYASHI: *The Nanking Atrocity*.

¹⁶ *Ibid*, 362.

methodology one uses to compile casualties. Limiting or expanding the area to be covered, the period of time examined, and/or even how to differentiate lawful killings from unlawful ones can lead to a greatly increased or diminished casualty count. The main motivation for these decisions again seems to be political, as Chinese and liberal Japanese try to maximize the area, time period and definition of victimhood, while conservative Japanese try to minimize all three. There is no doubt that something atrocious happened at Nanking in December, 1937, as there are many firsthand accounts existent from the time attesting to a „...reign of robbery, rapine and killing initiated by (Japanese) soldiers on the 14th.“¹⁷ The question is, was it genocide, as some claim, or was it something less than that (but still horrific in and of itself)?

In order to attempt an answer to that question, the present writer will rely on the definition of genocide provided by Raphael Lemkin, and embodied in the 1948 *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. As quoted earlier, Lemkin defined genocide as a „coordinated plan“ aimed at the annihilation of a specific racial, ethnic or religious group. Were the Japanese atrocities at Nanking part of a coordinated plan? There does not appear to have been any coordinated plan on the part of the Japanese government to destroy the Chinese people, as such, in 1937. As the war progressed in China, and expanded to include the western powers after December 7, 1941, the Japanese government adopted harsher methods, culminating in the „Three All’s“ (kill all, burn all, destroy all) campaign against un-pacified areas in Communist controlled areas of northern China from 1942.¹⁸ In addition, the activities of the infamous Unit 731, a Japanese chemical/biological warfare unit that deployed chemical and biological weapons against Chinese civilians as well as military units, started to function in September of 1940.¹⁹ The evidence seems to run counter to a coordinated plan at the national political level of the Japanese government, as indeed „There was nothing (emphasis original) political, ideological, or economic to be gained by committing this mass murder.“²⁰

If there was no plan at the national level, then what about at the local level? As has been pointed out previously, Gen. Matsui and other military officers operating in China seemed to drive events on the ground according to their own way of thinking. Is it possible that the army field commanders made a decision independently of their government to wage a war of extermination against the Chinese people? While it is a possibility, the evidence again seems to mitigate against this theory. Indeed, Gen. Matsui

¹⁷ Timothy BROOKS (ed.): *Documents on the Rape of Nanking*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999. 15.

¹⁸ WAKABAYASHI: *Nanking Atrocity*, 22.

¹⁹ JONES, *Genocide*, 45.

²⁰ WAKABAYASHI: *Nanking Atrocity*, 281.

had expressly ordered that POWs captured during the Shanghai-Nanking campaign be treated according to the Geneva Conventions then in place. However, most of his subordinate officers, especially his army Chief of Intelligence, Lt. Col. Isamu Cho, chose to disregard these orders. Indeed, it appears as if Cho actively countermanded these orders personally to the field commanders of the SEF.²¹

Most contemporary accounts in fact point to a catastrophic breakdown in discipline among the Japanese soldiers in Nanking during the six-week period following the capture of the city,²² as leaderless groups of soldiers roamed the city looting, raping and killing as they wished. In fact, Gen. Matsui was put on trial after the war for his role in the Nanking atrocity. Eight of the nine charges brought against him were dismissed for lack of evidence, but he was convicted of the ninth, criminal negligence, and sentenced to death.²³ In effect, there was no evidence found to show that he had directed Japanese troops to commit atrocities against Chinese soldiers and civilians, but as the commanding officer, he should have known about the situation and done something to rectify it. Others point out that „*The Japanese exhibited some political control in not killing non-Chinese, even during the 6-week killing spree. Hence, some social control was at work even at the height of the massacre.*”²⁴ In addition, it has been claimed that the Japanese took steps that may be considered to violate clause b of Article II, in that they established brothels and opium dens in Nanking in order to break down the moral fabric of Chinese society. Some have estimated that as many as 50,000 Chinese became addicted to heroin during the Japanese occupation.²⁵ So once again, Japanese behavior at Nanking was assuredly abominable, but it seems to fall short of the degree of political direction and control required to fit the definition of genocide. Therefore, this writer must conclude that the Nanking Atrocity was one of the most deplorable massacres in military history, but cannot rightly go by the name of a „*holocaust*,” forgotten or otherwise.

Politics and the Historiography of the Nanking Atrocity

The study of, and writing about, the Nanking Atrocity can be broken down into four basic time periods. During each of these periods, the

²¹ Mashahiro YAMAMOTO: *Nanking: Anatomy of an Atrocity*, Praeger, Westport, Conn, 2000. 163.

²² John RABE: *The Good Man of Nanking*, Vintage Books, New York, 2000. and BROOKS: *Documents*.

²³ WAKABAYASHI: *Nanking Atrocity*, 156.

²⁴ DUTTON, et al.: *Aggression and Violent Behavior*, 450.

²⁵ Lianhong ZHANG: *The Nanjing Massacre: The Sociological Effects*, East Asia, Fall 2000. 44–45.

political forces at work in the world at large, and especially within the countries most directly involved in the event drove the historiography of the Nanking Atrocity. These periods have followed a remarkable parallel path in Japan and China. Indeed, it seems that events in one country that spark a renewed interest in the event will inevitably lead to a reaction from the other. With the exception of the first of the four periods, the countries of the western world have been largely reduced to spectator status.

The time period from the beginning of the Nanking Atrocity in 1937 until the end of the Second World War in 1945 can be considered the first age of historiography regarding the event. The end date of this period might also be considered the conclusion of the Tokyo War Trials in 1948 or perhaps even the triumph of the Communists in the Chinese Civil War in 1949. Whatever the case may be, this time period was one dominated by warfare and conflict. On the Chinese side, very little information was distributed regarding the events in Nanking, as internal and external enemies beset the Nationalist government. The Japanese side of the event was also written about very little, if at all, although for different reasons. Wartime censorship was in effect, and any materials in the form of letters or diaries sent by soldiers in the field were heavily redacted.²⁶ Japanese newspaper reporters traveling with the army were likewise heavily censored, and many of them saw their duty to be one of morale building in any event. The foreign residents of the international community in Nanking did the only real writing about the Nanking Atrocity during the time that it happened. As these individuals were basically confined to the area of the Nanking Safety Zone, their sense of the event was mostly parochial. Some first person accounts of the event were published in the *New York Times* on 18 December 1937, just one week after the fall of the city. Both the published accounts and private diaries of the members of the international community uniformly speak of Japanese atrocities, although the number of victims was generally thought to number in the tens of thousands.²⁷

The second period in the historiography of the Nanking Atrocity was dominated by the political fact of the Cold War. The victory of the Communists in the Chinese Civil War brought the idea that China should look out for itself, and not focus on its past victimization, either by western colonial powers or by Japan. Therefore, the „*Rape of Nanking*” was not to be mentioned. In addition, the views of westerners such as John Rabe and the other members of the Nanking Safety Committee were altered to fit the new political reality. The role of the United States in particular was denigrated; especially following the entry of Chinese combat troops into the Korean conflict brought the USA and China into

²⁶ WAKABAYASHI: *Nanking Atrocity*, 184–191.

²⁷ *Ibid*, 257.

direct conflict.²⁸ In Japan, silence about not only Nanking, but also the role of Japan in the Second World War in general, was the order of the day. Although some representative governmental authority was returned to Japan during the 1950's, it was under first the occupation, then the protection of the United States during the Cold War. What little writing was done about the war in general tended to emphasize the role of Japan as a victim of atomic warfare,²⁹ thus implicitly rejecting the idea of Japan as an aggressor during the Second World War.

The third phase in this evolution began in 1971 and lasted until the end of the Cold War. By the early 1970's, Japan had completed its transformation from a defeated, destitute country into a thriving economic power with a democratic form of government. In the meantime, China had spent the previous two decades until the rule of Mao Zedong, who had established the Peoples Republic of China (PRC) on mainland China, and proceeded to inflict such horrors as the Great Leap Forward and the Cultural Revolution, which managed to not only kill tens of millions of Chinese people, but left the remainder in an impoverished, backward state of affairs.

In Japan the beginnings of questioning the true role of the country in the Great East Asian War began with the writings of Katsuichi Honda, a left-wing journalist who traveled to China along the route that the Japanese SEF followed from Shanghai to Nanking in 1937-38, and published his interviews with the Chinese people regarding the incidents of that time.³⁰ The reaction in Japan was tremendous. Many Japanese had never heard the full accounting of their nations' involvement in the Second World War, and had always thought of themselves as victims in light of Hiroshima and Nagasaki. While this new information inspired introspection and self-criticism in some, it also provoked a reaction from the more traditionalist and conservative elements in the Japanese political spectrum. This reaction eventually led to a committee to revise Japanese textbooks used in some schools to remove certain information that showed Japan or Japanese actions in the past in a less than honorable light. The reaction of Japan's neighbors in East Asia, especially the ones who had borne the brunt of Japanese aggression in the past (i.e. Korea and China), sparked a renewed verbal and political debate among the parties concerned.³¹ While academic discussions on

²⁸ Joshua A. FOGEL (ed.): *The Nanjing Massacre in History and Historiography*, University of California Press, Berkeley, 2000. 24.

²⁹ William F.S. MILES: *Indigenization of the Holocaust and the Tehran Holocaust Conference: Iranian Aberration or Third World Trend?* Human Rights Review 10. 2009. 513.

³⁰ HONDA: *Japan's National Shame*.

³¹ Qiu JIN: *The Politics of History and Historical Memory in China-Japan Relations*, Journal of Chinese Political Science 11, no.1, Spring 2006. 37-38.

the topic were not fruitful between the PRC and Japan, vigorous debate within Japan between left- and right-wing scholars has led to some of the most informative work regarding the historiography of the Nanking Atrocity in particular, and Japan's imperialist past in general. Unfortunately, the political control of academia as well as the media in the PRC has not allowed a similar investigation of the past in China.³²

The latest phase in the battle over the Nanking Atrocity began around the end of the Cold War and continues until the present day. With the end of the Cold War, there have been many in the more conservative wing of Japanese politics who view Japan's continued reliance on the United States for its defense to be an intolerable condition. In their view, in order for Japan to take its rightful place as an advanced, modern country, Japan must be able to re-arm. In order to do so, they cannot be bound by past notions of Japan as an aggressor state.

Perhaps the most momentous event to happen in this period regarding the perception of the Nanking Atrocity on an international level has been the release of the book *The Rape of Nanking: the Forgotten Holocaust of World War II*, by Iris Chang in 1997. *The Rape of Nanking* became an international bestseller, and focused the attention of the world outside of East Asia on this event as nothing had since the end of the war. While Chang was obviously trying to make an impact on people who have grown accustomed to, and perhaps jaded by, massive human destruction on a scale that was unimaginable in 1937, her use of hyperbole and highly questionable scholarship has alienated even some of those who support her general thesis.

In particular, her insistence of the PRC total of „over 300,000” victims in a six-week time span as being a sacrosanct and inviolate number with which to begin the conversation seems to be an unreasonable position. In fact, she obliquely seems to say so herself in her book. In order to compare the extent of the butchery at Nanking, she uses the number of dead in the firebombing of Dresden near the end of World War II in Europe as a comparison. She points out that the number of people killed at Nanking was between 260,000 and 350,000, while wartime estimates of the dead at Dresden were estimated at 250,000. She uses the perhaps better known (in Europe and North America) atrocity of Dresden to show that Nanking is even worse. She then goes on to point out that a *more objective* (emphasis added) estimate that has emerged of the Dresden bombing puts the likely number of dead at „around 60,000.”³³ She seems to therefore accept that there can be acceptable forms of revision when it comes to certain topics, but anyone attempting to revise the numbers of the Nanking Atrocity is labeled a „denier”.

³² Ibid, 33.

³³ CHANG: *Rape of Nanking*, 5.

Such a political hard line is understandable from a totalitarian state like the PRC, but at the present it seems to be North Americans of Chinese heritage such as Chang who are driving the idea of the Nanking Atrocity as a „*Forgotten Holocaust*.” Why is this the case? Some have speculated that their exposure to the „...*hot-house atmosphere of identity politics*...”³⁴ that is found in the USA, Canada and other western democracies has led them to adopt extreme positions in order to forge a more „*authentic*” identity. The present writer feels unqualified to offer an opinion on that account.

Summary

As the author of this essay has sought to demonstrate through his narrative, supported by both primary and secondary sources, the fields of genocide, mass killings and political power struggles are intimately interwoven in the record of the 20th century. The Nanking Atrocity is no exception to this rule. If anything, it is a case study in how political ideology shapes the use and perception of historical events. The writer would like to be able to end with some pleasant or optimistic view of the future, where scholars dedicated to the culling of fact from myth, and mutual respect for historical truth can lead to a common understanding on a set of facts, if not a commonly accepted interpretation. As long as the political ideologies of all parties involved in the dispute remain as rigid as they have for the past eighty years, this will remain an illusion.

Bibliography

CHANG, Iris: *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*. New York: Penguin Books, 1997.

Brooks, Timothy.(ed.): *Documents on the Rape of Nanking*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999.

DUTTON, Donald G., Ehor O. BOYANOWSKY and Michael Harris BOND: „*Extreme Mass Homicide: From Military Massacre to Genocide*.” *Aggression and Violent Behavior* 10, 2005. 437–473.

FOGEL, Joshua A. (ed.): *The Nanjing Massacre in History and Historiography*. University of California Press, Berkeley, 2000.

HONDA, Katsuichi: *The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame*. Edited by Frank GIBNEY. Translated by Karen SANDNESS. M.E. Sharpe, London, 1999.

JIN, Qiu: „The Politics of History and Historical Memory in China-Japan Relations.” *Journal of Chinese Political Science* 11, no.1, Spring 2006. 25–53.

JONES, Adam: *Genocide: A Comprehensive Introduction*. Routledge, London, 2006.

MILES, William F.S.: „*Indigenization of the Holocaust and the Tehran Holocaust Conference: Iranian Aberration or Third World Trend?*” *Human Rights Review* 10, 2009. 505–519.

³⁴ WAKABAYASHI: 272.

R.J.B. Drake: *The Nanking Atrocity: Changing Perceptions and the Politics of Genocide and Mass Killings*

RABE, John: *The Good Man of Nanking*. Edited by Erwin WICKERT. Translated from the German by John E. WOODS. Vintage Books, New York, 2000.

WAKABAYASHI, Bob Tadashi: *The Nanking Atrocity 1937-1938: Complicating the Picture*. Berghahn Books, New York, 2007.

YAMAMOTO, Masahiro: *Nanking: Anatomy of an Atrocity*. Praeger, Westport, Conn. 2000.

YOSHIDA, Takashi: *The Making of the "Rape of Nanking": History and Memory in Japan, China, and the United States*. Oxford University Press, 2006.

ZHANG, Lianhong: "The Nanjing Massacre: The Socio-Psychological Effects." *East Asia*, Fall 2000. 36. 48.

Gábor Földessy¹

***Resistance to the War in Vietnam:
The American Youth, the Military Draft,
and the U.S. Military***

Abstract

While there were demonstrations in the United States against the Vietnam War, numerous Americans protested the military draft, as well. What is more, young Americans also made every effort to avoid conscription. In addition, the soldiers in the U.S. armed forces also began to oppose the war that led the American army on the verge of disintegration. Why did so many young Americans want to evade the draft at all costs? How could they manage to avoid going to Vietnam? Why did the resistance emerge in the U.S. military during the Vietnam War? The purpose of this essay is to discuss and examine the arguments of draft protesters and the opposition in the U.S. army during the Vietnam War.

Keywords: military draft; protests; Vietnam; the American youth; conscription; Muhammad Ali; African-Americans; racial discrimination; college students;

The Vietnam War entailed a widespread antiwar movement in the United States.² However, the antiwar movement included not only the demonstrations in the streets of America, since the protests against the military draft and the opposition in the American army were also part of the movement.³ While the USA was involved in the war in Vietnam, young Americans looked for possibilities that allowed them to evade the draft,⁴ whilst soldiers in the U.S. army also resisted the military service.⁵ My intention in this essay is to study one element of the antiwar movement in the United States, namely to exemplify the arguments of draft protesters as well as to examine the protests against the draft and the resistance in the military.

During the Vietnam War, „*the military draft was criticized by antiwar protesters for several reasons.*”⁶ Peace activists argued that the

¹ MA student, Eötvös Loránd University, Budapest, foldessy.gabor@yahoo.com

² Roger BARR: *The Vietnam War*, Lucent Books Inc. San Diego, 1991. Print. 62.

³ Ibid. 58.

⁴ Ibid. 61.

⁵ Maurice ISSERMAN and John S. BOWMAN: *Vietnam War*, Facts On File Inc. New York, 2003. Kindle edition. 139.

⁶ BARR (1991): 58.

draft „directed very young men to serve in Vietnam.”⁷ Author Roger Barr points out that „with the draft, the average age of the Vietnam War soldier was only nineteen years,” therefore „[m]any Americans felt that nineteen was too young to be exposed to the horrors of war.”⁸ However, historian David L. Anderson makes the assertion that

„[m]ore than two million men ultimately served in Vietnam, but that was less than 10 percent of the men who reached the minimal draft age of eighteen during the war. Thus, most young men did not serve in Vietnam, but almost all faced that possibility, and as the war grew more deadly and controversial, the issue of who should serve when not all were needed to serve became paramount.”⁹

Consequently, though protesters opposed the draft because „it directed very young men to” the battlefield,¹⁰ Anderson underlines that out of the total number of soldiers who fought in Vietnam, it was maximum „10 percent of the men who reached the minimal draft age of eighteen.”¹¹ So, as Anderson argues, despite the fact that they were highly likely to be conscripted, the majority of young men „did not serve in Vietnam.”¹²

Antiwar demonstrators „also claimed that the draft discriminated against poor blacks, Hispanics, and other minorities.”¹³ Anderson points out that

„[t]here was [...] an institutional racism in the draft because middle-class white students in college could get deferments while blue-collar black workers could not. Also, local draft boards were comprised of almost entirely white men, even in counties with large African American populations, which introduced further bias into the system.”¹⁴

On the other hand, Anderson also highlights that during the Vietnam War „many young black men chose elite army units or the Marine Corps for the lure of adventure and the appeal of extra incentive pay for hazardous training and duty.”¹⁵ Hence, as Anderson claims,

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ David. L. ANDERSON: *The Columbia Guide to the Vietnam War*, Columbia University Press, New York, 2002. Print. 113.

¹⁰ BARR (1991): 58.

¹¹ ANDERSON (2002): 113.

¹² Ibid.

¹³ BARR (1991): 58.

¹⁴ ANDERSON (2002): 90–91.

¹⁵ Ibid. 90.

„[m]inorities, such as African Americans and Hispanic Americans, also tended to be represented in higher percentages in Vietnam than in the U.S. population at large, in part due to draft inequities and in part due to the economic attraction of military service for underprivileged youth.”¹⁶

Consequently, although draft protesters maintained that the draft system made a distinction between the rich whites and the poor members of marginal groups, Anderson highlights that *„draft inequities”* were not the exclusive factors for the presence of a great number of African-Americans in the U.S. army because some African-Americans voluntarily joined the military, for instance, for financial reasons.¹⁷ Thus, as Anderson underlines, *„when Johnson ordered the first combat brigades to Vietnam in 1965, many of them had a high percentage of African American personnel.”¹⁸* Nevertheless, Barr also points out that *„[p]rotesters also opposed the draft because they opposed the war.”¹⁹*

The objections to the military draft also included the destruction of draft cards.²⁰ Many times, peace activists *„broke into the selective service offices and poured blood on the draft records.”²¹* Besides, as historian Charles DeBenedetti mentions, on October 16, 1967, draft resisters also organized *„a nationwide draft card turn-in designed to help “bring the war machine to a halt”.*²² In Boston, *„87 men burned their cards over an altar candle and some 200 others turned theirs in,”* and there were also *„demonstrations in Cincinnati, [...] and at fifteen other regional centers across the country.”²³* In October, 1965, before he burnt his draft card, a young man called David Miller told that *„I believe the napalming of villages in Vietnam is an immoral act. I hope this will be a significant political act, so here goes”²⁴* (see also the Figure above²⁵).

In addition to burning the draft cards, young Americans also sought to find further solutions to avoid the military draft.²⁶ Historian Marilyn

¹⁶ Ibid. 114.

¹⁷ Ibid. 90.

¹⁸ Ibid. 90.

¹⁹ BARR (1991): 58.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Charles DEBENEDETTI: *An American Ordeal: The Antiwar Movement of the Vietnam Era*, Syracuse, N.Y. Syracuse UP, 1990. Print. 195.

²³ DEBENEDETTI (1990): 195–196. Despite the fact that *„[t]he U.S. government made burning draft cards a federal crime in August of 1965, [...] the new law did not stop the practice.”* BARR (1991): 60.

²⁴ qtd. in BARR (1991), 60.

²⁵ Figure: *„[f]our young men burning their draft cards to protest American involvement in Vietnam.”* Source: Barr, Roger. *The Vietnam War*. Lucent books Inc. San Diego, 1991. Print. 60.

²⁶ Ibid. 61.

B. Young points out that one could avoid the draft if „*he applied for exemption according to one of these categories: college student, married, a conscientious objector, [...] felon, or having medical or mental problems.*”²⁷ Thus, with the purpose of evading the draft, many Americans who could afford it „*acquired student deferments and went to college.*”²⁸ As historian Andrew Wiest points out, „*[u]niversities across the United States exploded in size as young people rushed to take advantage of this legal way to avoid service in Vietnam.*”²⁹

Numerous young men also „*asked the selective service to classify them as conscientious objectors.*”³⁰ As Barr explains, „*[c]onscientious objectors are people whose belief, usually religious, prevent them from fighting in their country’s armed forces.*”³¹ A well-known conscientious objector of the Vietnam War was the African-American boxer Muhammad Ali.³² When a journalist asked him „*about his views on Johnson and the war in Vietnam,*”³³ Ali told that

„*I am a member of the Black Muslims, and we don’t go to war unless they’re declared by Allah himself. I don’t have no [sic] personal quarrel with those Vietcongs. [...] African Americans should refuse to fight their “Asian brothers” because they never lynched you, never called you nigger, never put dogs on you, never shot your leaders.*”³⁴

As the above quotation demonstrates, Ali refused to fight in Vietnam because of moral and religious reasons and he also referred to the discrimination of blacks in the USA. In addition, Barr also makes the assertion that „*[s]ome conscientious objectors agreed to serve in the military in noncombat functions*” but „*[t]hey were usually resented by other soldiers and given the worst kinds of duties as a punishment for their beliefs.*”³⁵ Moreover, there were also „*conscientious objectors*” who „*refused military service of any kind and went to prison rather than violate their beliefs.*”³⁶

²⁷ Marilyn B. YOUNG, John FITZGERALD, and A. Tom GRUNFELD: *The Vietnam War: A History in Documents*, Oxford University Press, New York, 2002. Kindle edition, 97–98.

²⁸ BARR (1991), 61.

²⁹ Andrew WIEST: *Essential Histories: The Vietnam War 1956-1975*. Osprey Publishing, Oxford, England, 2003. Kindle edition. 58.

³⁰ BARR (1991): 61.

³¹ Ibid.

³² Herman GRAHAM III: *The Brothers’ Vietnam War: Black Power, Manhood, and the Military Experience*, FL: University Press of Florida, Gainesville, 2003. Kindle edition, 67.

³³ Ibid. 72.

³⁴ qtd. in GRAHAM (2003): 72–73.

³⁵ BARR (1991): 61.

³⁶ Ibid.

Some people also decided to leave the USA rather than join the military.³⁷ They „became draft dodgers” who usually moved to Canada or Sweden.³⁸ However, fleeing abroad was dangerous because, as Barr points out, „[o]nce a draft dodger left the United States, he was regarded as a criminal by the U.S. government and faced imprisonment if he ever returned to the United States, even to visit family.”³⁹ As he travelled to Canada to take part in a competition in 1966, Muhammad Ali told in an interview that

„[o]f course, I’m going home. The United States is my birth county [sic]. People can’t chase me out of my birth county [sic]. I believe what I believe, and you know what that is. If I have to go to jail, I’ll do it, but I’m not leaving my country to live in Canada.”⁴⁰

However, historian Graham Herman also mentions that „[y]ears later, Ali admitted that he had considered exile in a foreign country but had decided against it because he dreaded separation from his family and community.”⁴¹

Apart from the above mentioned alternatives, young Americans also had further options to avoid the military draft.⁴² Wiest points out that

„[f]or those who chose not to go to college other forms of deferment existed. Joining the National Guard, getting a letter from a sympathetic doctor or working in one of the many exempt industries all kept young men out of the controversial war. Thus men in the United States with connections or money could avoid being drafted.”⁴³

In addition, Wiest also makes the assertion that „[d]uring the conflict some three million young men and women served in Vietnam while over 15 million chose to avoid service, mainly through legal draft deferments.”⁴⁴ What is more, as Wiest mentions, „[p]rotected by their deferments and from the relative safety of college campuses many baby boomers demonstrated their dislike for the Vietnam War through marches and protests.”⁴⁵

In contrast, there were also Americans who did not object to the military draft.⁴⁶ Barr points out that „[m]any Americans held to the

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ qtd. in GRAHAM (2003): 77.

⁴¹ Ibid.

⁴² WIEST (2003): 58.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ BARR (1991): 60.

time-honored belief that it was a man's duty to serve his country in time of need."⁴⁷ Therefore, the older generation frequently disagreed with the younger generation on the draft.⁴⁸ In several families, „*fathers who had served in World War II and Korea often could not understand why their sons objected to joining the service and defending their country.*"⁴⁹ Nevertheless, as Barr mentions,

„[n]o matter what a man decided about the draft, his decision drew criticism from someone. Men who accepted induction into the military and served their country in Vietnam were often blamed for the war when they returned home. They were [...] branded as murderers [...]."⁵⁰

In addition, young men who evaded the draft „*were often labeled by those who supported the war as cowards or traitors,*" like Michael Wanchena who remarked in an interview that „*I was rejected by men and women...and by most of my family... Some said, and many thought, that I was a coward.*"⁵¹

In addition, while young people demonstrated against the military draft in the streets, soldiers in the U.S. military also protested especially „*in the last years of the war.*"⁵² Historians Maurice Isserman and John S. Bowman point out that „*[t]he military was plagued by desertions, drug abuse [...], racial tension, and assaults on officers.*"⁵³ Moreover, the two historians also mention that „*[s]ome units even refused orders from their officers to go on patrol or into combat when they felt that the danger was too great.*"⁵⁴ A soldier in the army, Robert Heintl mentioned „*in an article in the Armed Forces Journal in 1971*" that

„*[t]he morale, discipline and battleworthiness of the U.S. Armed Forces are [...] lower and worse than at any time in this century and possibly in the history of the United States [...] Our army that now remains in Vietnam is in a state approaching collapse.*"⁵⁵

As Heintl pointed out, during the war in Vietnam, due to the lack of „*morale, discipline and battleworthiness,*" the military was in very bad condition and it was on the verge of disintegration.

In conclusion, as I presented in this paper, draft protesters objected to the military draft because, as they argued, the „*draft discriminated against poor blacks.*"⁵⁶ However, numerous African-Americans

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid. 60–61.

⁴⁹ Ibid. 61.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ qtd. in BARR (1991): 61.

⁵² ISSERMAN and BOWMAN (2003): 139.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ qtd. in ISSERMAN and BOWMAN (2003): 139.

⁵⁶ BARR (1991): 58.

voluntarily joined the military for financial reasons.⁵⁷ Moreover, during the Vietnam War, young men made every effort to evade the draft: some of them received college deferments whilst others became conscientious objectors or decided to escape to Canada.⁵⁸ Nevertheless, there were also Americans who supported the war, but either they entered U.S. army or not, they were frequently held responsible for the war in Southeast Asia.⁵⁹ In addition, the armed forces of the USA also demonstrated against the war as several soldiers in the army refused to take part in the battles.⁶⁰

⁵⁷ ANDERSON (2002): 90.

⁵⁸ BARR (1991): 61.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ ISSERMAN and BOWMAN (2003): 139.

Gábor Földessy: *Resistance to Fight in Vietnam. The American Youth, the Military Draft, and the U.S. Military*

Köszeghy, Anna¹

Ancestral Houses and Ancient Buildings – Yeats and his „Chief of Men”

Abstract

In 1889, Yeats walked out from the meeting of the Socialist Circle and never returned. He attended these gatherings for two years and immersed himself in various ideas of the famous English textile designer and social activist, William Morris. Some of his notions were repeatedly trampled upon so he decided to leave the literary cradle for men of art. When years later, he held a Senate seat (1922–1928) within the newly formed Irish Free State, several of William Morris’s ideas would reappear and would be reiterated in his speeches. The most notable ones are Yeats’s actions and reactions in connection with the motifs of homes, houses, buildings, ancient monuments, as well as notions of agriculture. The paper starts with Morris as he stood for the centre of a literary and thinking hub; then highlights the main differences between the thought of the two men. Having these as foundations, the third part will elaborate on recurrent motifs, notions and values in the Senate speeches, underpinning an often forgotten element of Yeats criticism that William Morris had always remained, as the poet put it, his „chief of men”.

Keywords: William Butler Yeats; William Morris; Irish Free State; Irish Senate; Seanad Éireann; Society for the Preservation of Ancient Buildings; Socialist Circle, ancestral houses; ancient monuments;

On a Sunday night in 1889, Yeats walked out from the meeting of the Socialist Circle and never returned. He attended these gatherings for two years and immersed himself in various ideas of the famous English textile designer and social activist, William Morris. 1889 was a dawning point in his life, a statement for and against certain values, as well as a *heureka* moment. Some of his notions that have been forming throughout the years were repeatedly trampled upon so he decided to leave the literary cradle for men of art. Intriguingly, he could not attribute his farewell to one reason. In his *Autobiographies*, he merely acknowledges: „I don’t remember why I gave it up but I did quite suddenly and the push may have come from a young workman. [H]is naval interests were mediaeval, his ideas about religion were pure Karl Marx, and we were in perpetual argument.”²

¹ Translator, Budapest – anna.koszeghy@gmail.com

² YEATS, *Autobiographies of William Butler Yeats*, Palgrave Macmillan UK,

Later reminiscences of the poet show that the italicised reasons (italics mine) might have been the first and foremost. In this connection, as an account of his self-criticism, one might recall certain tell-tale lines from *The Cold Heaven*, a poem of the volume *Responsibilities and Other Poems*, published in 1916: „*With the hot blood of youth*” that resemble the italicised expression below quoted from a section of the *Autobiographies* that carries on highlighting divergences:

„*Then gradually the attitude towards religion of almost everybody but Morris, who avoided the subject altogether, got upon my nerves, for I broke out after some lecture or other with all the arrogance of raging youth. [...] Morris rang his chairman’s bell, but I was too angry to listen, and he had to ring it a second time before I sat down. He said that night at supper, ‘of course I know there must be a change of heart, but it will not come as slowly as all that. I rang my bell because you were not being understood’. He did not show any vexation, but I never returned after that night; and yet I did not always believe what I had said, and only gradually gave up thinking of and planning for some near sudden change for the better.*”³

This „near sudden change” came not so suddenly in the form of a Senate seat (1922-1928) within the newly formed Irish Free State, where several of William Morris’s ideas would reappear and are reiterated in the poet’s speeches. The most notable ones are Yeats’s actions and reactions in connection with the motifs of homes, houses, buildings, ancient monuments, as well as notions of agriculture.

In the first part of the paper, Morris will be discussed and what he stood for as centre of a literary and thinking hub; then, in the second part, I will briefly highlight the main differences between the thought of the two men. Having these as foundations, the third part will elaborate on recurrent motifs, notions and values in the Senate speeches of William Butler Yeats, underpinning an often forgotten element of Yeats criticism that William Morris had always remained, as the poet put it, his „*chief of men*”.

Morris’s circle

Yeats first came to London in 1887 and began to attend meetings of the Socialist Society at William Morris’s famous Kelmscott House in Hammersmith. „*The little group at supper*”, as the poet referred to it on several occasions, was the gathering of an established literary and socially sensitive few following the meetings of the Society which prided itself in having a democratic, egalitarian vision (that of Morris) as well as imagining and working towards an ideal society where art is foremost

2002. 136. (italics mine. K.A.)

³ *Autobiographies*, 136.

and where mastery in the arts will eventually turn into fellowship. William Morris was dedicated to raging against his age both in attitude and artistic values. To put it bluntly, this had been exactly the sort of literary hub a young writer like Yeats aspired to be invited to and would scarcely leave by his own free will. He recalls the circumstances of how he was drawn into the circle with that badly hidden modesty and mysticism that characterises his earliest encounters: „I cannot remember who first brought me to the old stable beside Kelmscott House, William Morris’s House at Hammersmith, and to the debates held there upon Sunday evenings by the Socialist League. I was soon of the little group who had supper with Morris afterward.”⁴

Morris, the father figure, had been the embodiment of the late 19th century, reaching into the 20th. He set out to restore the value of art as he saw it, and in this, he enacted a lot in common with Yeats, who later dedicated part of his life to a similar sort of craftsmanship – being the editor of a hand press named Cuala Press (formerly: Dun Emer Press) from 1908. Book creation had been Morris’s main field: he is best known for his willow bough wallpaper designs, intricate fabric and calligraphy with characteristically elongated, floral patterns yet, he is lesser known for the establishment of a printing house, Kelmscott Press, in 1895. (Their books, in accordance with Morris’s aesthetic ideals, were so elaborate and elevated objects that Edward Burne-Jones referred to them as „pocket cathedrals”.)

The two men first met in Dublin in 1885 and later Yeats visited him at the nearby Kelmscott House while living in Blenheim Road. It is important to note the distinction that the similarly named Manor was Morris’s Tudor house in the South Cotswolds, and it was here that the Arts and Crafts Movement as well as the Society for the Preservation of Ancient Buildings was founded by Morris.⁵ It remained mostly unchanged, almost in its original state, embodying Morris’s ideal of authentic craftsmanship. I would like to place special emphasis on this recurrent preservationist thread in Yeats’s works, a motif and an aim to preserve, not alter what is olden. Rebellious against contemporary public opinion, what Morris stood for in the maintenance of real-life buildings, Yeats frequently propagated in his poems and other writings: finding original craftsmanship, preserving their work without alteration, thus honouring the artisan by marvelling at and passing on works of art to the coming times.

Looking back to their earliest encounters with hindsight, for Yeats, Morris the paternal figure conjured up an ever-present association with

⁴ *Autobiographies*, 130.

⁵ <https://www.lib.umd.edu/williammorris/morris-as-preservationist>
The SPAB was humorously referred to as the Anti-Scrape Society by its founder.

the ancient; he was a reviver of the ancient, the connoisseur and the mediaeval-history-appreciating, one that Yeats could readily identify with, while standing for the Celtic revival: „*It was now Morris himself that stirred my interest, and I took to him first because of some little tricks of speech and body that reminded me of my old grandfather in Sligo but soon discovered his spontaneity and joy made him my chief of men.*”⁶

Not only that. The poet might have considered him so because of the vision of beauty⁷ evoked in him by Morris’s writings, poetry being their common ground, keeping first and foremost the sacredness of the tools of rhythm and the topic of mythology. This grand old man paved Yeats’s way in many aspects and had been alluded to many times in essays and even in a speech. After Morris composed his epic poem on the legendary hero of Norse mythology, *The Story of Sigurd the Volsung and the Fall of the Niblungs*, the Irish poet celebrated the seriousness of its rhythm and its roots in mythologies in a rare audio recording where rage seems justified:

*I’m going to read my poems with great emphasis on the rhythm. And that may seem strange if you are not used to it. I remember the great English poet, William Morris, coming in a rage out of some lecture hall where somebody had recited a passage out of his Sigurd the Volsung. ‘It gave me a devil of a lot of trouble’, said Morris, ‘to get that thing into verse’. It gave me a devil of a lot of trouble to get into verse the poems that I am going to read. And that is why I will not read them as if they were prose.*⁸

The picturesque, dreamy mood and symbolism of Yeats’s early rose poems and the majority of Morris’s poetic works show a similar influence. In another instance, the *Autobiographies* reveal a conscious echo in a constituent of poetry they both consider crucial: „*With a rhythm that still echoed Morris, I prayed to the Red Rose, to Intellectual Beauty [...]*”⁹ in *To The Red Rose Upon the Rood of Time*. For Yeats, this overtly shows the utmost importance of rhythm and the respect for those who consciously create it, create *with* it and *from* it.

As an aspiring young poet, Yeats wished to be recognised by his foregoer so much that: „*I had sent my Wanderings of Oisín to his daughter, hoping of course that it might meet his eyes, and soon after sending it I came upon him by chance in Holborn. ‘You write my sort of*

⁶ In an essay ‘Four Years’, published approx. twenty-five years after Morris’s death. (italics mine K. A.)

⁷ In this connection, it might be fitting to include a paraphrase of Tolkien from the first chapter of the *Silmarillion*. The original sentence is about Manwe. *For poetry is the delight of Yeats, and the sound of words is his music.*

⁸ Transcribed by K. A. An impassioned Yeats discusses „*emphasis on the rhythm*”.

⁹ *Autobiographies* 205. (italics mine K. A.)

poetry', he said, and began to praise me..."¹⁰ Morris promised to send his praise to the *Commonweal*, the League organ, and „*he would have said more, had he not caught sight of a new ornamental cast-iron lamp-post and got very heated upon that subject*”.¹¹

This sudden change of subject from literary criticism to art preservation illustrates another key view they both held, to turn from the intangible to the tangible arts. They both occupied themselves with the fate of ancestral houses, ancient buildings and old monuments. Morris did so on an official scale: he founded the Society for the Preservation of Ancient Buildings, while respect for a place and the spirit of a place would later be voiced in Yeats's senatorial speeches and penned down as motifs of ancestral houses, homes and monuments in his poetry.

The importance of the „*foundations of a house*” (in *The Tower*) might reflect veneration of an old living space and the sacredness of its purpose. However, plunging from the spirit of a place into down-to-earth principles, Morris revealed a disillusioning line of thought to the young poet when discussing the subject. „*I can remember [...] his dispraising houses decorated by himself: 'Do you suppose I like that kind of house? I would like a house like a big barn, where one ate in one corner, cooked in another corner, slept in the third corner, and in the fourth received one's friends'*”.¹²

Keeping the building intact and whole, Yeats stated in an essay, 'Ireland and the Arts' (1901) that he saw things as serving purposes, and interestingly, there is a rather famous quote attributed to Morris: „*Have nothing in your house that you do not know to be [...] infinitely useful or beautiful.*”

The other main subject is agriculture where they both vehemently stood for anti-industrialisation. At the turn of the century, Morris's Hammersmith Socialist Circle and Yeats equally feared that the way of life in the countryside is threatened by late Victorian industrial progress and society. In this sense, the landscape surrounding Kelmscott Manor – a metaphor for nature – was the antidote of late-Victorian industrialisation. Following on from this line of thought, it is apt to include an excerpt from his speech in which he takes a strong stance: „*Ireland will always be in the main an agricultural country. Industries we may have, but we will not have, as England has [...] their 'Black Country'! Wherever men have tried to imagine a perfect life, they have imagined a place where men plough and sow and reap not a place where there are great wheels turning and great chimneys vomiting smoke. Ireland will always be a country where men plough and reap.*”¹³ The agreement is even smoother

¹⁰ *Autobiographies* 135.

¹¹ *Autobiographies* 135.

¹² *Autobiographies* 134.

¹³ Speech, New York, 1903/4. IN: Elizabeth CULLINGFORD: *Yeats, Ireland and*

if we take into account Morris's novel *News from Nowhere* that pictures a utopian future Britain as a primarily agricultural community.

They both wholeheartedly stood for the restoration of the value of art. (As previously alluded to, both drawing from mythologies.) Yet, the term „*mediaeval*” is the first point of divergence. It is Morris's epithet given by Yeats, perhaps because Kelmscott Press used archaic fonts and medievalist imagery. Besides, „*[t]hough I remember little, I do not doubt that, had I continued going there on Sunday evenings, I should have caught fire from his words and turned my head to some mediaeval work or other.*”¹⁴ But we should note that in the poet's vocabulary, it was not a favourable epithet when used in context of stately affairs and not of the arts – for instance, in the description of the „*naval interests*” of the man who sparked his leaving of the Socialist Society. In contrast, Yeats choose another era as example, as seen in his 'Ireland and the Arts' (1901): „*I would have Ireland recreate the ancient arts, the arts as they were understood in Judea, Greece and Rome, in every ancient land.*”

And yet, Morris is always intertwined with the Middle Ages and mediaeval imagery – even his depiction, but ironically, as a decoration in Yeats's house, as an ancient monument: „*A reproduction of his portrait by [George Frederic] Watts hangs over my mantelpiece [...], the dreamer of the Middle Ages.*”¹⁵ Perhaps as an afterthought, Yeats added: „*The dream world of Morris was as much the antithesis of daily life as with other men of genius, but he was never conscious of the antithesis.*”¹⁶

Yeats's Stately Home – The Senate

First of all, Yeats's general stance on Senatorship can be illustrated by an excerpt from his comments on the 1923 Indemnity Bill: „*I think it is also very important to this Seanad, because of the very nature of its constitution, that we should show ourselves as interested as the Dáil is in every person in this country. We do not represent constituencies; we are drawn together to represent certain forms of special knowledge, certain special interests...*”¹⁷ I would not dare to say that Yeats spoke with the aim of influencing major decisions or changing public opinion (in voting on the mainstream issues of divorce, for instance) but rather to satisfy his need to stand up for some of these specific topics he held

Fascism, Macmillan, London, 1984. 28.

¹⁴ *Autobiographies* 135.

¹⁵ *Autobiographies* 132.

¹⁶ *Autobiographies* 131.

¹⁷ Seanad Éireann Vol 1, 24 January 1923.

dear and act „*in the hope of gratifying certain special groups*”.¹⁸ Some of these cherished issues were the fate of old monuments, artisans and craftsmanship, public and private property and agriculture. This is not to say that his other speeches on Irishness are less in either number or significance, yet, this paper focusses on the themes above.

After he was enrolled, Yeats's place among Senators unfolded as „*[h]e allied himself with what was generally described as the ex-Unionist group. [...] Most of its members were personally distinguished by reason of talent or influence, and Yeats's romantic longing for aristocratic and authoritarian ways [...] made him feel at home in the circle which they formed.*”¹⁹ A previous circle he once attended, however, had William Morris as its head. Who, in a letter to *The Athenaeum*, emphasised that „*[a]ncient buildings are [...] sacred monuments of the nation's growth and hope*”²⁰. And this very idea, the romantic longing for national growth must have been very appealing for him because the influence of it can clearly be discerned in a significant number of his speeches – they centre around the preservation of ancient arts via such means. More specifically, they deal with the right to enter one's private home, the preservation of various public buildings (versus restoration) and the value of what is deemed ancient.

This excerpt from the manifesto of the Society for the Preservation of Ancient Buildings, composed by William Morris in 1877 encompasses what Yeats most frequently stood up for: „*[...] ancient monuments of art [...] have become the subject of one of the most interesting of studies, and of an enthusiasm, religious, historical, artistic, which is one of the undoubted gains of our time. [...]*”²¹ So much so that it might have given root to the defence of historic buildings while accommodations of the Oireachtas were being moved from one monument to the other: the Royal Hospital, the College of Science and the National Museum. As a sidenote, the index of early SPAB members (which covers the period 1878 -1920) and also the archive catalogue of the SPAB produce no reference to W B Yeats.²²

The discussion of the Temporary Accommodation of the Oireachtas could serve as a starting point and a basis for further arguments reiterating the key concept of *responsibility* for national treasures. The poet wanted to see to it that the contents of the National Museum are

¹⁸ Francis STUART, *The Yeats I Knew, Interviews and Recollections Vol 2*, Macmillan, 1977, 392–393.

¹⁹ Francis STUART, *The Yeats I Knew, Interviews and Recollections Vol 2*, Macmillan, 1977, 392–393.

²⁰ <https://www.lib.umd.edu/williammorris/morris-as-preservationist> William Morris's letter to *The Athenaeum*, 1877.

²¹ <https://www.spab.org.uk/what-is-spab-/the-manifesto/>

²² I am indebted to Maggie Goodall, Education and Training Manager of the SPAB for her kind help in looking into the archives.

safe while drawing attention to inflammable lights, insurance and other practicalities like the suitable guarding of treasures: „*Certainly, I do not think that the Seanad could throw off responsibility on the question [...] as to whether these buildings are properly protected against fire.*”²³ And drawing from a different source, relying on national pride: „*I cannot imagine that the Government desires to take less precaution in guarding its national treasures than Governments do in other countries.*”²⁴

Another Yeats speech, with a little less self-restraint, threatens with public unrest in the case of them occupying one of the venues after the issue of indemnity has been dealt with: „*There is no grievance against the Government for occupying the College of Science under the necessity of war. There will be a grievance if the Government continues to occupy it after peace has been established.*”²⁵ It might seem less in significance, but it brings together Yeats’s perceptive views on Irish national sentiment and the practical issue of the preservation of national heritage sites:

As for the other venue, the preservationist line of thought is carried on in his speech about the Accommodation for the Oireachtas: „*[I]f we were going to the Royal Hospital temporarily, changes would be made in that building that would be of very great architectural importance, and it might be desirable for us to take expert opinion as to whether the permanent value of the building will be in any way affected by these designs.*”²⁶ Again, following on from Morris’s manifesto, it was an issue of utmost importance whether restoration or preservation was to be applied here. All the more so, as Yeats left Morris’s circle but he retained these ideas nevertheless.

As referred to above, Yeats spoke not necessarily with the aim of changing decisions, but in a certain case, his serene opinion on the Land Bill might have contributed to the outcome of the votes. He personally moved an amendment before the Senate: „*The definition of ancient monuments [...] shall include any monument which in the opinion of the Land Commission is of archaeological interest [...] to prevent injury and afford access. [...] I know cases where admirable monuments have not been inspected.*”²⁷ In the end, unlike the majority of the poet’s lectures, it did have an effect: Senators seconded his request asking for an extension of time during which they could establish an inspection committee.

Finally, it would not have been Yeats if there was no mention of Italian art in connection with old decorations. „*[...] we are probably*

²³ Peril to National Museum from Fire, Vol 3 4 June 1924.

²⁴ Vol 3 16 July 1924.

²⁵ Vol 1 8 February 1923, Indemnity Bill.

²⁶ Vol 1 11 July 1923.

²⁷ Vol 1 3 August 1923.

going to the Royal Hospital. [...] It is a masterpiece of architecture. It is not only the work of a great architect, but the work of a great architect of a great period. There are also, I know, certain plaster ceilings there, Italian work of great value. [...] there are certain members of the Seanad present whose ancestors took part in the debates in that House [College Green], and helped create one of the few great schools of oratory which has arisen since classical times."²⁸ Together with the defence of the monuments of Tara during the discussion of the Shannon Electricity Bill²⁹, this short excerpt suggests that Yeats could see archaeological treasures, classical times, Italian plaster ceilings as well as the art of oratory as one unified idea to be protected and cared for by a new Irish state and its representatives.

Public and private property have also been topics of heated debates in the very first years of the Irish Free State. In this case, it is worth knowing that Yeats had been a resident of Merrion Square. How the poet might have viewed the spirit of a place, the public availability of art, opening it up to the public under the right circumstances is shown by a personal speech he gave on the Merrion Square Bill. Demonstrations upon Armistice Day threatened the opening of the square – one might be surprised by Yeats's democratic stance if not by his carefully chosen words: *„I do not like to speak in this House unless on things I have studied – letters and art. On this occasion, however, I have no choice. I am a resident on Merrion Square [...] Those of us who are in favour of the opening of the Square to the public [...] have very strong arguments in our minds. [...] We were not so selfish as to allow our own interest for a few years to interfere with what we believe to be the welfare of the children of Dublin for all time to come. [...] I should like those children to have a legal right to play in that Square. [...] It must enter into their life and memory for ever.*"³⁰ The „children of Dublin for all time to come” conjures up the idea of his poem *Ireland in the Coming Times* or his lines in *Sailing to Byzantium*, *„what is past, or passing, or to come”*, in other words, Yeats's *idée fixe* in passing on heritage, in this case clearly crossing his own aristocratic boundaries.

The private side of the question, views of the spirit of the place, is highlighted by his comments on the Enforcement of Law Bill. Oddly enough, the poet's stance is eerily similar to Morrisian ideals of democracy: *„I raise the point that it is a very serious thing to increase the right of entry into a house [...] Unless there is some very strong reason for it, I would ask the Minister to consider a modification of the*

²⁸ Vol 1 15 March 1923.

²⁹ *„There are many monuments which we should respect”,* and to answer an upset Senator he added: *„we stopped that man, I was on that expedition”* that held responsible the destroyer of Tara's monuments. Vol 5 10 June, 1925.

³⁰ Merrion Square Bill, Vol 8 9 March 1927.

*clause*³¹ that would allow to do so. In the aftermath of the Black and Tan War, it was rather futile to stand up for it, however, it had been Yeats who performed the act.

To sum up, he was interested in the spirit of the place and how to make it a part of popular consciousness as well as defend it against military intervention.

Later in his Senate career, Yeats brought up a different theme – arts and crafts – in the Protection Bill that might have been rooted in his membership in the Morrisian circle and knowing Morris’s printing principles. He, again, praised the individual artisan and elaborate printing presses – it is hard not to imagine personal concerns and insider knowledge about Kelmscott Press and Cuala Press behind. *„The artisan prints well. He seldom does bad work. The bad work that prevents your publishers and printers succeeding is done because they have not men of taste to select type [...] and the other necessities of well-turned-out books. You can make a great centre of publishing and printing here.”*³² By here, referring ever so gently to Ireland’s Cuala Press.

Senate was not the first instance the poet presented his ideas about agriculture. He had already revealed them in a lecture given in America. The Irish, he stated, is primarily an agricultural nation and would fulfil itself accordingly in that sector. This could be paralleled with, or perhaps even rooted in Morris’s utopian novel, *News from Nowhere* written in 1890. Still, there is a major difference even if they started off at the same agricultural side. They imagined the consequences very differently: Morris envisaged an even distribution of wealth. An illustration of this kind might be the beautiful picture drawn during the discussion of the rather practical Central Fund Bill where the poet compared his two favourite subjects: the Irish intellect and the Irish soil: *„[...] I am convinced that as much wealth can come from the intellect of Ireland as will come from the soil and that the one will repay cultivation as much the other.”*³³ As a side-note, the importance of agriculture also pops up following Sir Horace Plunkett’s Resignation. Citing his merits, Yeats announced: *„I understand that the establishment of every technical school and agricultural college in this country is the result of his efforts [...]. In Ireland he organised, I think, 180,000 farmers into his organisation.”*³⁴

To sum up, Yeats’s *„interest in politics was of a cosmic kind. He liked to discern vast movements in history and though he was deeply involved in particular issues when he was an Irish Senator, he still saw them from a lofty detachment. [...]Yeats, like others of his generation, was a romantic*

³¹ Vol 1 8 February 1923.

³² Vol 8 11 March 1927.

³³ Vol 6 30 March 1926.

³⁴ Vol 2 14 November 1923.

who dreamed of a world on which industrialism had not set its blight. He hoped to find it in Ireland, where its finest qualities would be embodied in a few country houses [Italics mine] [...] and the arts and fine conversation would be practised in a way worthy of the Renaissance".³⁵

Conclusion

An essay on Morris written by Yeats in 1903, entitled "The Happiest of the Poets" sums up his profound humanity, inquisitive attitude and the „*spontaneity and joy*” that made Morris his „*chief of men*”.³⁶ It might be compared to the story about the encounter of the wise Athenian, Solon and the Lydian King, Croesus (as in the *Histories of Herodotus*) in which only the deceased could be „*happy*”, as they are the ones who are past earthly challenges. The essay is composed by the greatest admiration and hammered into unity by a Yeats of „*reckless middle-age*”³⁷: „*I would choose to live his life, poetry and all, rather than my own or any other man's.*”³⁸ Intriguingly, Morris's epithets are recurrent phases in *The Fascination of What's Difficult*: „*rent spontaneous joy and natural content out of my heart*”³⁹, Yeats's most highly-cherished emotions.

These earlier phases of the poet's life were training grounds for the self-chosen, official title that followed: member of the Irish *Seanad*. While coming to abhor certain ideas, he embraced others that were magnified throughout his senatorial career. He placed his high achievements as a poet in the service of Ireland's new establishment, „*on the bestial floor*” (*The Magi*). Yeats's ancestral shell comprised much of Morris's basic values, themes rooted in those early meetings. What preservation of an ancient monument could have signified for Morris was the preservation of „*monuments of unageing intellects*” (*Sailing to Byzantium*) for the younger poet. And while rising to voice his opinion in the topic of old buildings, public and private property, artisans and craftsmanship and agriculture, Yeats had always been balancing between the careful implementation of Irish national interests and a democratic attitude unbeknownst to him – during a life-long preoccupation with politics and public thought.

³⁵ Bowra, *Memories in Interviews and Recollections*, 402.

³⁶ W B YEATS: 'The Happiest of the Poets', *Fortnightly Review*, LXXIX (March 1903), 541.

³⁷ *On Hearing That the Students of Our New University Have Joined the Ancient Order of Hibernians and the Agitation Against Immoral Literature (Responsibilities and Other Poems, 1916)*.

³⁸ *Autobiographies*, 132.

³⁹ W B YEATS, *The Works of W B Yeats*, The Wordsworth Poetry Library, 1994. 75. (italics mine K. A.)

Kőszeghy, Anna: *Ancestral Houses and Ancient Buildings – Yeats and his „Chief of Men”*

Géza M. Szebeni¹

***A short contribution to the history of
Hungarian-French relations***

Abstract

Following Hitler's coming to power the Versailles peace regime was given a fatal blow. To counter Germany's growing influence in the Danube valley France was following a rather zigzagging way. Sometimes it echoed views according to which the Trianon treaties had to be revised thus Paris didn't refuse Hungary's claims for revision, sometimes it represented the most aggressive streams of the „*Little Entente*” concerning Hungary. The French-Hungarian relations perfectly mirrored the consequence of the swiftly changing attitude of Paris. A dramatic change occurred when France was crushed by Germany and Vichy became the governing force of the country – as the war neared its end Vichy France became more and more understanding toward Hungary's territorial claims. A tragic chapter of the German occupation and Vichy's anti-Semite politics was the handling of the situation of Hungarian Jews trapped in France.

This paper traces the diplomatic history of the years 1933-1944 on the basis of reports of the Hungarian envoys to Paris and to Vichy.

Keywords: Trianon treaty; Little Entente; Barthou and Hungary; Kálmán Kánya's visit to Paris; Hungarian envoys to Paris; Khuen-Héderváry; the fate of Hungarian Jews in occupied France; France's and Hungary's common fight against bolshevism;

The Hungarian-French relations have never been in the mainstream of the two countries' diplomacy - excepted for some very rare historical moments. The First World War and the following peace regime heavily hit the lukewarm mutual interests. Some of the most rational politicians of the victorious side knew well from the very first moments that the Versailles peace was erroneous and the treaties forced on the vanquished side would inevitably drive to heavy conflicts – to war. The thought of redrawing the new European borders was present almost everywhere and Hungary was not alone with that urge. .

At the beginning of the Thirties it became more or less clear that French dreams tied to the creation of the „*Little Entente*” had not become true and the Third Republic itself was forced to face more and more serious problems. In the new situation of international politics the

¹ Privat-docent, Eötvös Loránd University, Budapest, drgezamolnar@yahoo.com

Hungarian diplomacy became aware of a window of opportunity and started to act feverishly to obtain its revisionist goals... At Christmas of 1932, a number of French journalists visited Budapest upon the invitation of the Lord Mayor and the newspaper Pesti Hírlap. They paid a visit to Prime Minister Gömbös. Gömbös told them that he strove to develop the economic cooperation with the neighboring countries, but „*the precondition to that was the easing of the constraint put on Hungary's economic life, i.e. the removal of protectionist tariffs' systems and the abolition of restrictions*”. He thought that these goals required common work between the Central-and Eastern European countries. Concerning this idea Gömbös sent back a signal to the French that he did not refuse the realizations of the Tardieu-plan aiming at the economic cooperation in the Danube valley, a plan which was so important to the French diplomacy that it served for years as a backbone for France's diplomacy's strategy elaborated for the region.²

Gömbös went further when he stated „*with pleasure*” that the last period Hungary had been meeting lots of understanding on France's behalf and expressed his gratitude to Paris for its assistance to overcome the economic crisis in Hungary. Then the Hungarian Premier stated that his aim was „*the further development of political and economic ties between the two countries and he was convinced that every possibilities existed to achieve this goal.*”³ Gömbös' optimism was possibly motivated by the fact that in 1931 according to the Lillafüred Treaty Paris gave a significantly preferential tariff on the export of 900 thousand tons of Hungarian wheat to France. Since the following year's French record wheat production made the wheat import unnecessary, on the demand of the Hungarian party France transferred the preferential tariff from wheat to corn. This gesture of Paris undoubtedly indicated a certain interest of the French government toward Hungary. And the Hungarian expectations were very well illustrated by the Paris correspondent's comment of the Pesti Hírlap on the results of the French parliamentary elections in 1932: the presence of the leftist bourgeois parties in the new government assured a better prospects „*for our revisionist goals.*”⁴

Also, the reports of the Hungarian envoys to Rome and Paris pointed to the same direction. This latter send up a lengthy report about a warm letter addressed to him by Pierre Cot (former Foreign Secretary of state, at that time Air Minister) – who was highly appreciated by the Hungarian government due to the fact that as French delegate to the League of Nations gave voice to his conviction that „*It must be a*

² In this regard some public opinion forming views converged. It appeared to the Hungarian Revisionist Ligue that „*France does not consider anymore the purely military point of views but it participates in the reconstruction of economies destructed by the Paris peace regime with goodwill*”. Magyar Külpolitika, Jan. 1933. 3.

³ Budapesti Hírlap, 5 Jan. 1933.

⁴ Pesti Hírlap, 29 May 1932.

possibility within the framework of the League of Nations to correct the peace treaties and I believe this possibility exists.” But he also remarked, that international law and order rested on the respect of treaties till they were valid, and other treaties could be changed but by other treaties.⁵

Cot’s standpoint was identic with that of his Party (the Radical Party), and Cot gave a more detailed analysis on his opinion at a rally in Paris: „the peace treaties of 1919-1920 are defectives, sincerely they are not peace treaties (...) they are treaties dictated by the victor to the vanquished and lots of their dispositions cannot be supported without dangers. For the sake of peace we should find a way to modify them by peaceful means. The 19th paragraph of the League of Nations gives a ground in principle to modifications.” Pierre Cot developed identical thoughts at a Budapest conference organized by the Hungarian Foreign Affairs Society.⁶

When returning from Budapest Pierre Cot paid a call on the Hungarian envoy to Paris. He informed Villani that he met Governor Horthy and Prime minister Gömbös, too (albeit both meetings were confidential, not communicated to the press presumably on Pierre Cot’s wish). The envoy added his own opinion: „*We can really count on Cot*”, but anything, which can compromise Cot, should be avoided, and it would be counterproductive to draw public attention to his friendly feelings toward Hungary and to his views about the idea of revision.⁷

But Pierre Cot’s opinion on the Versailles treaties was widely known. As he reiterated in an interview to the *Petit Journal* – he was of the opinion that the provisions of the peace treaties were disposing of the revision of the Versailles treaties themselves and what is more France started the process of revision by initiating the modification of war reparations and by its military proposals to Germany. Treaties do not live forever – he went on – they must be amended following the rhythm of changes in the nations’ existence. But unilateral cancellation of treaties is inadmissible.⁸ That is to say that even according to Cot’s conception border-revisions - wished by Hungary - would not be possible without the agreement of „*Little Entente*” countries. And this had no reality *sic rebus stantibus*.

At the same time Cot expected a solution from the „*Four Powers Pact*” considering that the „*thought of revision expands*” and sooner or later the four Grand Powers must deal with this question. Meanwhile the vagueness of France’s position was well illustrated by Cot’s other view according to which the Tardieu-plan or something similar could offer a

⁵ *ibid* 30 May 1931.

⁶ *ibid*

⁷ HNA, K63, 1933-1/7. (23 Jan.1933.)

⁸ Budapesti Hírlap, 11 Jan. 1933.

solution for Central-Europe – but he saw quite clearly that this couldn't give a full economic solution, and from a political point of view it was a heavy obstacle. He considered an economic cooperation with the „*Little Entente*” very complicated for Hungary „*till some border modification to our advantage does not bring some spiritual reconciliation*”. There was no other alternative because the neighboring countries would protest most vigorously against an Austro-Hungarian Union in whatever form it could be and the Anschluss won't be permitted by Italy or France⁹ - reported Villani the Hungarian envoy to Paris.

The Hungarian envoy to Rome was in very good term with Henry de Jouvenel, a French senator with a very respectful government carrier who worked a short period in Rome as French ambassador to improve the French-Italian relations. The Hungarian envoy to Rome reported one of his conversations with de Jouvenel.¹⁰ To begin de Jouvenel told him that he was not anymore envoy to Rome, as his assignment touched its end and so what he was going to say was unofficial. He underlined that to obtain an agreement with its neighbors would be much easier if Hungary weren't part of a bloc. (This was obviously a message from the Quai d'Orsay given the fact that the Italo-Hungarian rapprochement disturbed French interests.) He was curious about relations between Austria and Hungary. He was convinced that a good atmosphere required for a revision could be obtained by economic and trade treaties with the concerned countries – (according to the Tardieu-plan.)

According to the Hungarian envoy, the root of this atmosphere was the very first moment when the Hungarian interest manifested ice-cold refusal and brutal threats. He added, „*Hungary doesn't dispose of real force that could have a power of deterrence and lead to a better understanding by the neighboring states*”. Hungary must be also equal from a military aspect, to level with its neighbors under the same conditions. It doesn't mean that the Hungarian government would like to enforce Hungarian interests by violence.

De Jouvenel partly agreed with the Hungarian envoy but Hungary had a faulty conception in wishing to rearm when the question of disarmament came into prominence in Europe – he said. In his view a special security settling could be found for Hungary. He added he was not at all ravished by the „*Little Entente*” and Hungary could be a trustier barrier to counter „*certain trends*” than the „*Little Entente*” – created like every alliance against the common outer threat, against the common danger and when these latters disappeared so did the need for the alliance. As for the territorial revision he thought that it had some hope in respect of Czechoslovakia, concerning Yugoslavia the question

⁹ HNA, K63, 1933-1/7. (8 Jul. 1933.)

¹⁰ The report was perhaps written in August because de Jouvel's assignment was for six months and their first meeting took place in January.

was irrelevant because of the fact that the detached territories' population was Croatian. Romania was the most problematic country but as far as he knew the Romanian had some plan concerning Transylvanian autonomy. The Hungarian envoy drew the conclusion that his partner practically considered revision feasible but calm atmosphere would be needed and the road to revision was to build Hungarian-„*Little Entente*” economic ties. But the solution would be put in danger if Hungary joined some bloc with economic or political significance.¹¹ Another information of the Hungarian envoy to Rome corroborated this thought – the French envoy to Rome advised his Austrian colleague „not to bind them to Hungary”.¹²

But the fact that some actors of French politics were ready to recognize legitimate parts of the Hungarian demands for the revision of Trianon did not mean that the French political elite's way of thinking changed as well. According to reports and analysis of the pre-war Hungarian Foreign Ministry, French messages sent to the Hungarian government were „*understanding*” and „*rejecting*” at the same time. The Hungarian envoy to Paris called on former Prime Minister Herriot who told him that in the framework of a longer Central-European round trip he would also visit Hungary. He added that the peace treaties closing the World War were unsuccessful and he would willingly back Hungarian aspirations among to correct them. But to change them was not possible in the given situation since „*the whole Europe was sick and the most important task now was to insure peace and calm.*”¹³ The Hungarian General Consul to Bratislava reported that – in contradiction to Herriot's statement – the French ambassador to Prague repeatedly told his audience at a rally that France never would give her accord to the re-annexation of (Hungarian) territories.¹⁴

A „*Top Secret*” report about a session of the Foreign Affairs Committee of the French Parliament had been sent to Budapest by the Hungarian envoy to Paris. The turbulent event had a warlike atmosphere, some M.P. considered forming Italian- German-Hungarian cooperation (an „*alliance of defiance and mutual defense*”) so dangerous that they suggested to launch a pre-emptive war, stating that the Italians and Germans were not militarily strong yet and „*must be broken now*”.¹⁵

Envoy Villani drew the conclusion from all which was said at the session of the French parliament Foreign Affairs committee that the French-Hungarian relation „*gradually deteriorated during the last weeks*”. As it usually happened – he wrote – voices sympathizing with Hungary stopped

¹¹ HNA, k63, 1933 – 1/7

¹² *ibid* 21 Jun 1933.

¹³ *ibid* 16 Jun.1933.

¹⁴ *ibid* 8 Jun. 1933.

¹⁵ HNA, K63, 1933-1/7. 18 March 1933.

short as soon as the „*Little Entente*” started its offensive in the Quai d’Orsay. Moreover the fact that the new Hungarian Foreign Minister arrived from Berlin to the ministerial position formed the opinion within some French circles that Hungarian politics were put under German influence and the new Hungarian Premier sympathized with the new German chancellor’s endeavors. Other components in France were at the opinion that Italian influence prevailed in Hungary so this latter was lost for France consequently Budapest could no longer count on her goodwill. The envoy added that the French counter-intelligence investigated the Hungarian legation presuming that this latter had been financing newspapers publishing favorable articles on Hungary.¹⁶

The Hungarian foreign policy’s planning towards France was made very complicated, indeed by the fact that the successive governments in Paris had been unable to formulate a coherent standpoint toward the Eastern-European region and the Hungarian endeavors. The Hungarian government decided not „*to wright down*” the French relation yet, following the declaration of French Foreign Minister Paul-Boncour who clearly saw that Hungary couldn’t live in the given circumstances and was convinced Hungary had to hammer out an agreement with its neighbors. Hungarian revision was necessary and economic agreements were needed – he said.¹⁷ Consequently Foreign Minister Kánya gave the „*Yes, maybe*” answer to French envoy de Vienne when he asked Kánya would he visit Paris.¹⁸ A week later Kánya received de Vienne again. He – de Vienne - reported that Paul-Boncour would welcome the Hungarian Foreign Minister to Paris – but he could not forward an official letter of invitation considering the sensibility of Italy¹⁹ and that of the „*Little Entente*”.

During the preparation of Kánya’s trip the Quai d’Orsay did not fail to criticize the Hungarian Premier for during his visit to Rome he paramounted questions related to border revisions, which the French Foreign ministry testified against.²⁰ The French envoy to Budapest told Khuen-Hédervary that „*naturally*” during the ministerial meeting the

¹⁶ *ibid* 17 Febr. 1933.

¹⁷ *ibid* 5 Jul. 1933.

¹⁸ *ibid* 13 Jul. 1933.

¹⁹ The remark concerning Italy is understandable. The Political Department sent the note about the Kánya-de Vienne meeting to the Hungarian envoy to Paris with the comment that during his visit to Rome Kánya wanted to mention to Mussolini his plan to go to Paris but Mussolini raised the question first and told Kánya to pay a call on his French counterpart: „*It is true that you won’t obtain anything but the mere fact of the visit could ease the situation*”. *ibid* 2.Aug. 1933. It is quite interesting that Gömbös’s visit to Rome was qualified by the French Foreign Minister a „*Canossa pilgrimage*” because –as he saw it – Mussolini was angry about Gömbös’s visit to Berlin, and the Duce thought that an eventual visit of Gömbös to Paris would be absolutely „*nonsens*”. Report of the Hungarian envoy to Paris. *ibid*.

²⁰ *ibid* 2 Aug. 1933.

revision of border resolutions of the peace treaties couldn't be discussed. Paris wished that the object of incoming talks be – prior to everything – „*un examen méthodique*” of the most important and urgent questions.²¹

One of the files bears some lines written with Kánya's own hand – instructions to the Hungarian envoys to Rome and Ankara. The envoy to Rome should communicate to „*competent levels*” that Kánya goes to Paris as he notified in advance Mussolini what Mussolini „*approved*”. „*The visit does not have any special purposes, it is a courtesy call to put the French in a better mood toward us.*” These handwritten lines prove that the Hungarian diplomacy did not nourish excessive illusion for a positive change of France toward Budapest.

Moreover prior to this trip Prime minister Gömbös put on the record²² that the „*Duna confederation*” plan which was so important for France – and in the case of its realization would „*spiritualize*” or would render „*theoretical*” the Trianon borders – was unacceptable for Hungary because this plan would perpetuate „*the established order of today*”. In this judgment Gömbös was right, of course.²³ On the first day of Kánya's „*courtesy call*”²⁴ just to avoid possible misunderstandings the „*semi-official*” newspaper of the Quai d'Orsay *Le Temps* nailed down that „*in Europe's present situation the revision of the (Versailles) treaties would undoubtedly involve the gravest consequences and would inevitably trigger war.*” The journal did not forget to add that Paris insisted on its standpoint, namely that the Danube states must eliminate all political considerations when organizing their economic ties. The condition of peace in Central-Europe was „*to spare the independence and sovereignty of all Danube states.*” Problems in Central-Europe could not be solved but within the framework of cooperation with the „*Little Entente*”. Budapest should understand that the key of booming its economy could only be found in a sincere cooperation with the neighboring countries.²⁵

The Hungarian foreign minister met the French Premier, the foreign minister and the President, too and he did not touch political (i.e. revision dissecting) affairs, indeed. He ascertained the positive trend in French-Hungarian trade and he thanked the French financial and economic support. He gave utterance to his satisfaction over the French comprehension for the Hungarian economic endeavor and its wishes to

²¹ *ibid.* 11 Sept. 1933.

²² *Pesti Hírlap* 12 sept. 1933.

²³ As Bethlen refused this French idea during his talks with Mussolini in Rome the 4th April 1927.

²⁴ Only one of his collaborators accompanied him – to show the non-official character of his visit (prior to him the Hungarian Prime minister was in the French capital in February 1930.)

²⁵ *Budapesti Hírlap*, 16 Sept. 1933.

insure good markets for Hungary's products by appropriate treaties. But the Parisian press hurried to add that the condition of the French goodwill was that Hungary does omit the revision. During his talks Kánya made clear to his counterparts the Hungarian government's conditions as for the cooperation with „*Little Entente*” states – i.e. Hungary gives its accord to the French initiatives urging a Danubian confederation (toward the first step would be bilateral treaties) if the „*Little Entente*” shows goodwill and understanding.²⁶ (But those two conditions would have meant de facto cancellation of the Trianon treaties guarantying the existence of the „*Little Entente*” countries.) As final act of the talks the French foreign minister offered a lunch in honor to Kánya and to British foreign minister Eden who was in Paris, too.

According to the expectations Kánya's visit didn't bring any result except the usual „*flower throwing*”. Following the French-Hungarian foreign ministerial meeting the Hungarian envoy to Paris paid a call on the general secretary of the Quai d'Orsay who appreciated Kánya's visit with empty polite phrases. After that, the chief press officer of the Quai d'Orsay told him Kánya was very wise not to raise issues embarrassing the French side. He added the French public opinion was not so deeply averse to the thought of revision as it was some years ago. „*In fact prior to Hitler's coming to power we were nearer to speak openly about it. But today we face another situation we should wait patiently.*”²⁷- the French diplomat concluded.

The open indifference was motivated not only by the lack of mutual interests but also by another confidential, immature– then dropped – conception concerning Hungary's handling. According to a note sent by the Hungarian Prime minister's office to the foreign minister, the French legation to Budapest had been instructed to inquire about the Hungarian government's politics toward the diplomatic activity of the „*swastika bearing*” German government. Coming from a confidential source within the French foreign ministry an information stated that the Quai d'Orsay and other political circles were of the opinion that the best way for the revisionist policy of the Hungarian government would be the signing of neutrality treaties – like Switzerland. The bearers of this conception thought that the question of the Hungarian revision would be solved by other European events and when they would arrive the Hungarian neutrality would be the stimulus for the detached regions to go back to Hungary. The French idea also underlined the possibility, that the Western powers would need a neutral territory - like Switzerland – very soon in the East. In view of these circumstances – the confidential source said – the competent French authorities would be pleased if the idea of „*neutral Hungary*” had not been presented as a French one,

²⁶ Pesti Hírlap, 20 Sept. 1933.

²⁷ HNA K63, 1933 -1/. 1 Oct. 1933.

instead the Hungarian government i.e. Gömbös should come to Paris with such a plan bearing Mussolini's accord. The French side did not preclude the possibility that such a Hungarian proposal about neutrality could be the starting point of an imminent partial revision which later could be concluded to a full revision. The „*Little Entente*” states couldn't argue against a proposal on Hungary's neutrality stating that they needed the detached territories to counter a Hungarian aggression against them. This way Paris could handle more easily the „*Little Entente*” states and so the Trianon ice barrier could be broken.²⁸

This idea lacked any realistic support. Not only did the Hungarian government consider the neutral status absolutely inconceivable but (as Villani the Hungarian envoy to Paris clearly pointed out) Hitler's withdrawal from the League of Nations isolated Germany, strengthened the unified front of the Great Powers, and what directly concerned Hungary: Hitler's move rendered more intensive relations between France and her allies in the East. The distrust against Hungary increased again in Paris (as it was at the coming to power of Hitler) because France considered Hungary „*as the natural ally of the Reich*” – reported Villani.²⁹

In his political report on the year of 1933 Villani underlined that the distrust was fed by the public opinion's general conviction that Hungary would follow Germany through fire and water. The Hungarian Premier's visit to Berlin, the nomination of the former Hungarian envoy to Berlin to foreign minister reputed germanofil and the fact that at the disarmament conference the Hungarian delegates voted always together with the German only nourished that conviction. French circles sympathizing with the idea of revision were convinced that in the chaotic European situation it wouldn't be opportune to increase the number of problems by raising the question of revision.³⁰ And this sympathy had slowly been drifting away from the main stream of French foreign policy and its last representatives tried to convince the Hungarian government to take back from the intensity of its revisionist propaganda.³¹ The reason of this change was – as the new Hungarian envoy to Paris Khuen-Héderváry reported back home on the basis of his fresh impressions – the fact that French official circles and parts of the political public opinion concluded with resignation that France had no more means to stop the German rearmament. In such circumstances it was quite understandable – wrote the new Hungarian envoy to Paris – that Paris wanted to have more intimate relations with the „*Little Entente*” which

²⁸ idem without exact date (On the damaged document one can read 9 ...ber 1933.)

²⁹ idem 21 Oct. 1933.

³⁰ HNA K63 1934-11/1, 16 Jan. 1934.

³¹ idem 17 Jan. and 6 March – Villani's farewell visit and the curtesy call of the new Hungarian envoy to Paris Khuen-Héderváry on the French Primeminister.

was the most important pillar of the French foreign policy.³²

And the tightening of those links happened after all. The government of the „*leftist cartel*” fell following the events of February 1934 and was succeeded by the government of „*national unity*” of Doumergue from the Radical Party. The portfolio of foreign affairs was given to Henry Barthou (who later lost his life in the Marseilles terrorist attack) – and that brought a total change in the French judgment of the Hungarian revisionist endeavor. The former „*understanding*” was changed into an intransigent, one-sided approach - which could not but strengthen the Italian and German orientation of the Hungarian government. The French government while struggling with heavy political trouble – totally misunderstanding what happened in Europe and miscalculating his role within this new situation – resorted to its old „*Little Entente*” politics which reflected his old Great Power status.

Moreover France made efforts to make clear this „*old-new*” policy by spectacular consultations and statements. Khuen-Héderváry reported on the Yugoslav foreign minister’s visit to Paris that the French and Yugoslav foreign ministers’ standpoint on the revision was absolutely identical – they were firmly against.³³ Barthou confirmed this standpoint a few days later in Belgrade where he went from the Bucharest meeting of the „*Little Entente*” standing committee to. He stated that France wouldn’t permit the change of borders and when a journalist asked him what would be the reaction of Hungary to his statement Barthou answered: „*For Budapest I am a dead man, they have put me afire at this very moment.*”³⁴ Later events proved that Barthou delivered a fatal blow to the possibilities given by at least partial understanding of Hungary’s positions.

In June 1934 the French foreign minister went to Bucharest to attend the meeting of the Permanent Committee of the „*Little Entente*”. His performance in Bucharest plainly convinced the Hungarian leadership that as for its revisionist goals Paris became again one of its most consistent adversaries. Barthou stated that France and Romania shared common values and the same ideals. Both of them had retaken territories belonged to them (i.e. Transylvania and Alsace-Lorraine). This thesis was the base of treaties signed in Versailles. Justice had triumphed. The revision of peace treaties would have been the renouncement of rights. The observation of the peace treaties was the law for France and Romania!

Then during his speech in front of the Romanian parliament he

³² idem 17 May 1934.

³³ HNA K63 1934-11/1, 18 Jun. 1934.

³⁴ Pesti Hírlap, 27 Jun. 1933. Barthou hinted at the fact that during a non-authorized (and crushed by the police) rally the crowd set afire a strowman representing Barthou.

added (expressing his gratitude for his freshly granted Romanian citizenship!) „*the peace has gave back to you your borders which have always been yours and will remain yours*”. „*All of those who wants back one of square centimeter (of your territories) will not only face your resistance but that of France, too because you will have the support of France. We want the peace which conserves and secures the lawfully acquired rights.*”³⁵

Perhaps the Quai d’Orsay felt that the foreign minister overshot the mark because the French envoy to Budapest paid a quick call on Hory the chief of the Political department of the Hungarian foreign ministry. The goal of his visit was to enlighten Barthou’s statements in his visit to Romania. Hory told the French envoy that Barthou’s phrases in Bucharest were anti-Hungarian and legitimated atrocities committed against Hungarian in Transylvania. De Vienne answered that Barthou’s statements were not conform to the views of the political department of the Quai d’Orsay. Then he added that in his opinion the French Premier would strive to „*slowly correct*” the effects of Barthou’s speech.³⁶

Khuen-Héderváry reported of the effects on the French-Hungarian relations following Barthou’s trip to Bucharest and Belgrade, too. According to him it was not a surprise that Barthou strongly underlined the steadfastness of the „*Little Entente*” alliance and took a stand against revision. The Hungarian envoy to Paris was convinced that the goal of Barthou’s visits was to strengthen the „*Little Entente*” as the central piece of an eventually greater East-European block and to kill sympathies toward Germany emerging in Yugoslavia and Romania. Barthou’s performance in Bucharest was not welcome in Paris – wrote Khuen-Héderváry and added: some politician fears that Barthou’s endeavors will harm the slowly improving French-Italian relations and will push Europe to break into two antagonistic block.³⁷

On the next ordinary session of the Hungarian parliament before the order of the day a number of deputies took the floor owing to the storm raising statement of the Finch foreign minister. The deputies condemned the sudden French turn-about in unison and they pointed out that Barthou followed a saber-rattling policy instead of international common consent and poisoned the relations between the Danube states. Following the passionate remarks Foreign minister Kánya read aloud Prime minister Gömbös’s declaration: „*Barthou’s statements created general uproar. Till up to now Hungarian political circles has been convinced that the goal of the French government foreign policy to ease present tensions has not been based on bayonets but based on justice. Barthou’s statements killed those hopes. The Hungarian government*

³⁵ Pesti Hírlap, 21-22 Jun. 1933.

³⁶ HNA K 63 1934-11/1. 25 Jun. 1934.

³⁷ HNA K 63 1934 -11/1. 4 Jul. 1934.

pursues peaceful policy and it endeavors to obtain its goals by pacific means – so it will be in the future, too.” The government understands the indignation – said Kánya – but it is important that nor the deputies neither their voters do not loose their cold- blood. (The voters lost their cold-blood because a series of manifestation was organized against Barthou and France.)

Such a drastic turn-about of the French politics toward the Danube-basin did not remain unnoticed. The foreign press correspondents to Paris brought it forward. Barthou made the following confidential remarks to the journalists: After the world war Hungary heavily damaged French interests twice. First they attacked the French currency through criminal offense under the guidance of the Transylvanian count Bethlen. France has always been the home and self-scarifying defendant of human rights and freedom against others. France shouldn't be supposed to bring back the feudal spirit to Transylvania which employed counterfeiting against France. In front of those practices stands the Romanian government's politics imprinted by the principles of the high ideas about the human liberty of the French genius and the nationalities of Transylvania will very soon experience with satisfaction the difference between the two mentalities. And Hungary has been gravely hurting French interests right now when under the influence of this Transylvanian count tries to gather France's enemies. The dark intrigues of Hungarian diplomats do not shade France's eyes.

If Hungary is Hitler's toady, do not appeal to human rights and justice because the new German regime is equal with the most inhuman injustice and unlawfulness. Germany will always exist when nobody will remember Hitler. Germany will have to repair much more if it forgets this truth. The stronger is Hitler the weaker is Germany. France is strong today and will be strong tomorrow. Romania has made a better choice as for its principles and friends then its Central-Western neighbor. Mussolini is without doubts one of the greatest statesmen of Europe but Italy is not the protector of small states³⁸ – finished his statement the French foreign minister.

However Laval who followed Barthou did not differ in opinion with his predecessor, at most he expressed it in subtler manner. At the end of the year the Hungarian foreign minister met Laval in Geneva. Laval thought that the murder of king Alexander and Barthou in Marseilles did not provoked storms on the level of French-Hungarian political relations although there was a very intensive press campaign against Hungary. Laval dwelt on the question of revision and told Kánya the Hungarian propaganda was too noisy, it had been making continuously trouble and he added he considered unavoidable to stop it for the years to come. The borders were the consequences of the war and they must be accepted peacefully and

³⁸ HNA K 63 1934-11/1. Manuscript without date and signature.

dignity as France did it after 1871. (It was certainly not true, the French politics' only goal was the revenge after 1871.)³⁹ The French foreign minister - just to avoid misunderstanding - stated to the chargé d'affaires of Bulgaria - which followed revisionist goals, too - that „*The most important thing is that no one should change the peace treaties because they were the sturdiest base lays the European order on.*”⁴⁰

It became more and more clear to the Hungarian government that the French position was not changing and Paris would be less and less inclined to take into consideration the Hungarian views. Albeit the French M.P. Ernest Pezet one of the leading expert of the Central-European region stated that the „*Little Entente*” - put into the position of the arbiter of the Danube-basin questions - was characterized by its old hatred, distrust and politics of isolation. Kánya indicated the problem to Laval in Geneva, also saying that if Paris had been interested in the Danube Pact henceforward it should have done everything to persuade the „*Little Entente*” to recognize the equality of Hungary⁴¹ - in the absence of this recognition Hungary could not sign the Danube Pact. (Later in front of the Foreign Affaires Committee of the Hungarian parliament Kánya made it clear that Hungary could not but as an independent and absolutely equal - thus militarily, too - nation to take its seat at the negotiating table with the „*Little Entente*”.) Laval told Kánya that „*Pour obtenir l'égalité des droits il faudrait donner des garanties supplémentaires*”. On Kánya's question did the French Premier understand by his statement a mutual assistance agreement the answer was „*Yes*”. Kánya's reaction was (no wonder) that in this case the Danube Pact would not be realized because it was absolutely excluded that Hungary sign a mutual assistance agreement with states which dismembered its territory. Laval didn't answer.⁴²

One of Laval's remarks to Kánya: „*vous êtes un petit îlot curieux dans l'Europe centrale, mais malheureusement vous êtes très sympathique*”⁴³ show very convincingly that the French foreign minister hadn't the slightest idea about the gravity of the situation. The Hungarian envoy to Paris rightly pointed out that Paris „*is unable to understand that France's adversary can have legitimate interests, too which oppose France's interests.*”⁴⁴ Later he added that Hitler introducing the general compulsive military service tore to pieces the military provisions of the Versailles treaties and opened a new area in the history of the postwar politics.⁴⁵

³⁹ idem, 7 Dec. 1934.

⁴⁰ idem, the report of Khuen-Héderváry

⁴¹ The main problem from this point of view was the equal rights to rearmament.

⁴² HNA K 63 1935 - 11/7 - 6 Febr. and 12 Sept. 1935.

⁴³ idem 6 Febr. 1935.

⁴⁴ HNA K 63 11/1- 18 Jan. 1935.

⁴⁵ idem, 26 March 1935.

And some Hungarian public opinion influencing paper openly wrote that Hungary was standing by the „*peace of Rome*” because „*the extraordinary merit of Rome’s friendly grouping is that it has in principle broken the almost alone dominating French foreign policy which wanted to make eternal the postwar situation and wanted to eternalize the menace and danger of war. The goal of Rome’s politics is to erode and to revise the Versailles treaties.*”⁴⁶

Khuen-Héderváry in his sharp-eyed summary report on France concluded that France’s foreign policy were characterized by the intransigent nationalism, the endeavor to European supremacy and the fear of the growing German power. Its most important goal was to create a coalition against Germany and to weaken with every possible mean those countries, which did not want to fit themselves into the framework of the French influence. In addition to this goal her aim would be the definitive securing of the Versailles treaties and Germany’s isolation in the future, too. As for Germany it did not want to comply with the changing circumstances and stood rigidly by the Versailles peace dictate. France strove to cut off Germany from the rest of Europe.

The French-Hungarian relations are worsening – continued the Hungarian envoy to Paris – as according to the French perception Hungary was the exponent of German politics in Central-Europe. Laval keeps on the anti-Hungarian line of Barthou, considerably backing the anti-Hungarian actions of Yugoslavia, Romania and Czechoslovakia following the Marseilles assassination of King Alexander and Barthou. The revisionist politics of the Hungarian government push even harder the „*Little Entente*” toward France. This cooperation was given a new tool by the creation of the Balkan pact. France unconditionally serves the interest of the „*Little Entente.*” The French approach to Italy partly serves the goal to distance Italy from Hungary and on the pretext of improving the Central-European situation to force Hungary’s place into a Central-Europe, reorganized according the interests of the „*Little Entente*”. The purpose of the French government is to freeze the international order created by the Trianon treaties – closed his report Khuen-Héderváry. Even the economic ties fell back. The Hungarian export in 1934 to France was 35 million francs against the 80 million of the previous year. The import from France was 26 million francs against the 49 million of the previous year.⁴⁷

The remilitarization of Rhine-land put new burdens on the French-Hungarian relations. On his demand Foreign minister Kánya received the French envoy to Budapest. According to the note taken of the meeting the French envoy Maugras was sulky with the Hungarian press which following their first objective comments on the German move

⁴⁶ Magyar Külpolitika, no. 10–11, 1934.

⁴⁷ HNA K 63 11/1, 15 Jan. 1935. (These were insignificant volumes.)

published enthusiastic articles about the German „*act of liberation*”. It seems – he said – that the Hungarian government set free the press „*which reveals without restraint the true sentiments of the government and that of the public opinion.*” There was certain part of truth in Maugras’s complaints i.e. the press published Hitler’s speech in full and their comments suggested that the way indicated by Germany led toward the revision of Versailles.

Kánya’s answer didn’t leave any doubt as for the intentions of the Hungarian government. He declared that the Hungarian government did have neither the possibility nor the reason to take a stand in this recent French-German discord. Hungary is not – he said – a signatory state of the Locarno treaty and is not a member of the League of Nations Council. And not without irony he added that France rather gave this distinction to such world power like Portugal, Uruguay and Panama with pleasure. The sole and unique wish of the Hungarian government – he went on – was that peace be preserved and the concerned powers find a solution for the newly emerged conflict, a solution which wouldn’t overwhelm with a new armed collision as Europe struggled with great difficulties. Kánya closed his remarks adding that the articles of the 8th of March issue of Budapesti Hírlap and Pester Lloyd expressed the above-mentioned opinion and „*were inspired by myself*”.⁴⁸ Two days later Kánya gave instructions to the Hungarian envoy to Paris as for the handling of the Rhine-land conflict stating that the Hungarian government wished to keep its distance. He added the whole Hungarian public opinion warmly wished that the crisis be solved fulfilling the desire of the concerned powers as soon as possible. „*The Hungarian government hope that our neighboring countries will show similar restraint to this conflict and won’t use this opportunity to demonstrate against Hungary*”⁴⁹- closed his instructions Kánya.

French-Hungarian relations were deteriorating in accelerating rhythm. It was perfectly revealed by the debate about the freshly introduced Austrian compulsory military service. When the French envoy to Budapest inquired after the Hungarian government intentions concerning a possible imitation of the example of the Austrian compulsory military service the deputy Foreign minister told him that the Hungarian government would not imitate the Austrian example – for the time being.⁵⁰ Maugras was not satisfied with this answer and some weeks later he asked Kánya the same question – of course knowing very well that one of the gravest problems of the Hungarian-„*Little Entente*” relation was the question of „*the total –first of all military – equality*”.

⁴⁸ HNA K 63, 11/7, 10 March.1936.

⁴⁹ idem 12 March 1936.

⁵⁰ idem 2 Apr. 1936.

Kánya didn't answer the question but expressed that according to his information the French government advised its allies to calm down concerning the Austrian step. But if the Habsburg restoration would be put on the order of the day in Vienna or Hungary would introduce the compulsory military service Paris made it clear that the „*Little Entente*” states could totally count on France to wreck these plans. Kánya expressed his regrets for France was employing double standards i.e. it brought forward the special theory that international treaties were not equally binding for every signatory states.⁵¹

The Hungarian doubts were not but strengthened toward the French government's Great Power position and foreign policy by the fact that even the Quai d'Orsay echoed views which considered the „*Little Entente*” as a „*dying institution*” not able to stop the Anschluss. According to certain opinions about Romania this latter never meant a serious political and military factor for France.⁵² The result of those doubts was that France as an alternative to Italy or Germany was quite quickly abandoned by the planners of the Hungarian foreign policy. This process of changing was accelerated by French views exposed in Budapest e.g. by Christian democrat M.P. Ernest Pezet deputy chairman of the Foreign affairs committee of the French National Assembly.⁵³

The French M.P. was obviously received on high level in the Foreign ministry because the permanent deputy foreign minister Gábor Apor himself sent a long report to the Chairman of the Hungarian League of Revision about Pezet's declarations. The core of which was: the war in Europe cannot be avoided and Germany will unleash it. The Anschluss is equal with the imminent death of Czechoslovakia and for this reason France will be involved into this conflict. Paris' position is complicated by the fact that the „*Little Entente*” states don't take an unambiguous stand as for the question of Anschluss. The French politicians are amazingly under-informed about the problems of the Danube-basin, and the Quai d'Orsay still stick to its outmoded conceptions. All of the French politicians knowing Central-Europe think that the Habsburg restoration is the only solution to stop the Anschluss.

Pezet pointed out that France was not able to give economic advantages to the „*Little Entente*” any more. Slowly Germany replaces France and the political consequences of this move will be the German orientation of the „*Little Entente*.” The divergences of opinion (Anschluss, restoration) put an end to the „*Little Entente*” as a united political power. Yugoslavia cannot carry along France with Her into a war in spite of the fact that there are agreements between the French and Yugoslav armed

⁵¹ idem 7 Apr. 1936.

⁵² idem 4 Apr. 1936.

⁵³ He was an important personality of the French social-catholicism, specialist of Central-and Eastern Europe.

forces Headquarters but they can be activated only in special circumstances and can be easily outwitted. The Czechs have another position; in their case a full-fledged military agreement exists according to which a war against the Czechs or a war launched by Czechoslovakia will draw France into a war. Romania is not trusted because of Her intrigues, panamas and unreliability but despite of this reality the French government doesn't want to accept the fact that the „*Little Entente*” is no more the force She counted with. Pezet gave voice to his belief that a rapprochement would take place very soon between Italy and Germany.

Pezet thought that according to leading French political circles Hungary was and would be the ally of Germany. Hungary lays so deeply in the German danger zone that Budapest is unable to pursue different politics thus Hungary doesn't represent any advantage for France – said Pezet. Moreover Hungary was jeopardizing peace in Central-Europe by its revisionist claims and is backing the German revisionist endeavors against France.

According to Pezet Hungary has followed a false tactic as for revision. Hungary shouldn't have demanded revision but should have clung to the exact implementation of the principles of the Trianon treaty and on the basis of those principles to demand the fulfillment of the „*Wilsonian principle*” i.e. the realization of border revision, which reflects the real ethnic situation. „*This is of course an antiquated position. It is not possible to touch this question without war any more*” – he continued. Hungary follows so closely the German perception of revision that interdictions against Germany concern Hungary, too. But for Germany there are no but territorial restrictions meanwhile there are no concessions for Hungary at all. In Pezet's opinion Hungary would be in an awkward position when the German influence would prevail in Yugoslavia and Romania. These states would be more important for Germany than Hungary and it can easily happen that Germany would force Budapest to renounce to lay claim to its former territories annexed by Yugoslavia and Romania. (And this prediction ensued because Berlin backed Hungarian claims only against Czechoslovakia – and urged good relations with the two others countries.)

Pezet concluded his thoughts saying that Hungary missed the train of cooperation with the Western powers and these latters would leave Hungary alone. Anyway the claim of territorial changes would result in war. Because in these problems Czechoslovakia was involved France would be pushed toward intervention independently of its yearning for peace. In his view a new world war would broke out in the shortest time.⁵⁴

Paris displeas with the activity of the Hungarian diplomacy was earmarked by Horthy's visit to Austria and Bavaria. The Hungarian

⁵⁴ HNA K 63 11/7 – without date 1936.

decision makers did not attach exaggerated importance to the French views since they thought: „*The French diplomacy doesn't acknowledge that its hegemony which forced the Hungarian foreign policy to wait and abstaining from initiatives does not exist anymore.*”⁵⁵ At the same time parts of public opinion ascertained with relief that „*the ascendancy, the authoritative self-confidence with which France was trying to conduct Europe's affairs belongs to the past.*”⁵⁶

Independently of the above mentioned remarks Darányi the new Premier – indicating to the Western democracies that the German option is only a possibility for the moment –hurried to instruct in a coded message Khuen-Héderváry who was going to the French foreign minister to tell him the foreign policy of the new Hungarian government was unchanged. Hungary keeps on cultivating its friendships but it doesn't mean that it isn't looking for a good partnership with different states. It is true first of all for France since there is no direct antagonism between the two countries. It must be sincerely acknowledged that the Hungarian-„*Little Entente*” relations are not the best – but tensions have been lessening with Yugoslavia.

To ameliorate relations with the „*Little Entente*” has become more difficult by the fact that they have taken a very stiff standpoint concerning the question of equality. The military equality and the treatment of Hungarian minority were problems, which separated Hungary from the „*Little Entente*” countries. The good counseling by France especially in relation with Romania could help a lot. Without the settlement of those problems the economic cooperation with the „*Little Entente*” was hardly imaginable – although Budapest did not exclude it in principle.

It is to be underlined that „*our friendly relations*” were not directed against anybody and except for the well know „*Pact of Rome*” Budapest had no other treaties – and this fact proved that the political goals of Hungary were peaceful. If the „*border question*” turns up Khuen-Héderváry should state that Hungary doesn't want to violently modify the existing borders – but it is impossible to recognize once more the status quo. To sign a mutual assistance treaty with the „*Little Entente*” countries cannot be done by the well-known reasons.⁵⁷

The Hungarian government could not progress further into this direction. On the one hand the situation Khuen-Héderváry analyzed in his political report was absolutely obvious: „*The year of 1936 is characterized by the decay of France's hegemony. The expansion of the German and Italian might exercises great attraction onto states grouped around France.*” The paramount political goal of Paris

⁵⁵ idem 27 Aug. 1936.

⁵⁶ No 3–4, 1935. Magyar Külpolitika.

⁵⁷ HNA K 63 11/7 -14 Oct. 1936.

henceforward is to build its own security system. Though France swallowed the pill of the remilitarization of the Rheine-land but presented a peace plan, which was also unacceptable for Hungary. The limitation of rearmament by regional mutual assistance treaties and the statement that the revision of the (Versailles) treaties are necessary but such a revisionist proposal concerning the territorial order of Europe cannot be put on the order of the day before 25 years⁵⁸ - was absolutely inadmissible for Hungary.

On the other hand the Quai d'Orsay did not turned deaf ears to Romania's warnings i.e. it cannot be in the interest of France to ameliorate the Hungarian-„*Little Entente*” relations for the simple reason that the motive of the creation of „*Little Entente*” was the Anti-Hungarian union of the member states. If those relations ameliorate, the mere existence of the „*Little Entente*” will be contestable and this development doesn't serve France's aims.⁵⁹ The „*Little Entente*” lobby was so strong that Foreign minister Delbos was vainly repeating the necessity of a settlement with Hungary and it was for nothing that certain French political circles showed great disillusion toward the „*Little Entente*” – the position of this later was untouchable. What is more the French premier wanted to stop the armament shipping to the extreme rightwing Romanian Goga government in vain – he had to cede under the pressure of the Quai d'Orsay and (apparently) the ministry of Defense. And all of this was done in spite of the greatest illusion of the postwar French diplomacy i.e. Paris was convinced that Romania and Yugoslavia could be used in a war against Germany – was Khuen-Héderváry's opinion.⁶⁰

He also pointed out that the French foreign policy didn't decide to start negotiations to hear Hungary's claims at least. The French diplomacy was characterized by passivity into the direction of Budapest. This passivity was eased under the influence of Prague but the fact that England began to witness greater interest toward Austria and Hungary played some role, too. The activity of the Hungarian government had been judged by a positive manner and Paris didn't exclude the possibility of Hungarian-„*Little Entente*” talks so dear for France. At the same time France made some smaller economic gesture with pleasure to counterbalance the German influence. The totality of the French-Hungarian commercial exchange presented a growth of 40% relative to the previous year. The Hungarian export to France jumped to 80 thousand francs from the level of 50 thousand. (This was of course insignificant volume.)

The Anschluss and the German-Czechoslovak conflict proved that

⁵⁸ idem K 63. 11/1 Jan. 1937. Report of the Hungarian envoy to Paris.

⁵⁹ idem 14 Okt. 1937. Khuen-Héderváry's report on his change of view with the Czechoslovak foreign minister in Paris.

⁶⁰ HNA K 63 1938.1/1. 6 Jan. 1938.

France had totally lost its capability to launch strategic initiatives and it could not handle the invasive German foreign policy at all. Independently of this fact the dialogue concerning the problems of the Danube region was upheld – with a special regard on the expansion of the German Reich and the revisionist policy of Hungary.

The German ambassador to Paris raised the Sudetenland problem at the Quai d'Orsay and said that the intransigent behavior of the Czechoslovak government would push Paris into a conflict with Germany. The French foreign minister Bonnet's solemn answer was that France had not the slightest intention „*to be blindly led by Czechoslovakia*” and he would tell his counterparts in Prague that France would be forced to revise its alliance treaty with Czechoslovakia if this later would not fulfill at least 80% of the just claims of its national minorities.⁶¹ France had been slowly drifting away from the mainstreams of the European political courses and this fact had surprising effects i.e. Paris put aside the „*Little Entente spectacles*” when was examining the Hungarian revisionist policy.⁶² (It was certainly true only for a part of the French political actors.)

Ferenc Honti chief representative of the Paris bureau of the Hungarian League of Revision had a long talk with Jean Mistler former minister, M.P. of the Radical Party and deputy chairman of the foreign affairs committee of the Parliament. Mistrel told Honti that to stop the German expansion an Austrian-Hungarian-Czech trio would be the better solution. Since the „*Little Entente*” did not exist anymore - he said – and if Hungary would play a role in this trio there would be no difficulty for France to fully back Hungary against Romania.⁶³ What Mistrel said didn't mirror the official view of the French government. It was much closer to the French envoy to Budapest's view presented to Kánya. The Quai d'Orsay thought that Hungary could not hammer out an agreement with Czechoslovakia without the German green light and Berlin would never give such an agreement.⁶⁴

In the summer of 1938 Ernest Pezet revisited Hungary but this occasion he was received in the foreign ministry only by a subaltern diplomat. According to this latter, Pezet's view concerning the region and especially Hungary's endeavors had been modified – but this fact didn't have any importance in the summer of 1938. Pezet stated that following the Anschluss the French public opinion realized that this

⁶¹ HNA K 63 1938.11/1. 10 Apr. 1938. The German ambassador to Paris gave these informations to Khuen-Héderváry. The French ambassador to Berlin François-Poncet made a very similar remark to Sztójai the Hungarian envoy to Berlin: „*It wouldn't be worth while to go to war for Czechoslovakia.*” (13 Aug. 1938.)

⁶² HNA K63 1938. 11/7. 6 Jan. 1938.

⁶³ idem. 6 Febr. 1938.

⁶⁴ idem. 21 March 1938.

event endangered the French insistence to „*sécurité*”. In Paris’s view the further growth of Germany’s territory was out of question and thus the Hungarian hope for the dismemberment of Czechoslovakia was false. The Hungarian diplomat closed his note with the following remark: *”Pezet is under total Czech influence, and he considers to help the Czech government is France’s vital interest.”*⁶⁵

The dramatic events of the year 1938 noticeably strengthened the self-confidence of the Hungarian government. In August Horthy paid a call on Hitler and at the Hungarian-„*Little Entente*” conference in Bled, Budapest was given green light as for rearmament. The wind of the quickly changing circumstances filled the sails of the Hungarian foreign policy. It became an official view that if Hitler would be given the Sudetenland Hungary must put forward its territorial claims against Czechoslovakia. Therefore Kánya asked the French envoy to come to his office. He informed him that the Hungarian government would consider very dangerous whatever solution could lead to the discrimination of the Hungarian minority.

Without the compliance with all of the just claim of all national minority in Czechoslovakia the order could not be restored and it goes without saying that every discriminatory solution at the expense of the Hungarian minority would result in a very tense relation between Hungary and Czechoslovakia. The Hungarian government had been following a rather peaceful and not bellicose policy until up to now – said Kánya.⁶⁶

The participants of the Munich bargain considering the Hungarian and Polish claims made a proposal to Budapest of treating with Prague, too. The Hungarian government started to negotiate but wasn’t satisfied with the progress of it. The French envoy to Budapest was informed that the way of progress of these negotiations was bad and the opposite side manifestly followed delaying tactics.⁶⁷

After Munich the French public opinion had a positive opinion about Hungary’s behavior – *„the prevailing mood is definitely good”* reported Khuen-Héderváry. As he ascertained, the politicians and the public opinion absolutely agreed that the reattachment of Hungarian speaking territories to Hungary was a natural move. The positive judgment of Hungary came from the violent behavior of Poland, which caused general indignation and bitterness. Poland abused the desperate situation of another ally of France and occupied the disputed territories meanwhile Hungary – said the French – show a civilized and calm behavior – they set down to the table to negotiate. On the one hand the French was sorry for the Czechs on the other they hoped that after Munich they wouldn’t have to make further sacrifice for them. At the same time the liquidation of the Czech question and the Czecho-

⁶⁵ idem.27 Jul. 1938.

⁶⁶ idem 19 Sept. 1938.

⁶⁷ HNA 1938. K63, 11/7, 13 Oct. 1938.

Hungarian talks in Komárom didn't arouse the curiosity of public opinion.⁶⁸ The first Munich verdict (which definitively sealed the fate of the French system of alliance formed in the Danube basin) was qualified a great Hungarian success in the French press- according to the report of the Hungarian envoy to Paris. Hungary got back a bigger territory than it counted on. A number of newspaper expressed satisfaction over the fact that France could avoid to participate in these decisions.⁶⁹

Without any doubt all that happened proved the rightfulness of its policy of revision followed for twenty years for the Hungarian government. This conviction was supported by the arguments presented during the debate on the government's foreign policy at the French National Assembly. In his intervention Ernest Pezet developed the idea that the governments which didn't want to admit that a moderate border revision in the spirit of mutual concession would had been the primary condition of all healthy organization in the Danube valley bore the responsibility for the given situation. The failure of peaceful settlement gave Hungary a very advantageous position and „it is to fear that the Hungarian government avails the dynamism of its revisionism and will turn it against Romania.” An obliging gesture to Hungary can prevent such a move – he said. The further progress of the debate suggested to Khuen-Héderváry that France practically didn't consider anymore the French-Czechoslovak alliance or the „*Little Entente*” alive.⁷⁰

In his annual political report Khuen-Héderváry was right when he ascertained that the international prestige of France had been gradually deteriorating. After the Anschluss the French government run away. French political circles had recognized yet that the growing German influence into the Danube valley had been fundamentally threatening the French system of alliance built up after the war. Khuen-Héderváry correctly established that the French foreign policy became settled by two lines.

The first one was personalized by Flandin⁷¹ who sent his best wishes to Hitler after Munich. This group disclaimed the postwar military treaties and the thesis of military assistance. They thought that following the repudiation of the Locarno treaty and the non-application of the 16-point of the League of Nations' treaty; France's obligation toward the Czechs did not exist anymore. They wanted to avoid to be pushed to war by foreign interests. On this side there was a very strong criticism against the post-war settlements and show a new sensibility for the necessity of the realization of the border revisions by peaceful means.

On the other hand the official - called „*war fomenting*” - standpoint of the

⁶⁸ HNA 1938. K63 11/1 – 11. Okt. 1938.

⁶⁹ idem 12 Nov. 1938.

⁷⁰ HNA 1939. K 63 11/1 .27 Jan. 1939.

⁷¹ He was the French Foreign Minister when Hitler reoccupied the Rhineland in 1936.

Quai d'Orsay was that the Locarno treaty lived as well as France's obligations toward the League of Nations thus the French-Czechoslovak treaty was fully in force. France wouldn't give Her accord to Germany's expansion to the East to known Her colonies in security. The security of the French colonies must be assured in Europe and that was the reason of sticking to the treaties with the Soviet Union, Czechoslovakia, Poland and the „*Little Entente*”.

Khuen-Héderváry draw the conclusion that the French public opinion agreed with Munich but did not realized that over the ruins of Versailles the mighty new Germany assumed hegemonic position for itself. France only assisting to the most important decision-making processed looked helpless to the Vienna verdict i.e. the partial revision of the Trianon treaties and the reattachment of some Hungarian ethnic territories to Hungary. As for the Balkans the French diplomacy considers the „*Little Entente*” a non-existing entity. France practically has given up its East-European positions – nailed down the Hungarian envoy to Paris.

In this situation we cannot speak about active political relations – wrote Khuen-Héderváry. The French press published much more positive articles that before about Hungary, the public opinion show more understanding for Hungary's problems. Official circles thought probable that in case of war Hungary wouldn't be able to avoid being belligerent on Germany's side. During the Czech-Hungarian conflict Paris advised Prague a peaceful approach concerning the discord with Hungary. After Munich the French foreign policy didn't witness any interest to East-European problems consequently France did not participate in the redrawing of the Czech-Hungarian borderline, so it ceded this task to the Axis – concluded his annual report Khuen-Héderváry.⁷²

One could have drawn the conclusion of what occurred on the European political scene that the planners of the Hungarian foreign policy „*wrote down*” France, too. Independently of that fact the Hungarian legation to Paris followed with great interest what was happening in France, registered the positive or negative opinions about Hungary - although it didn't bear any importance for Budapest any more. As Khuen-Héderváry reported about the year of 1939 following the falling in decay of Czechoslovakia France discovered that it had to prepare war to stop the German expansion. In the opposite case „the German Reich will try to realize it world conquering plans which for the moment seem a muddled idea” – he stated.

He added that the French-Hungarian relations were showing a gradually improving tendency following the disintegration of Czechoslovakia (France did not recognized the new Slovak state). France accepted Hungary's action to reattach Transcarpathia without any

⁷² idem. 5 Febr. 1939.

protest even Paris was satisfied because Hungary's move had the sympathy of Poland and on the other hand the Quai d'Orsay thought that the armed „*expedition*” didn't have Hitler's accord, but was executed against his will – wrote Khuen-Héderváry. What was more, the French public opinion felt drawn to Hungary since this later did not participate in the war against Poland – albeit Paris foreshadow the opposite – and the Hungarian government didn't permit Germany to march across Hungary to Poland and Romania. The French government wanted rather to help this kind of Hungarian neutrality than hinder and that was why it disapproved all sign showing temporary deteriorating Hungarian-Romanian relations. They tried to improve French-Hungarian relations (although Paris didn't permit the opening of a Hungarian consulate in Lille) – according to Khuen-Héderváry.⁷³ But of course at that time all of this change was of no importance at all.

After the collapse of France the Hungarian legation moved – following the fleeing French government – to Vichy amongst very adventurous circumstances. Former Hungarian foreign minister Csáky's opinion „*France – for the predictable future at least – will be no more a first class political player in the world*”⁷⁴ very likely met a broad agreement within the Hungarian public opinion. And this agreement was strengthened by reports from the „*Free Zone*”. According to information of the Hungarian Army's Headquarter the French looks at the activity of the Vichy government and its endeavor to collaborate with Germany with certain carelessness. People don't care but about their subsistence. They consider Marshall Pétain the mental prisoner of the Vichy government surrounded by self-seekers of every imaginable parties and movements. People hope the English final victory and de Gaulle's propaganda falls on fertile soil. In a number of French towns posters in state offices recruit for the armed forces of „*Free France*”. The „*Free Zone*” is characterized by discontent and general dismay.⁷⁵

In spite of the fact that from the point of view of Hungary's revisionist endeavor France became absolutely uninteresting, the Hungarian diplomacy was keeping on observing French opinions. Accordingly the Hungarian envoy to Madrid reported on his change of view with Marshall Pétain Ambassador of France to Madrid at that time. Pétain was very positive about Transylvania. He declared that Hungary should not have urged its territorial claims during the war they should be presented after the war in the framework of a new general European territorial arrangement.⁷⁶

But these and the similar change of views went on in a sort of „*virtual*

⁷³ HNA 1940. K 63, 11/1 – 21 March 1940.

⁷⁴ Magyar külpolitika, No 6, 1940.

⁷⁵ HNA 1940. K 63 ,11/1, 12 Nov. 1940.

⁷⁶ HNA 1940. K 63 11/7, 6 March 1940.

space” since the reality of the bilateral relations showed a basically different picture. E.g. the French envoy to Budapest informed the Hungarian Foreign ministry that the German „*armistice committee*” protested against the French-Hungarian trade treaty. The Reich put on the record that Berlin set up a claim to all Hungarian food-products thus all French-Hungarian trade of agricultural yields must be stopped. Vichy protested against the German claim and asked the same intervention on behalf of Budapest in Berlin.⁷⁷

This was the reality – enforcements of Germany’s interests. France and Hungary could only come nearer within this framework – accordingly the Hungarian foreign minister assured Vichy that Hungary gave a paramount importance to Marshall Pétain’s France and he hoped that the „*bitter memories*” would disappear very soon.⁷⁸ In return Vichy was satisfied with Hungary’s joining with the „*Anticomintern pact*”. Khuen-Héderváry didn’t omit to add that Budapest „*more intimate*” relations with the Axis powers produced positive reaction on behalf of Vichy because the Hungarian move „*backs the politics of collaboration of the actual French government up*”⁷⁹

The remark was right. The leading politicians of Vichy mentioned several times the political common interest „*in the fight against bolshevism and in view of the place in the new Europe*” to the Hungarian envoy.⁸⁰ Moreover Pétain set force in detail to the new Hungarian envoy to Vichy that there were lots of analogy between the present French situation and that of the Hungarian one following the first world war and there were similitudes between Horthy’s postwar period’s duties and his (Pétain) contemporary duties. „*He thinks his first task is the restoration of order. He wants to arrive to this goal by the establishment of an authoritarian regime – he said – by the elimination of the parliament. He wished to shore the old historical regions up instead of ’départements*”⁸¹ However in his reports the new Hungarian envoy to Vichy (Bakách-Bessenyei) very precisely put down the process

⁷⁷ HNA 1941, K 63, 11/1, 14 March 1941.

⁷⁸ HNA 15 Nov. 1940, K 448 (confidential papers) The disappearance of „*bitter memories*” was not at all helped by the Hungarian occupation of Northern Serbia – former Hungarian territory. According to Khuen-Héderváry „*No doubt that the marching of our troops in to the former Jugoslavian territory shortly after the signing of the friendship treaty produced a definitely unfavourable impression. All of those who presented their congratulation for Transylvania are silent today. Of course I have no doubt about the fact that in our days Europe what kind of opinion are bearing political circles of the French „Free zone” concerning such an important action for us is meaningless.*” HNA, 1941 K 63, 11/1, 22 Apr. 1941.

⁷⁹ HNA 1940, K 63, 11/7, 7 Dec. 1940.

⁸⁰ HNA 1941, K 63, 11/1, 21 Aug. 1941.

⁸¹ idem 26 Aug. 1941.

„of the new dictatorial political course” and that of the „totalitarian organization of the state”. Bakách-Besseney considered that this process was the total fitting of Vichy into the collaboration with the Reich.⁸²

Bilateral relations had been slowly reduced to transmit Hungarian protest against the anti-Hungarian propaganda of Romania to Vichy’s foreign ministry (since Hungarian and Romanian protests had been arriving continuously Laval was feed up and was doing everything to stop the publication these protests in Vichy’s press – reported the Hungarian envoy.) French-Hungarian partnership was absolutely excluded. According to the very accurate report of Bakách-Basseney *„Vichy does not have a foreign policy. The sovereignty of the „Free Zone” is non-existing. Even in public administration its power is restricted by German or Italian protests...to speak about independent foreign policy is nonsense. Without the permission of the Axis no one can go in or go out of France. The government cannot send telegrams or letters abroad. All of its activity depends on the Axis. It cannot act in catimini neither since the country is overrun by spies, informers, German and Italian inspectors. Thus the government doesn’t dare and cannot act. The total lack of sovereignty is proved by the fact that on German pression Vichy interned the personnel of all diplomatic representation, which ceased diplomatic relations with Germany or was at war with this latter. Germany wants to transport them to Baden-Baden as it did with the American diplomats.”*⁸³

A horrible chapter of the wartime French-Hungarian relations was the status of Hungarian Jews who got stuck in France. Vichy’s laws regarding foreigners and Jews – which were valid in occupied and free zone alike – trapped Jews residing on French soil. Some of them (who could prove their Hungarian citizenship asked and received Hungarian passport after France’s collapse) fled to Hungary searching safety ...

But the Jews remained in France found themselves in the same desperate, hopeless situation. Counselor Hollán called the Hungarian ministry of foreign affaires from the legation to Berlin that Radio Paris launched for the second time in the air the warning that Hungarian Jews in Paris must presenting themselves to the Prefecture for their compulsory yellow ribbon. The decree concerned the Hungarian Jews only – the Italian, Spanish, etc... Jews were left out. The question emerged earlier. At that time the legation to Berlin on the basis of departmental order sent instructions to the Hungarian General consulate to Paris to protest against the discriminatory treatment of the Hungarian Jews and claim the same rights the Italian Jews had. To wear a yellow ribbon has consequences on the property of the bearer thus the decree imperiled Hungarian property – stated the Hungarian foreign ministry. Counselor Hollán attributed the repeatedly planned actions against

⁸² idem 30 Aug. 1941.

⁸³ HNA, 1943, K 63 11/1. 19 Jan. 1943.

Hungarian Jews living in France to rumors according to which some qualified personality of the Hungarian foreign ministry stated that the fate of Hungarian Jews of France for the Hungarian government wasn't of some concern. Hollán reported that a number of German authority referred to this statement and he asked for instructions by wire for the procedure to follow concerning the above-mentioned planned actions.⁸⁴

Two months later Bakách-Besseneyey paid a call on Laval who was nominated Prime minister on German pressure. Following his nomination the German begun to claim the immediate deportation of Jews residing in France. First Laval refused to obey but later he agreed. After discussing the eternal topic – Hungarian-Romanian relations – Laval declared that expulsion orders for Jews (and to transfer them to Germany) didn't concern Hungarian Jews residing on French soil. But – he added - it could not be excluded that Germany would claim that France hand over these Jews, too. Laval asked Bakách-Basseneyey that in this case to avoid the transfer of Hungarian Jews in France to Germany would the Hungarian government be ready to readmit the Jews in question? The Hungarian envoy answer was that distinction must be drawn between Jews coming from Hungarian territory (including the freshly reattached territories, too) and Jews with Hungarian citizenship. The Hungarian government couldn't be indifferent to the fate of these latters – thus in given cases the Hungarian envoy would be obliged to intervene in their interest. Laval added that to save the French Jews he should get rid of immigrants – thus to transfer the Hungarian Jews, too. In his report Bakách-Besseneyey raised the possibility that under German pressure further anti-Jewish measures could be introduced in France, and this time they could concern Hungarian Jews residing in France. The envoy notified in advance that if these measures should have been brought in he would ask instructions for the stand to follow.⁸⁵

Bakách-Besseneyey went back to his notice next year in his report on his new meeting with Laval of the 5th Jan. 1943. Laval wanted to know if the Hungarian government had been disposed to take back Jews of Hungarian descent living in France? According to his report the envoy's answer was: *„As you instructed me, Sir⁸⁶, I told him that the Hungarian government couldn't agree to the deportation of Jews with Hungarian citizenship to the East. It protests against measures aiming at the wealth of those Jews and finally in case of emergency it is ready – in principle – to permit the Jews having unquestionable Hungarian citizenship to come back to Hungary but this return will be hardly realizable given the difficulties to obtain German and Italian transit visa”*.⁸⁷

⁸⁴ idem 31 Jul. 1942.

⁸⁵ HNA, 1942, K 63, 11/1 – 11 Sept. 1942.

⁸⁶ The foreign minister

⁸⁷ HNA 1943, K 63, 11/1, 5 Jan. 1943.

As time went by, mostly „*affairs with consular nature*” emerged in contacts with the Vichy government. Chargé d'affaires a.i. Hertelendy sent home a lengthy report about the facts that in the „*Free Zone*” anybody could be sent into labor camps where they were forced to slave labor and fed with shoddy food. Jewish and Aryan Hungarian citizens were interned alike. At the beginning jobless people were interned and it was acceptable since they got food but later those measures were valid for everybody. Afterwards Vichy's foreign ministry communicated in a circular note that all single Jews with foreign citizenship arrived after 1933 and residing on French soil since more than two months would be sent to labor camps. The Hungarian legation protested against this measure and asked for Hungarian citizens with Jewish descent be set free from the labor camps. The legation declared that the Hungarian government was ready to take them back. Hertelendy thought that – as for the Jews – there would be a hard task to transit Germany and Italy.

The legation had not been protesting against other discriminatory measures because identity cards and other documents of Jews with Hungarian citizenship (as these of other Jews) were earlier stamped, the defense to leave their residence concerned every foreigner since they were allowed to circulate in the country only with a special permit. As for the plan to expel Jews from departments along the French-Italian border it was taken off the order of the day following the Italian occupying forces' protests – thus all further intervention of the legation became unnecessary. In connection with this information counselor Hertelendy made mention of the fact that the Italian military authorities in their zone impeded the anti-Jewish measures of the French government declared under German pressure and they gave easily transit-visa to Jews. The Italian military authorities in Nizza and the Italian consuls of Nizza and Monte-Carlo were putting under their protection Hungarian Jews asking for it.⁸⁸

Hertelendy thought important to report about the situation of foreign Jews in France further on. One occasion he reported that French authorities called upon Jews on posters in the „*Free Zone*” to declare their intention: would they go back to where they came from or not? Hertelendy informed the inquiring Hungarian Jews that till they had and if they had Hungarian citizenship they would be under the protection of the Hungarian legation. He thought that the major part of Hungarian Jews would prefer to stay in France instead of being deported to Poland. (It shows that in 1943 the deportation of Jews to Poland was of common knowledge, yet!)

According to Hertelendy the anti-Jewish measures of the French government were partly motivated by its intention to hand over rather

⁸⁸ HNA 1943, K 63, 11/1 – 20 Jan. 1943.

foreign Jews to the German instead of „*its own Jews*.” As for Hungarian Jews no special measures were introduced – he reported. On instructions from the Hungarian foreign ministry he intervened at Vichy’s foreign ministry asking that Hungarian Jews be not interned. He gave an affirmative answer on the French question be the Jews rather sent into labor camp? Hertelendy added that the French government wished Hungary transported home Hungarian Jews from France. He was instructed to tell Vichy that the Hungarian government was engaged in dealing with the question of transporting home Jews with proven Hungarian citizenship staying in France.

Vichy gave further explanation later: the French government doesn’t feel itself capable to protect foreign Jews against the German and that is why it asks the concerned government „*to transport home their Jews*.” Vichy asked the Jews about their intention of going away or staying in France because it wanted to know what kind of stand it should take against German intentions concerning the Jews. For Hertelendy it was obvious that the French government was looking for excuses in case of handing over the Jews staying in France to Germany. If it would actually happen Vichy could refer to the fact that it offered a possibility to the Jews to go home but they didn’t grab this occasion. The chargé d’affaire a.i. estimated to roughly 400 the number of Jews with proven Hungarian citizenship staying in the former „*Free Zone*”.⁸⁹ After Italy’s baling out the Jews in France couldn’t count with the Italian goodwill rather on that of a part of French they could thank their life to.

The Hungarian legation to Vichy strove to give a realistic picture about the changing situation following the brutal defeats suffered by German troops on the Eastern front in 1943. Counselor Hertelendy commenting on the declarations of the chief press officer of the German embassy to Vichy reported „*I had serious doubts about was I awake up?*” The „*blustering about the wonder weapon and the rout of Russians truly seems capable to conceal the gloomy reality...and to prevent the prestige of the Axis from falling down in the eyes of the public opinion.*”⁹⁰ (As for Pétain’s „*national revolution*” the legation’s reports are moderate, repeatedly informed about inner anarchy, Laval-Pétain conflict and about the fact that „*terrorists*” do what they want .)

Meanwhile envoy Bakách-Bessenyei drew the attention to the possibility that „*in case of the more and more likely victory of the allied powers France will be the fourth in the group of Great Powers following England, the USA and Russia*”, but if Germany would win the war the built a New Europe won’t be realizable without France – consequently Hungary must cultivate good relations with Her. He didn’t omit to add that the fact that one of the pillars of the New Europe’s

⁸⁹ idem, Apr. 1943.

⁹⁰ Idem 5 Jul. 1943.

totalitarian order (Mussolini's Italy) disappeared from the scene practically in one minute without Germany's will or possibility to prevent this fall created a very bad impression on circles close to the government. It was not a very encouraging incident for the Vichy regime, which is not rooted in the people. The public opinion hoped that the Italian showdown meant the quick end of the war and Germany's defeat.⁹¹ The Hungarian General Consul to Paris reported in a similar tone and illustrated on the basis of statistical data from confidential French sources that the Axis was incapable to compete with the American war-production.⁹²

As the war came nearer to the end Vichy's interest in Hungary manifested itself on propaganda level „*in the spirit of fight against bolshevism*” – and the Vichy press took over articles from Hungarian papers which stated that the Soviets wanted to deport Hungarians to Turkestan and the Soviet victory would be a „*super Trianon*” for Hungary. Number of Vichy paper dealt with the history of „*bolshevism in Hungary*”, Hungary was present at the exhibition „*Bolchevisme contre l'Europe*” and on the occasion of the anniversary of the proletarian dictatorship in Hungary (in 1919) some paper wrote about the „*deeds of the Kun Béla's regime*”. Other papers reviewed Hungary's history as the history of „*bulwark of Christianity*”. Moreover the „*Réalité*”⁹³ took over Budapest's propaganda thesis under the title „*Face à la menace qui vient de Moscou, la Hongrie bastion avancé et rempart de la civilisation occidentale*”. And a good number of articles of the Budapest press were published in Vichy's newspapers.⁹⁴ In spite of these publications in war-time circumstances the public opinion was absolutely uninterested toward news coming from Hungary – and the fact that Vichy's information office instructed the press to publish articles about Hungary couldn't change this indifference – noticed the Hungarian envoy.⁹⁵

Thus the French press abundantly commented the German occupation of Hungary on the 19th March of 1944 – they communicated the German arguments according to which the move was made necessary by military considerations. I.e. since the Russians were advancing westward the Wehrmacht needed the Hungarian theatre of operation. What happened it happened with the agreement of Governor Horthy – in accordance with the Anticomintern Pact. They took as the evidence of Horthy's agreement the fact that he nominated the new government the next day. Hungary preserved its freedom of decision – they wrote. The major part of the press underlined the anti-bolshevist

⁹¹ idem 3-4 Aug. 1943.

⁹² HNA 1943, K 63 11/1- 12 May 1943.

⁹³ 27 Febr. 1943.

⁹⁴ idem 28 Apr. 1943.

⁹⁵ HNA 1944, K 63 11/7, 21 Febr 1944.

attitude of Hungary. Part of the newspapers with far-rightwing bias in Paris drew a parallel between the „*Hungarian clique of expecting attitude and the expecting policy of Vichy and the Hungarian pro-English attitude and the pro-English attitude of Vichy*” – and they explained the German action with those conclusions.⁹⁶

Anyway, the information the deputy of the Hungarian foreign minister forwarded to the Chargé d'affaires to Vichy „*at his discretion*” about the „*events happened in recent days*” essentially was repeating the German arguments.⁹⁷ But the analysis of the political director of Vichy's foreign ministry was totally different. According to him the German occupation was the consequence of the fact that the Hungarian envoy to Helsinki sent home very optimistic reports about the Soviet-Finnish talks. The Kállay government wanted to follow the Finnish example and Kállay was seeking contacts with the Allies – and that was why Germany stepped in and a new government was formed.⁹⁸ The press of the Milice explanation was that Hungary did want to preserve Transylvania and that was why it spared its forces against the Soviet and the „*March events*” eliminated this endeavor.

As the final victory of the Allied nations became more and more certain the suggestion of the French-Hungarian community of fate became stronger and stronger especially following „*D day*”. It is noteworthy that how strong was the French far-rightwing, pro-German and Nazi press interest toward Hungary. The press of both zones published Horthy's general order to the Army underlining the phrase „*not a step back!*” The French propaganda organisms were instructed (on German demand) to accentuate the role of the Hungarian armed forces on the Eastern front and to publish the Hungarian war communiqués. The press was as positive about Hungary as never before. Hungary was presented fighting in the first line against „*bolshevism*” as a fortress of the Western civilization. The reason of this Hungarian engagement was - according to the French press – the fact that Hungary had experienced the Bolshevik reign of terror yet. They even attacked Károlyi who at that time tried to organized Hungarian emigrants in England. And it was that time for the first occasion that the French press published a lengthy article (entitled: Masonic peace in 1919), which through the Hungarian viewpoint analyzed Trianon and „*the intrigues of Benes and the lodges*” – the reason of the dismemberment of Hungary. Then another part of the press informed its readers about the history of the „*Jewish question in Hungary*” starting from conclusions about the „*Béla Kun regime*” underlining the role of Jews in the leadership of this

⁹⁶ idem 6 Apr. 1944.

⁹⁷ idem 17 Apr. 1944.

⁹⁸ idem 13 May 1944.

regime.⁹⁹ And they didn't forget to publish „*information about the radical settlement of the Jewish question in Hungary*”.¹⁰⁰

A train of bad decisions swept in one camp the leadership of the two countries during the war and one of the consequences of those bad decisions was that more than thirty years had to be gone till a renewed and useful dialogue could be restarted between the two countries.

⁹⁹ idem, 13 May 1944.

¹⁰⁰ idem, 5 Jul. 1944.

Compte rendu de soutenance de thèse de Mathieu Magne À Teplitz et dans le monde

Les Clary-Aldringen : une maison princière dans l'Europe des Habsbourg au temps des Révolutions

La thèse soutenue à Nice le 20 octobre 2017 a été dirigée de manière conjointe par Pierre-Yves Beaurepaire Professeur à l'université de Nice et par Michel Figeac Professeur à l'université de Bordeaux-Montaigne. Le jury était également composé de Gilles Bertrand Professeur à l'université de Grenoble-Alpes qui présidait, François Cadilhon Professeur à l'université de Bordeaux-Montaigne, Olivier Chaline Professeur à l'université de Paris IV Sorbonne, Christine Lebeau Professeur à l'université de Paris I Panthéon Sorbonne et Milena Lenderová Professeur à l'université de Pardubice. Le travail présenté était tout à fait exceptionnel d'abord par son ampleur, soit 1083 pages de texte, mais aussi par un volume d'Annexes richissimes (avec par exemple l'idée d'expliquer de manière visuelle la colonne de la peste, de Mathias Braun, sur la place du château de Teplitz et l'on pouvait facilement comparer avec celle de Buda, réalisée presque à la même époque en 1717 par Fülöp Ungleich). On ne doit pas s'étonner du public très important venu assister à la soutenance aussi bien des étudiants niçois que bordelais où Mathieu Magne avait commencé ses études et même des chercheurs et étudiants tchèques venus spécialement pour l'occasion. Les sources utilisées, en République tchèque, en Autriche et en Allemagne, sont considérables mais le poids des archives familiales placées désormais dans les fonds publics est évidemment essentiel et c'est une grande chance car d'autres familles princières, comme les Esterházy, ont obtenu la restitution de leurs archives familiales après la chute du mur de Berlin et l'effondrement du système communiste.

Mathieu Magne explique d'abord que les Clary et les Aldringen « *ne peuvent être assimilés d'emblée aux grandes familles* ». D'origines florentine et luxembourgeoise ils illustrent parfaitement cette nouvelle noblesse en Bohême qui se met au service des Habsbourg au cours du XVIIe siècle et on pouvait trouver bien d'autres exemples en Europe centrale comme les Strattmann, également venus du Luxembourg, futurs alliés des Batthyány. Les Clary-Aldringen ont su se construire une identité territoriale autour de Teplitz comme les von Sporeck à Kuks (de Johann, acteur à la Montagne Blanche, à son fils Franz, qui utilisa aussi les services du sculpteur Mathias Braun) auxquels il est fait allusion à plusieurs reprises, comme lors du classement des grandes familles de Bohême. Les formes de démonstration, avec en particulier les courses de traîneaux, pouvaient être autant des marqueurs de la reconnaissance impériale à la cour de Vienne que des unions à envisager. La course de rennes en 1750 montre toutes les alliances possibles, avec la présence des Batthyány, Colloredo, Erdödy, Esterházy, Liechtenstein, Pálffy, Schwarzenberg, Thun ou Wallenstein. Ces

alliances étaient construites avec soin malgré les rivalités, comme celle des Paar et des Clary pour obtenir le titre de prince. Mathieu Magne a expliqué que « les faveurs du prince étaient remises en jeu à chaque changement de règne mais que la réussite des Clary fut exceptionnelle. Si l'évolution linguistique en Europe centrale est connue cette approche familiale sur trois générations, d'abord celle qui mélange, parfois de manière incertaine, le français et l'allemand puis celle qui maîtrise parfaitement la langue de Voltaire socialement indispensable enfin celle qui au XIXe siècle est franchement polyglotte, mais qui y ajoute désormais le tchèque, est réussie. « *En 1835 la période francophone s'achève et le français quitte le champ des ego documents* ». Le changement fut d'ailleurs aussi politique lorsqu'est abordé l'engagement de Jean de Clary puis de Charles-Joseph derrière les réformes de l'empereur Joseph II avant « *le désenchantement* » final et Mathieu Magne fait une comparaison avec les Lobkowitz et les Chotek.

L'étude, certes classique, menée sur « *l'aventure de la mobilité* », c'est-à-dire les formes de communication nationales et internationales avec le choix des routes, des étapes, du matériel, des équipages est une réussite. Certes la résidence alternée entre l'Autriche et la Bohême était obligatoire pour le prince mais les comtes étaient en revanche beaucoup plus libres de leurs mouvements même si l'empereur Joseph II avait interdit tout voyage aux jeunes nobles avant 28 ans. Ceux de Charles-Joseph, entre 1790 et 1831, qui prépare et qui note tout dans plus de 15 000 pages où il insère peintures et dessins, offrent un témoignage exceptionnel. Cependant, au final, l'attachement pour Teplitz reste indissociable de l'histoire des Clary-Aldringen. Pour Mathieu Magne la succession des chantiers « *mériterait une étude à part entière* », mais il insiste sur le souci des Clary, qui n'avaient pas la fortune des princes Schwarzenberg ou des Lobkowitz, d'éviter l'endettement et rapporte presque avec malice que la comtesse Fekete ruinée, après les excès du comte voltairien bien connu, dut vendre inexorablement ses biens en 1824, poursuivie par les services des douanes. Son château fut alors racheté par le comte Károlyi. Dans les discussions qui ont achevées la soutenance Mathieu Magne explique que les archives du prince Edmund sont encore des champs à explorer à l'âge industriel et conclut sa thèse avec une remarque essentielle pour saisir sur un temps long la noblesse de l'Europe centrale : « *Bien des familles furent ballottées au grès des confiscations du XXe siècle et la perte de Teplitz toucha la maison princière au cœur* ». Le jury unanime a déclaré espérer que le prince Hieronymus von Clary und Aldringen pourra aider une publication indispensable de ce travail ouvert à tous les espaces européens !

François Cadilhon,
professeur à l'Université de Bordeaux-Montaigne
francois.cadilhon@wanadoo.fr;